

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. М. КОЦЮБІНСЬКОГО

На правах рукопису

БОРЕЦЬКИЙ Віталій Васильович

УДК 811.161.2'366.5

**ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ВІДНОШЕННЯ У СФЕРІ СЕМАНТИКО-
ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ІМЕННИКА**

10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник – Слободинська
Тамара Степанівна, кандидат
філологічних наук, доцент

Вінниця – 2008

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. СТРУКТУРА Й ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ СГК ІМЕННИКА	12
1.1. Структура і статус семантико-граматичних категорій іменника	12
1.1.1. Лінгвістична інтерпретація семантико-граматичної категорії	12
1.1.2. Структурування СГК іменника як лінгвістична проблема	25
1.2. Транспозиційні параметри СГК іменника	35
1.2.1. З історії вивчення явища транспозиції	35
1.2.2. Диференційні ознаки перехідних категорій іменника як визначальний параметр їхніх транспозиційних відношень	43
1.2.2.1. СГК „конкретні – абстрактні іменники”	43
1.2.2.2. СГК „власні – загальні іменники”	47
1.2.2.3. СГК „дискретні – недискретні іменники”	52
1.2.2.4. СГК „збірні іменники”	55
1.2.2.5. СГК „одиничні іменники”	59
1.2.3. Дихотомічна природа СГК іменника	62
1.2.4. Семантичні явища транспозиційного та нетранспозиційного характеру у сфері СГК іменника та принципи їх репрезентації	64
ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ	74
РОЗДІЛ II. РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАСПОЗИЦІЙНИХ ВІДНОШЕНЬ У СФЕРІ СГК ІМЕННИКА	77
2.1. Іменники абсолютної синтагматичної природи та їхні транспозиційні можливості	77
2.2. Метафорично-метонімічні транспозиційні явища в СГК із семантичною домінантою	87
2.2.1. Взаємопереходи у СГК „конкретні – абстрактні іменники”	87
2.2.2. Динамічні процеси в структурі СГК „власні – загальні іменники” ...	98

2.3. Метафорично-метонімічні транспозиційні явища в SGK із квантитативно-дистрибутивною домінантою	106
2.3.1. Транспозиційні відношення в SGK „дискретні – недискретні іменники”	106
2.3.2. Транспозиційні відношення в SGK „збірні іменники”	111
2.3.3. Транспозиційні відношення в SGK „одиничні іменники”	119
2.4. Морфологічно й стилістично зумовлені транспозиції	122
2.4.1. Транспозиції конверсивного походження в системі SGK іменника	122
2.4.2. Конвергенція та дивергенція як транспозиціогенні чинники	135
2.4.3. Десемантизація й дефразеологізація як транспозиціогенні чинники	142
2.4.4. Транспозиції стилістичного характеру	144
2.4.4.1. Синтаксично зумовлені транспозиції	144
2.4.4.2. Оказіональні транспозиційні відношення у системі SGK іменника	148
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ	152
ВИСНОВКИ	154
ДОДАТОК А	162
ДОДАТОК В	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЛЯ АНАЛІЗУ ДЖЕРЕЛ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

- ІАСП – іменники абсолютної синтагматичної природи;
ЛГР – лексико-граматичний розряд;
ЛСВ – лексико-семантичний варіант;
ЛУ – “Літературна Україна” (газета);
НДВШ – “Научные доклады высшей школы” (журнал)
РЯВШ – “Русский язык в школе” (журнал);
СГК – семантико-граматична категорія;
СГК-статус – належність до певної СГК;
СГК-значення – видове значення будь-якої СГК;
СІС – Словник іншомовних слів;
СУМ – Словник української мови;
УМЛШ – “Українська мова й література в школі” (журнал);
ФХТТ – “Фізика і хімія твердого тіла” (журнал);
Sub – іменник;
Sub_{concr} – конкретний іменник;
Sub_{abstr} – абстрактний іменник;
Sub_{onym} – власний іменник;
Sub_{apel} – загальний іменник;
Sub_{diskr} – дискретний іменник;
Sub_{indiskr} – недискретний іменник;
Sub_{coll} – збірний іменник;
Sub_{sing} – одиничний іменник;
Sub_{synt} – іменник абсолютної синтагматичної природи.

ВСТУП

Сучасна лінгвістична наука, визнаючи абсолютну віртуальність мовного знака у сфері мовленнєвої практики, все частіше схиляється до функціонального підходу в процесі аналізу тих чи інших явищ. Особливо актуальним є вивчення центральної одиниці мови – слова, яке може розглядатися з погляду семантики, парадигматики, синтактики, прагматики тощо, а отже, і зазнавати компресії з боку інших одиниць на кожному з цих рівнів. Це призводить до ускладнення семантики слова, яка вже не може бути інтерпретована без виходу на позамовну площину.

Відносно повільна зміна кількості лексем, потреба в номінації все більшої кількості явищ, а також індивідуальна психологічна опосередкованість мовлення зумовлюють явища перехідності як універсальної властивості мовного знака, що імплантує його абстрактний смисл у “живу” мовну ситуацію, а отже, відповідно розширює, трансформує значення.

Постає потреба міждисциплінарних досліджень слова, які б узагальнили причини, механізми й моделі внутрішньої динаміки словесного знака. Вихідною умовою таких досліджень є усвідомлення найзагальнішого поняття – мовних змін. Цей термін уособлює саму суть мови, з одного боку, у її діалектичних зв'язках з історією, суспільством, прогресом тощо, з іншого – відповідно до своїх внутрішніх законів (діа- та синхронні мовні зміни; фонетичні, лексичні, граматичні тощо). Такі процеси мисляться на тлі певної знакової сталості мови й передбачають перетворення мовних одиниць внаслідок взаємодії між собою їх або їхніх значень. Зважаючи на двобічну природу мовного знака й на відносну сталість його зовнішньої форми, наголошуємо, що результати подібних взаємодій відбиваються передовсім на семантиці слова. Як зазначає Ф. де Соссюр, „які б не були фактори зміни, чи діють вони ізольовано, чи спільно один з одним, вони завжди зумовлюють зрушення відношення між

означуваним і тим, що означає” [208, с. 108].

Трансформативізм як граматична традиція міцно увійшов у лінгвістичний дискурс з 60-рр. й обґрунтував доцільність поняття транспозиції насамперед у синтаксисі. На рівні конкретного мовлення вона виникає як дисонанс між *competence* й *performance* мовця, тобто як явище мови має дедуктивну природу й, на нашу думку, на рівні слова реалізується за подібними психічними механізмами, збагачуючи вже наявну лексику переважно за рахунок ментальних психічних дій: перенесення найменування, згортання синтаксичних структур, елімінування тощо. Наслідки таких індивідуальних маніпуляцій можуть внаслідок відбору стати регулярними мовними явищами. Вивчення внутрішніх змін словесного знака за умов сталої форми покликала до життя розширення в мовознавстві поняття **транспозиції**. Явища синхронної перехідності на різних рівнях мови стали темою кількох спеціальних конференцій, які відбулися в 1970 – 90-х рр. у Москві, Таллінні, Казані, Ростові-на-Дону, Самарканді, Армавірі тощо [16, с. 84].

Транспозиція як явище перенесення значення на готовий звуковий комплекс об’єднує більш конкретні семантичні процеси, які є механізмами подібних перенесень: десемантизація й генералізація, метонімія й метафора, багатозначність й омонімія. Частина динамічних явищ входять до транспозиційних (є видовими стосовно транспозиції), частина – торкаються зміни мовних знаків, але не є транспозиціями (є комплементарними щодо транспозиції).

У сучасній україністиці вже здійснено спроби цілісного аналізу транспозиційних явищ у граматичних категоріях різних частин мови та синтаксисі Н. В. Гуйванюк [69], О. В. Піддубська [174], А. С. Джура [80, 81], С. Т. Шабат-Савка [242] тощо, проте залишається чимало семантичних явищ, які є недослідженими й транспозиційно релевантними, але потребують адекватного вибору предмета й методології дослідження. Зокрема, недослідженим у цьому аспекті залишається слово як носій

узагальненого категорійного значення та пов'язаних із ним перехідних семантико-граматичних категорій (СГК).

Актуальність теми. Відомо, що вивчення транспозиційних явищ на рівні слова, граматичної категорії, речення не становить особливих труднощів, тоді як на рівні семантико-граматичних категорій (за старою номенклатурою – розрядів), які вже самі по собі є специфічною цариною синкретизму, взаємодії й поступового взаємопереходу власне семантичного й граматичного, такі дослідження пов'язані з низкою нерозв'язаних проблем, першим кроком до подолання яких є відмова від класичного протиставлення внутрішньої суті граматичного й семантичного в мові: „лексична й морфологічна сфери не представляють різних рівнів, оскільки вони охоплюють не одиниці, що співвідносяться як частини й ціле, а лише різні сторони (аспекти) одних і тих же одиниць – слів” [241, с. 20]. Інтерес викликають, зокрема, семантико-граматичні категорії іменника – центральної частини мови, яка найтісніше пов'язана з безпосереднім відображенням розчленованої дійсності у свідомості людини. Зміни в таких категоріях охоплюють семантику лексеми, її морфологічні й частково синтаксичні значення. Неоднорівневість змін є окремою проблемою взаємопереходів мовних одиниць у сфері СГК. „Можна виділяти процеси, що викликають зміни в межах ярусу, і процеси, які спричиняють між'ярусні зміни” [148, с. 15].

У сфері іменника української мови раніше досліджувалися явища, які спричиняють транспозицію в його СГК (розширення і звуження значення слова, полісемія, лексико-семантичний словотвір, метафоризація та метонімізація), проте в українському мовознавстві ще не здійснювалася спроба об'єднати ці явища під одним функціональним знаменником. Так, якщо дослідження зі з'ясування структури окремих, „більш граматикалізованих” СГК іменника існують (Л. Ю. Алтинцева [5], О. Р. Микитюк [149], О. П. Петровська [171], І. І. Погрібний [178] тощо), то цілісних інтерпретацій міжрівневих категорій та динамічних процесів,

що відбуваються в них, в україністиці поки що немає. З поширенням функціонально-семантичного та концептуального підходів до вивчення мовних явищ постала потреба в упорядкуванні великої кількості різнозумовлених значень, причому категорійно-аналітичний апарат дериватології, семасіології та лексикології не в змозі комплексно відобразити картину таких змін.

Відповідно **предметом** нашого дослідження є узуальні й частково okazіональні транспозиційні явища у сфері семантико-граматичних категорій іменника, а також різнорівневі чинники, що їх спричиняють.

Об'єкт дослідження – іменники, які зазнали транспозиції або модифікації у сфері семантико-граматичних категорій.

Мета дослідження – з'ясувати загальне внутрішнє структурування СГК іменника української мови й описати їхні транспозиційні можливості.

Для досягнення мети передбачено розв'язання часткових завдань:

- 1) уточнити граматичний статус і склад СГК іменника;
- 2) визначити критерії поділу іменників на СГК;
- 3) з'ясувати поняття „транспозиція” стосовно СГК іменника й окреслити відповідні параметри її дослідження;
- 4) описати типи реалізації транспозиційних відношень СГК іменника за різними параметрами;
- 5) схарактеризувати лексикографічно фіксовані, авторські й okazіональні транспозиційні відношення СГК іменника, акцентуючи увагу на узуальних випадках;
- 6) виявити й описати функціонально-стилістичні особливості транспонованих семантико-граматичних значень іменника.

Методи дослідження спираються на діалектичний зв'язок предметів зовнішнього світу з їхнім розчленованим відображенням у мові й мовленні, на асиметрію мовного змісту й форми. Зважаючи на специфічність предмета дослідження (транспозиційні відношення), виокремлюємо трансформаційний та опозиційний методи як одні з

головних, оскільки саме явище транспозиції передбачає наявність одиниці та її протичлена (опонента) у певному парадигматичному ряді. Аналізуючи узуальний план транспозицій, ми широко послуговувалися аналізом лексикографічних дефініцій, оказіональний – референційним методом. У процесі диференціації й описуванні релевантних одиниць на різних рівнях застосовувалися дистрибутивний, компонентний, контекстуальний, порівняльний і стилістичний види аналізу. Методологічний апарат дослідження пов'язаний з оптимальним поєднанням наукових підходів, за якими, як зазначає М. Я. Плющ, “...виклад теоретичного матеріалу ґрунтується на традиційних підходах до системного вивчення морфеміки, словотвору і морфології, але певною мірою враховано також нові підходи, пов'язані з осмисленням граматичних одиниць на засадах категорійної граматики” [176, с. 3]. Досліджуваний матеріал було зібрано методом суцільної вибірки. За допомогою референційного або денотативного аналізу встановлювалося, чи є значення кожного з іменників первинним / похідним, тобто, чи відбулася транспозиція. Для цього з'ясовувалося, чи має місце називання знаком іншого денотата.

Матеріал дослідження. Дисертаційне дослідження, відповідно до поставлених завдань, виконувалося на мовному й мовленнєвому матеріалі. Перший представлений транспозиціями SGK як ЛСВ відповідних лексем. Він добирався зі „Словника української мови”: В XI томах (найповнішої на час виконання дисертаційного дослідження лексикографічної праці) методом аналізу словникових дефініцій та ЛСВ, частково – зі „Словника іншомовних слів”. Інша частина фактичного матеріалу – речення з транспозиціями SGK у синтагматиці, дібрані методом суцільної вибірки з прозових творів класичних та сучасних авторів, деяких періодичних і наукових видань (із метою уникнення стилістично орієнтованого вибору), що становить близько 3000 речень. Усього фактичний матеріал нараховує більше 5000 одиниць.

Наукова новизна дослідження полягає у витворенні цілісної концепції СГК іменника, з'ясуванні його транспозиційних, а отже, словотвірних, стилістичних й експресивних потенцій. Особливістю дисертаційного дослідження є з'ясування транспозиціогенних факторів на усіх значущих рівнях мови: від морфемного – до фразеологічного й синтаксичного. Найбільша увага приділялася лексико-семантичному словотворенню, для решти транспозиційних відношень здійснено загальні зауваження й окреслення проблем, що може стати початком для подальших досліджень у цій галузі.

Теоретичне значення. Результати роботи доповнюють граматичну функціоналістику української мови, а саме одну з її центральних категорій – іменник. Покладено початок функціонально-семантичному вивченню міжрівневих категорій та їхніх транспозиційних значень, що може стати поштовхом до розроблення цього аспекту на матеріалі інших повнозначних частин мови.

Практичне значення. Висновки й наукові узагальнення дисертаційного дослідження можуть використовуватися в укладанні теоретичних курсів і програм з граматики для вищої школи, вплинути на методику викладання у шкільному курсі тем „Іменник”, „Лексико-граматичні розряди іменників”; переструктурування підручників та відповідних програм. Практичний результат дослідження – словник транспозиційних відношень із вказівкою напрямку й механізму перенесення значень, який містить близько 2300 ЛСВ, що засвідчують зміну СГК-статусу вихідного іменника. Результати роботи можуть бути застосовані в галузі практичної стилістики, кібернетики тощо.

Апробація. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри української мови й загального мовознавства Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Основні положення з теми дисертаційного дослідження були апробовані на Всеукраїнській конференції „Актуальні проблеми філології та

перекладознавства” (м. Хмельницький, травень, 2005), Всеукраїнській конференції, присвяченій 80-річчю С. П. Бевзенка (м. Одеса, вересень, 2005), Міжнародній конференції „Проблеми типології граматичних одиниць” (м. Рівне, листопад, 2005), Всеукраїнській конференції “Іван Ковалик і сучасне мовознавство” (м. Івано-Франківськ, травень, 2007).

Упродовж 2005 – 2007 років у Вінницькому соціально-економічному інституті Міжнародного університету розвитку людини “Україна” проводилась експериментальна апробація матеріалів дисертаційного дослідження. Упровадження науково обґрунтованих теоретичних положень і практичних рекомендацій засвідчило, що здобутки дисертаційного дослідження “Транспозиційні відношення у сфері семантико-граматичних категорій іменника” можуть ефективно використовуватись у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в семи публікаціях, серед яких 5 статей у виданнях, визначених ВАК України як фахові.

Обсяг і структура. Дисертаційне дослідження складається з таких структурних компонентів: вступ, перелік умовних скорочень, два розділи, висновки, джерела фактичного матеріалу та їхні позначення, використана література (251 найменування) і додатки, які містять зведену таблицю основних транспозиційних відношень у SGK іменника й словник узуальних транспозиційних відношень, складений на основі „Словника української мови: В XI томах”. Основний текст дисертаційного дослідження – 162 сторінки, загальний обсяг складає 212 сторінок.

РОЗДІЛ І

СТРУКТУРА Й ТРАНСПОЗИЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ІМЕННИКА

1.1. Структура і статус семантико-граматичних категорій іменника

1.1.1. Лінгвістична інтерпретація семантико-граматичної категорії

Мовні явища, що реалізуються на рівні слова, у лінгвістичній науці прийнято розподіляти за співвідношенням у них формального й семантичного аспектів на лексичні (власне семантичні), граматичні та лексико-граматичні. Традицію виокремлення останніх започаткував у слов'яністиці Л. Зизаній (дослідник виділяв загальні й власні назви), М. Смотрицький, М. Ломоносов називали власні, загальні, збірні імена.

На матеріалі різних частин мови семантико-граматичні категорії (лексико-граматичні розряди) піддавали аналізу Л. Блумфільд, В. Г. Адмоні, О. В. Бондарко, С. Д. Кацнельсон, В. М. Мігірін (дослідження категорій у загальномовознавчому аспекті); Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, І. В. Арнольд, А. Г. Басаманова (розгляд проблеми в романо-германських мовах); О. О. Тараненко, М. І. Горшкова, В. І. Дегтярьов, О. Г. Ревзіна, Т. І. Татарінова, І. Ж. Якубов (у слов'яністиці); Д. І. Арбатський, Л. В. Борте, В. В. Виноградов, О. М. Гвоздєв, О. О. Реформатський (у російському мовознавстві); І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, К. Г. Городенська, О. К. Безпояско, А. П. Загнітко, В. О. Горпинич, М. В. Леонова, О. О. Прокопчук (досліджували SGK на матеріалі української мови). Проте, незважаючи на досить послідовне виділення подібних угруповань у різних граматичних системах, статус таких мовних одиниць і дотепер не знайшов у лінгвістиці однозначного й достатньо аргументованого трактування, оскільки відрізняється, на думку деяких науковців, „нелінгвістичністю”, нецілісністю засобів вираження, порушенням автономності наявних

мовних рівнів (ярусів) [89, с. 5; 1975, с. 47]. На сучасному етапі не існує окремих цілісних праць, присвячених темі категорій, що перебувають на межі лексикології та морфології. Вчення про SGK трапляються переважно як фрагменти семасіологічних та морфологічних досліджень [30, с. 20 – 21; 32, с. 155 – 161; 89, с. 35; 108, с. 216; 7, с. 40; 8, с. 149; 144, с. 136 – 137; 68, с. 64 тощо].

Такий стан речей можна пояснити тим, що семантико-граматичні категорії є порівняно новими в лінгвістиці таксономічними угрупованнями. Ще донедавна тема гібридних категорій зазнавала ігнорування з погляду класичного мовознавства. Так, В. В. Виноградов, О. О. Потебня, О. О. Шахматов, Р. О. Будагов чітко розрізняли лексичні й граматичні категорії, лише допускаючи, що останні можуть виражати лексико-граматичні й навіть лексичні значення. Зокрема, Р. О. Будагов вважав такі явища однією з невирішених проблем лінгвістики свого часу, оскільки, на його думку, вони містять суперечності, що порушують стрункність системи мови: „Якщо подібне дроблення довести до межі окремих випадків, зважаючи на семантику окремих одиниць, то граматична категорія перестане бути граматичною і стане „лексичним” явищем [38, с. 137]. Ю. О. Карпенко пропонує взагалі вилучити поняття SGK із мовознавчого вжитку, аргументуючи це тим, що кожна граматична категорія має семантичне навантаження. „Лексико-граматичними категоріями іноді називають семантичні розряди слів, що не виробили чітких і регулярних граматичних відмінностей. Проте в такому випадку йдеться не про лексико-граматичні категорії, а про категорії лексичні, семантичні, значеннєва специфіка яких знаходить (чи не знаходить) певний граматичний вияв” [106, с. 47].

Поняття „лексико-граматичності” у найширшому своєму розумінні спочатку пов’язувалося з ученням про частини мови. Так, більшість лінгвістів класичної та радянської шкіл лексико-граматичними розрядами (класами) називали частини мови (В. В. Виноградов, О. О. Потебня,

М. С. Пospelов, М. Д. Андреев, О. І. Тихонов та ін.). Термін „лексико-граматичний” має значення „...такої єдності цих двох сторін слова, яка розглядає лексичне у слові як будівельний матеріал, а граматичне – як основа, яка оформлює, надає будівельному матеріалові слів, і як наслідок й усій мові, стрункого, осмисленого характеру” [181, с. 14]. Отже, поняття „лексико-граматичний” пов’язане зі словом як єдністю конкретнозначеннєвого, що виражається кореневими морфемами, та узагальненозначеннєвого, маркованого афіксами як семантичними доповнювачами корневих морфем; позицією, нелінійними одиницями тощо як засобами побудови мовленнєвого дискурсу.

Існує думка, що „суто граматичні категорії служать тільки засобом синтаксичного зв’язку слів” [215, с. 67]. За такого підходу до SGK (ЛГР) можуть бути віднесені практично всі випадки вживання категорій, які виражають повноту й денотативну зумовленість власних значень, крім так званих „семантично порожніх” значень: категорія роду неістот (*океан, дерево, ріка*), середнього та спільного роду істот (*хлоп’я, ледащо, сирота*) тощо. З поширенням функціонального підходу виявилася неадекватність чіткого протиставлення граматичного та власне семантичного в мові. На перший план виходить корелятивність різнорівневих одиниць: лексичних, з одного боку, й словотвірних, морфологічних та синтаксичних – з іншого. Так, автори „Сучасної української мови” (за ред. І. К. Білодіда), описуючи граматичні категорії, зазначають, що „у мові існує також ряд категорій, які виражають переважно лексико-граматичні значення. Характерною особливістю їх є те, що вони передають певне лексичне значення за допомогою граматичної форми. Такі форми утворюють мікропарадигми, що служать для вираження граматичних значень і, як правило, підпорядковані ширшим граматичним категоріям. Це так звані семантико-граматичні, або лексико-граматичні категорії” [215, с. 15]. Підпорядкованість категорій, що виражають лексико-граматичне значення, категоріям граматичним, – як указано в зазначеному джерелі, – з погляду

сучасної граматики можна розцінювати тільки як те, що семантико-граматичні значення виражаються граматичними формами менш регулярно й неспеціалізовано (мікропарадигми), оскільки SGK більше корелюють із зовнішньою, екстенціональною оболонкою знака. З іншого боку, слушною видається діаметральна думка І. І. Ковалика, який зазначає, що „...з категорією предметності органічно пов'язані іменникові граматичні (лексико-граматичні) категорії з підлеглими їм відповідними значеннями роду, числа, відмінка...” [111, с. 27]. На рівноправності граматичного й власне семантичного компонентів у структурі SGK наголошує І. Г. Ярцева [251, с. 5]. Частіше денотативна наповненість знаків, що належать до тих чи інших розрядів, скеровує певним способом власне граматичну парадигматику, як-от: звуження категорії числа речовинних іменників, відсутність ступенів порівняння відносних прикметників тощо.

Адекватність граматичних категорійних структур, на думку лінгвістів, порушується їхнім розподілом між лексикологією, морфологією, синтаксисом [30, с. 13]. Особливо помітно ця проблема постає у випадку із семантико-граматичними категоріями, виділення й структурування яких інтегрально враховує ці три параметри. SGK усіх частин мови доцільно розподілити на семантико-словотвірні (збірні іменники, присвійні прикметники, роди дієслівної дії) та семантико-словозмінні (власні іменники, якісні прикметники). Семантико-граматичне значення перших лінгвально мотивоване спеціальними афіксами, що часто не тільки маркують категорію, а й дериваційно транспонують одиницю з одного розряду до іншого. Такі категорії онтологічно тяжіють до власне граматичного рівня мови, хоча в сучасному українському мовознавстві помітні тенденції до віднесення словотвору поруч із морфонологією та фразеологією до проміжних рівнів (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, М. П. Кочерган, М. Т. Демський та ін.). Специфічні граматичні прояви семантико-словозмінних SGK є іманентними стосовно їхніх лексичних

значень: граматичні ознаки репрезентантів таких категорій спроектовані тільки їхнім лексичним значенням, а точніше – денотативним планом. Так, наявність ступенів порівняння якісних прикметників, відсутність повної парадигми числа недискретних імен пов'язані з певною компресією реальних денотативних ознак подібних одиниць на граматичні. В. М. Русанівський із цього приводу зазначає, що „вплив лексичного рівня на граматичний може виявлятися в двох планах: наближенні структурному і зовнішньому” [195, с. 114]. Така теза підтверджує, окрім адекватності наведеного поділу, ще й те, що частина SGK має категорійно-транспозиційну природу. Вони виконують синонімізувальну і, як результат, – транспозиційну функцію. Розглянемо приклади-трансформи: *батькові іменини* (присвійний прикметник) / *іменини батька* (іменник); *радість перемоги* (абстрактний іменник) / *радісна перемога* (прикметник); *вмиватися вранці* (зворотне дієслово) / *вмивати себе вранці* (незворотне дієслово). Як видно з прикладів, наведені SGK-значення не є денотативно мотивовані; їхня мотивація лінгвальна, а поява в реченні зумовлює певну позиційну реструктуризацію. Отже, частина SGK зумовлена особливостями денотатів, частина, окрім особливостей денотатів, – ще й словотвірними засобами, решта SGK, окрім двох вищенаведених причин, є результатом згортання синтаксичної структури (словосполучення) в окреме слово.

Услід за визнанням гетерогенного підходу до виділення частин мови як єдиного компромісного, науковці все ближче схиляються до багатоаспектного підходу у внутрішньокатегорійній класиології. У сучасному українському мовознавстві виокремилося вчення про семантико-граматичні категорії як специфічні, гібридні категорії, що репрезентують вияви ізоморфізму в мові. Слушним видається зауваження А. П. Загнітка й про те, що семантико-граматичні категорії в різних частинах мови мають різні критерії виділення [89, с. 35]. Зокрема „виділяються категорії істот / неістот, власних / загальних, конкретності /

абстрактності, збірності / одиничності – в іменнику; категорії безвідносної міри, якості і суб'єктивної оцінки – в прикметнику; категорія родів дії (регулярної повторюваності дії, розподільності, закінченості тощо) – у дієслові” [215, с. 15]. Неважко помітити, що іменник диференціюється за способами подальшого членування власних одиниць граматичної предметності: ступінь узагальнення, рахованості, реальна чи фіктивна предметність; прикметник – за можливими різновидами подальшого членування статичної ознаки: її характер, ступінь вияву, модальні ознаки (якщо такі є); дієслово членується в напрямі конкретизації родового значення, що, зважаючи на його специфіку (динамічність), обов'язково включає темпоральні, агентивні, дистрибутивні ознаки тощо.

На думку О. В. Бондарка, „лексико-граматичні розряди – це граматично значущі (тобто істотні для граматики) угруповання слів у рамках певної частини мови (тобто підкласи тієї чи іншої частини мови)” [32, с. 156]. Цим підкласам притаманні такі риси: а) семантична спільність; б) морфемний показник (не обов'язковий). З останньою рисою пов'язані марковані ЛГР (за термінологією О. В. Бондарка – характеризовані: *апаратура, селянство, братва*) і немарковані ЛГР: *вода, дерево, добро*); в) лексико-граматичні класи взаємодіють з морфологічними; г) співвідношення в межах розрядів не є опозиційними й парадигматичними [32, с. 156 – 157]. Отже, за О. В. Бондарком, СГК (ЛГР) – семантично спільні підкласи в межах певної частини мови, одиниці яких не протиставляються на парадигматичній осі й мають спільні морфологічні риси.

З огляду на невизначеність предмета семантико-граматичних (лексико-граматичних) категорій найпроблемнішим завданням є їх виділення й класифікація. По-перше, не з'ясовано до кінця склад СГК, по-друге, існують аргументи на користь того, що не всі лексико-граматичні розряди можуть мати статус категорій. Так, на думку В. О. Горпинича, „протиставлення якісних і відносних прикметників становить лише

лексико-граматичний розряд, а не категорію, оскільки воно не має відмінних граматичних засобів вираження” [64, с. 102]. Дослідник зазначає, що прикметники класифікуються за двома критеріями: характер самої ознаки та спосіб її позначення. Як лексико-граматичні розряди прикметників у підручниках для вищої школи розглядаються повнозначні й займенникові (дейктичні) прикметники, мотивується виділення цих розрядів способом позначення ознаки [20, с. 13; 64, с. 102; 214, с. 102].

У багатьох працях натякається на суперечливість і нерівнозначність СГК (А. П. Загнітко, В. В. Виноградов, Н. І. Тарасова, І. І. Погрібний), проте лише окремі лінгвісти намагалися її розв’язати. А. П. Загнітко, зокрема, зазначає, що „...до МК (морфологічних категорій) прилягають ЛГР слів, які не завжди термінологічно окреслюються, при цьому кожен з ЛГР у межах певної частини мови по-різному кваліфікується” [89, с. 35]. Визначальним у розмежуванні МК і СГК, на думку науковця, є регулярність формальної фіксованості певної семантики і витворення / невитворення на цій основі цілісної структури [89, с. 36]. Отже, саме поняття СГК передбачає нецілісність, а значить, і неоднорідність граматичної структури.

М. К. Дем’яненко вважає, що „...при аналізі ЛГР послідовно враховується можливість творення певних граматичних форм і непослідовно граматична дистрибуція та словотвірні зв’язки” [78, с. 62]. На дещо іншому дистрибутивному аспекті СГК наголошує І. В. Арнольд: „Лексико-граматичні розряди є підгрупами всередині частин мови, і збіг валентнісних форм всередині розряду частіший, ніж всередині частини мови” [8, с. 140]. Такі зауваження є слушними з огляду на те, що належність групи лексем до тієї чи іншої СГК прогнозує можливість реалізації граматичних значень (наявність чи відсутність повної парадигми числа іменників або її словотвірна функція), граматичних категорій (наявність ступенів порівняння якісних прикметників та їх відсутність у відносних і присвійних), абсолютивно-релятивного потенціалу

(абсолютивна семантика дієслів зі словотвірною семантикою деяких родів дії та відносна у вихідних дієслів: *наїстися – їсти, доходитьися – ходити*) [2, с. 111; 6, с. 110; 120, с. 196].

Найбільш узагальнене й лаконічне визначення СГК, на нашу думку, сформулювала український мовознавець Н. І. Тарасова: „Це – відношення лексем до граматичних категорій” [218, с. 7 – 8]. На думку науковця, СГК не мають парадигматики й виділяються на основі однотипності „комплексу сполучуваностей” тих чи інших класів (підкласів) слів, тобто СГК – прерогатива й предмет синтагматики.

Часто поняття категорії протиставляється поняттю ЛГР: „Категорії поділяються на **класифікуючі** („лексико-граматичні”, „словотвірні”), які характеризують цілу лексему і є постійними для неї, і **словозмінні** („власне граматичні”), за якими лексема може змінюватися” [251, с. 216]. В. В. Лопатін, визнаючи, що поняття „граматична категорія” може вживатися як у вузькому („категорія роду”), так і в ширшому („категорія іменника”) значенні, застерігає: „Від граматичних категорій у морфології прийнято відрізняти лексико-граматичні розряди слів – такі підкласи всередині певної частини мови, які володіють спільною семантичною ознакою, що впливає на можливість слів виражати ті чи інші категорійні морфологічні значення” [251, с. 115]. На нашу думку, термін „категорія” застосовний до ширшого кола мовних явищ і більше відповідає концептуальним вимогам сучасної гуманітарної науки. З міркувань мовознавчої універсалізації всі узагальнені, більш або менш регулярні й відтворювані явища, в тому числі гібридного характеру, прийнято називати категоріями. Останні якраз становлять помітну проблему, розв’язання якої передбачає вдосконалення внутрішньої класифікації СГК повнозначних частин мови.

Зважаючи на стійку традицію вживання терміна ЛГР, не менш важливим є розмежування понять “лексико-граматичний розряд” і “семантико-граматична категорія”. Розряд – результат більш довільного

розбиття споріднених явищ (диференціація), категорія – об'єднання мовних феноменів (класифікація). Об'єднувальним в усіх семантико-граматичних категоріях є те, що вони відображають спільні денотативні особливості групи лексем. Попри чисельні спроби внутрішнього структурування частин мови, в сучасній україністиці склалася мовознавча традиція виділяти переважно такі семантико-граматичні категорії (розряди):

- 1) в іменникові – **власні / загальні, конкретні / абстрактні, предметні / речовинні, одиничні й збірні;**
- 2) у прикметникові – **якісні, відносні, присвійні;**
- 3) у числівникові – **означено-кількісні, неозначено-кількісні;**
- 4) у дієслові – **роди дії (близько 20);**
- 5) у прислівникові – **означальні, обставинні.**

Термін „семантико-граматична категорія” регулярно вживається в сучасних граматиках тільки стосовно іменника як частини мови з найнижчим рівнем мовної абстракції. Онтологічна природа інших частин мови (предикатність, периферійність, синтагматичність) змушує науковців відповідно адаптувати й лінгвістичні терміни. Наводимо їх, ураховуючи праці українських граматистів і маючи на увазі, що поняття „семантико-граматична категорія” може розглядатися стосовно них як інваріант:

- іменник: **семантико-граматичні категорії** (М. Я. Плющ); **лексико-граматичні розряди** (І. Г. Матвіяс, В. О. Горпинич); **семантико-граматичні категорії** (О. К. Безпояско), **семантичні категорії** (М. В. Леонова), **семантичні групи** (І. І. Кучеренко);
- прикметник: **міжрівневі (морфолого-синтаксико-словотвірні) категорії** (І. Р. Вихованець); **розряди за значенням** (М. Я. Плющ); **лексико-граматичні розряди;** (В. О. Горпинич); **значеннєво-граматичні розряди** (А. П. Грищенко);
- числівник: **семантичні та структурно-морфологічні (окремо) розряди** (І. Р. Вихованець); **розряди за значенням і**

граматичними ознаками (М. Я. Плющ); **розряди** (В. О. Горпинич);

- дієслово: **роди дії** (І. Р. Вихованець, В. М. Русанівський), **способи дієслівної дії** (К. Г. Городенська); **лексико-граматичні розряди** (категорії) (М. П. Кочерган);
- прислівник: **атрибутивні, обставинно-атрибутивні, обставинні** (І. Р. Вихованець), **означальні, обставинні** (К. Г. Городенська) тощо.

А. П. Загнітко виділяє ядро граматичного ладу української мови, до якого включає категорії, що відображають позамовну дійсність і різняться особливостями її формального вираження:

1) категорії з цілісною однорівневою парадигмою афіксів (рід, число, відмінок іменника; вид, спосіб, час, особа дієслова);

2) категорії з нецілісним міжрівневим інвентарем формальних засобів (категорії істот / неістот, осіб / неосіб іменників; валентності дієслова);

3) категорії, репрезентація яких пов'язана з особливостями функціонування тих чи інших одиниць (предикативність, модальність тощо) [Загнітко, 1996: 3]. Семантико-граматичним категоріям у цій ієрархії місця не знайшлося, по-перше, через їхню периферійність, пов'язану з відсутністю регулярних індикаторів категорійної семантики, по-друге, через особливий „перехідний” статус окремих значень таких категорій, хоча найвірогідніше віднести їх до другої групи. Частина сучасних російських та радянських мовознавців вирішують цю проблему запровадженням особливих зон синкретизму (В. Г. Гак, В. М. Мігірін, В. В. Бабайцева). О. В. Бондарко пропонує ввести понятійну категорійність, яка спирається на якнайрізноманітніші засоби вираження аж до контексту й прагматики. За його словами, не можна проводити чіткої межі між явищами сфери граматики й будь-якої позаграматичної сфери. Перехідною зоною науковець вважає словотвір та галузь лексико-

граматичних розрядів: „У цій галузі є більш регулярні класи (пор., наприклад, розряди істот / неістот іменника, перехідних / неперехідних дієслів у російській мові), що перетинаються з ГК і часто потрактовуються як такі, і класи менш регулярні, подрібнені, такі, що включають обмежену кількість лексичних одиниць (пор. дієслова комітативного чи супровідного способу дії на зразок *примовляти, пританцьовувати, приплескувати*)” [30, с. 20 – 21]. О. В. Бондарко зазначає також, що різнорівневі мовні засоби можуть групуватися з відповідним віддаленням від центру як навколо граматичних, так і навколо граматикалізованих значень, що й утворює функціонально-семантичне поле. „Картина поступових переходів від центру категорійності, де зосереджено ознаки ядра мовного устрою, до периферії цілком природна, тим більше, що процеси історичного розвитку граматичних категорій включають взаємодію з лексико-семантичними розрядами з частковою чи повною граматикалізацією; факти історичного розвитку підтверджують зв'язок і взаємодію центральних і периферійних явищ категорійності” [30, с. 20 – 21]. Граматика мови, на думку лінгвіста, має польову структуру з максимально граматикалізованим ядром та семантико-граматичною периферією.

Інваріант „семантико-граматична категорія” є цілком прийнятним для усіх частин мови за такої умови: в іменникові вона (категорія) має переважно семантико-морфологічний характер, у прикметникові й числівникові – семантичний, у дієслові – семантико-словотвірний, у прислівникові – семантико-синтаксичний. На подібний підхід натякає В. В. Бабайцева, розглядаючи семантико-граматичні категорії як явища сфери міжрівневих зв'язків. Такі зв'язки, на думку лінгвіста, у сучасному мовознавстві „знайшли відображення в складних термінах типу „лексико-граматичний”, „лексико-синтаксичний”, „морфолого-синтаксичний” тощо” [15, с. 106]. Як аргумент наявності міжрівневих зв'язків наводяться факти обслуговування різних мовних рівнів одними і тими ж граматичними й лексико-граматичними засобами.

Визначальну роль для розуміння й структурування СГК усіх лексико-граматичних класів відіграє усвідомлення їхньої опозиційної природи. Метод опозицій, запроваджений у фонології, може бути використаний і при дослідженні одиниць інших мовних рівнів. За способом застосування бінарного опозитивного методу розподіляємо СГК на: 1) категорії, видові значення яких є семантичними протичленами (власні / загальні іменники, назви істот / неістот, обставинні / означальні прислівники); 2) категорії, один із опозиційних членів яких є семантично релевантним тільки через відсутність відповідного значення (одиничні / неединичні іменники, усі роди дієслівної дії). Такі опозиції мають дистинктивний характер, вони є універсальними й „покривають” усі одиниці відповідної частини мови.

Таксономічні настанови при структуруванні іменника на СГК, порівняно з іншими частинами мови, значно чіткіші, зважаючи на дві ознаки – первинну синтаксичну незалежність та непередикатність іменника. Іменники – єдині непередикатні знаки словесного рівня. Ця частина мови потверджує свою абсолютну центральність тим, що її ядро (конкретні іменники) одноосібно реферує матеріально-предметний світ. Усі інші повнозначні частини мови є ознаковими, передикатними знаками. На цьому ґрунті існує принципова відмінність у виділенні СГК іменника та інших частин мови.

Серед ознакових слів порівняно чітку регулярність і незалежність семантико-граматичних категорій виявляє дієслово. Подібно до іменника й відмінно від трьох інших повнозначних частин мови, дієслово виявляє свої СГК порівняно з вихідним дієсловом у напрямку дроблення, конкретизації категорійного значення, а отже, актуалізації й візуалізації денотата. Подібність СГК двох центральних частин мови виявляється й у специфічному зв'язку з граматичними категоріями числа й аспектуальності, відповідно в іменника й дієслова. Подібно до того, як поява СГК-значень сативності, пейоративності, дистрибутивності,

сумарності тощо призводить до порушення вихідної аспектуально цілісної дії, іменникові SGK здійснюють компресію на ГК числа як репрезентанта ступеня розчленованості предметного денотата. Різницю становить природа опозицій іменникових та дієслівних SGK. Якщо в SGK родів дієслівної дії опоненти перебувають у відношеннях взаємовиключення: *збирати / поназбирувати, вити / підвивати, їсти / наїстися, їсти / доїсти, їсти / понад'їдати* (опозиції розрізняльського характеру), то в іменниках їхня природа набагато складніша. У центральних категоріях, – іменникові й дієслові, – SGK найадекватніше відбивають співвідношення семантичного й граматичного, причому, якщо в дієслові таке співвідношення охоплює лише словотвірну парадигму (префіксальну та префіксально-суфіксальну при творенні родів дії), то в іменникові меншою мірою словотвірну (збірні, одиничні, частина абстрактних і речовинних), більшою – словозмінну, що виявляється в специфічному функціонуванні категорії числа й відмінка власних, абстрактних, збірних, речовинних іменників тощо. Окрім того, первинні дієслова не мають SGK-значень (*їти, їсти, думати, летіти, робити*). SGK інших повнозначних частин мови дещо випадають із наведеної структури, оскільки словотвірно первинні репрезентанти включаються тільки до однієї SGK: прикметника – до якісних, числівника – означено-кількісних, решта SGK периферійних частин мови є похідними від інших граматичних класів, що й зумовило появу відповідних SGK: присвійні прикметники – від іменників (*мамина вишня, Шевченкове слово*); неозначено-кількісні числівники – від прислівників (*багато, мало, чимало*) або метафорично – від іменників (*тьма, гора, хмара, купа, море*); означальні прислівники – від прикметників (*добре, весело, мальовничо*). Периферійні частини мови вимагають окремого перегляду їхнього семантико-граматичного статусу.

Отже, граматичні категорії як сукупності парадигм стосуються власне мови й відображають реальні властивості референтів з найвищим ступенем абстракції. Семантико-граматичні категорії – це лінгвістичні

таксономічні одиниці нижчого (порівняно з граматичними категоріями) ступеня узагальнення. Це – наступний (після частиномовного поділу) етап граматичної кваліфікації словесних одиниць, які через реальні властивості денотатів здійснюють певну компресію на власне граматичні величини або зумовлюють їхню появу. СГК – це не тільки „гібридні”, перехідні категорії між лексичним та граматичним, це та частина мовної матерії, яка орієнтована на прагматику, „живі ситуації” і намагається якнайточніше реферувати явища світу, ускладнюючи й трансформуючи власне граматичні значення, і слугує предикативності, – одній з основних ознак одиниць мовлення. Роль СГК – сприяти максимальній розчленованості дійсності у мовленнєвій сфері, яка знову ж таки прямує до стандартизації, граматикизації, потверджуючи діалектичний характер мови. Використання неспеціалізованих засобів для вираження семантико-граматичних значень – це не тільки компресія лексичного рівня на граматичний, а й універсальна тенденція до уникнення описовості, економії мовних ресурсів.

1.1.2. Структурування СГК іменника як лінгвістична проблема

У лінгвістичній науці існує стійка традиція виділяти в граматичній категорії іменника декілька СГК або, відповідно до традиційної номенклатури, ЛГР. У різні періоди науковці виділяли певну кількість СГК іменника: від трьох (русисти В. Меморський, П. Соколов) до восьми (В. В. Виноградов, Л. В. Щерба, М. М. Шанський).

Лінгвісти, досліджуючи іменник, традиційно вмотивовують його класифікацію (диференціацію) за СГК у морфологічному й семантичному аспектах, [45, с. 192 – 193; 48, с. 50 – 53; 22; 133, с. 114; 136, с. 25 – 33; 215, с. 63 – 71; 213, с. 286; 78; 75, с. 54 – 62; 74, с. 56 – 63; 196, с. 461 – 473 тощо]. О. О. Потебня заклав основу для розгляду СГК іменника як компонента категорії числа і навіть роду (збірний рід) [184, с. 37 – 38].

І. К. Кучеренко одним із перших в українському мовознавстві нетрадиційно підійшов до граматичного значення іменника у своїй книзі “Теоретичні питання української мови”, виокремивши різні ступені узагальнення предметності [133, с. 105 – 124]. У 80-90-ті рр. остаточно закріпився функціональний принцип у дослідженні цієї частини мови [50, с. 52 – 75; 22, с. 5 – 159; 20, с. 16 – 91].

Провідні українські граматисти вирізняють SGK іменника у таким способом:

- конкретні / абстрактні; загальні / власні; збірні / речовинні (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська) [48, с. 50];
- конкретні / абстрактні; загальні / власні; предметні / речовинні; збірні / одиничні (В. О. Горпинич) [64, с. 36];
- конкретні / абстрактні; загальні / власні; істоти / неістоти; предметні / речовинні; збірні / одиничні; відмінювані / невідмінювані; повні назви / аббревіатури (О. К. Безпояско) [20, с. 18] тощо.

Як зазначалося вище, SGK у різних частинах мови мають різні критерії виділення. І. І. Погрібний вважає, що „поділ іменників на ЛГР пов’язаний з видозміною однієї з категорійних семантичних ознак цієї частини мови” [178, с. 12]. При доповненні фактами впливу таких видозмін на формальну сторону знака це визначення можна використовувати як вихідне.

Наше дослідження базується на таких позиціях: 1) SGK іменника – це групи слів, які мають спільні семантичні й денотативно пов’язані з ними граматичні риси (до останніх належить насамперед реалізація ГК числа); 2) лексико-граматичні значення іменника виявляють себе у зіставленні з іншими класифікаційно подібними значеннями.

Неоднорідність є найбільшою проблемою лінгвістичного дискурсу щодо SGK іменника. У теорії розрядів іменника вона є принаймні трьохаспектною:

- 1) семантична неоднорідність СГК іменника;
- 2) структурна неоднорідність (нелінійність, ієрархічність) СГК іменника;
- 3) неоднорідність опозиційних відношень СГК іменника.

Проблема семантичної неоднорідності СГК іменника полягає у виборі тих семантико-функціональних параметрів, згідно з якими той чи інший розряд мав би право на існування. Загальновідомим є те, що ряд мовознавців послідовно виділяють СГК істот / неістот (О. О. Шахматов, В. В. Виноградов, Л. В. Щерба; радянська мовознавча традиція); інші – СГК мисленнєвих / чуттєвих (Ф. Абраменко, К. Петров); відмінювані / невідмінювані; повні назви / аббревіатури (О. К. Безпояско); є спроби поділити іменники між такими СГК: якісні, кількісні, просторові, часові (М. К. Дем'яненко). Проблема полягає в тому, які лексико-граматичні значення іменника потрібно включати до СГК, структуруючи цю частину мови.

Більшість науковців, як зазначалося вище, головною ознакою СГК називає специфічне співвідношення лексичного й граматичного значень, що скеровує відповідним чином і вибір критеріїв розмежування та аналізу СГК. Враховуючи таке узагальнення, а також сучасне розуміння СГК, зауважуємо:

1. Виділення розрядів **відмінювані / невідмінювані; повні назви / аббревіатури** не відповідає робочому визначенню СГК. Ці групи відбивають не стосунок семантики до категорії числа тощо, а тільки спосіб засвоєння суспільною практикою громіздких, частовживаних конструкцій або запозичених номінацій. На потвердження факту наводимо повноцінне функціонування числової парадигми в наведених групах іменників (якщо вони не є власними, речовинними тощо): *ЖЕКи, КамАЗи, ПТУ (професійно-технічні училища), Кбт (кілобайти), два шосе, три колібри*. Одиниці, що входять до розрядів відмінювані / невідмінювані та повні назви / аббревіатури в більшості

мають морфологічно невиражену, латентну парадигму числа. За А. О. Колесниковим, одиниці, які є морфологічно недостатніми (невідмінювані іменники), не маючи морфологічної парадигми, володіють широкою „синтагматичною парадигматикою” [112, с. 29].

2. Виділення в окремий розряд **істот – неістот** не має достатньої мотивації. Так, на думку І. К. Кучеренка, недоцільно відносити до СГК іменники, які мають єдину, часто зовнішню рису (омонімічність знахідного й родового в назвах істот тощо) [133, с. 254 – 255]. Підтримує таку точку зору й сучасна академічна граматика: „Ця категорія складається з двох граем – граеми істот та граеми неістот і передавана формами не того самого слова, а різних слів. Розрізнявальним для двох граем засобом слугує формально-морфологічна диференціація знахідного відмінка, валентно поєданого з дієсловом” [48, с. 97 – 98].
3. Виділення **мисленнєвих, чуттєвих, часових, просторових, кількісних** тощо значень як компонентів СГК призводить до порушення усталеного поняття СГК. По-перше, відсутня граматична відмінність у функціонуванні таких розрядів (просторові, часові, кількісні мають більше спільних граматичних рис, ніж відмінних); по-друге, більшість наведених значень не протиставляються ні семантико-граматичним, ні навіть семантичним протичленам і виділяються за принципом семантичного поля.

Дотримуючись традиційного погляду щодо складу СГК іменника, спробуємо дати відповідь на другу принципову частину проблеми: що є семантично спільного між СГК іменника? Зокрема, викликає сумнів рівноправна належність до СГК іменника таких неоднорідних значень, як „власні назви”, „абстрактні”, „збірні”. Аналіз лінгвістичного матеріалу наводить на думку, що спільною й найзагальнішою семантичною настановою для об’єднання різних розрядів в одне класифікаційне ціле може слугувати ступінь розчленованості предмета, що відображується у

свідомості мовця. Так, важко не погодитись, що кожен лівий член іменних СГК (конкретні / абстрактні; власні / загальні; дискретні / недискретні тощо) асоціюється з конкретним предметом більшою мірою, аніж правий. На цій основі під спільним таксономічним знаменником можуть бути об'єднані лексико-граматичні значення „загальний”, „недискретний”, „абстрактний” як значення, що репрезентують денотат з більшою мірою абстрагування й меншою – розчленованості.

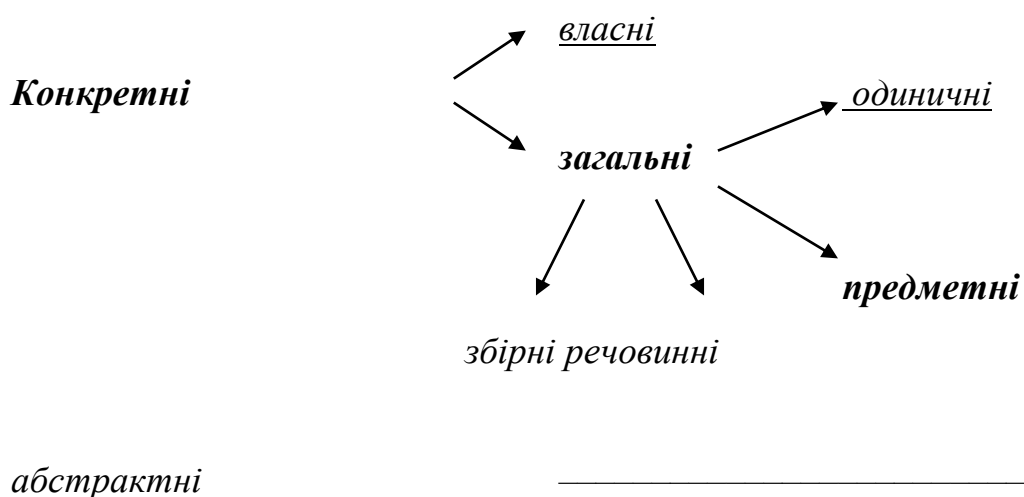
Наступною, уже внутрішньою, семантичною проблемою розрядів є різне співвідношення граматичного та власне семантичного компонентів у структурі розрядів. Вирішенням проблеми інтерпретації такої неоднорідності, на нашу думку, є побудова градаційного ряду СГК. Якщо розглядати загальноприйнятій для українського мовознавства склад СГК іменника в такому (традиційному) порядку: “загальні – власні іменники”; “конкретні – абстрактні іменники”; “предметні – речовинні іменники”; “збірні іменники” й “одиничні іменники”, то неважко помітити посилення граматикалізації категорійних значень зліва направо. Так, СГК “власні – загальні іменники”, окрім великої літери та неповної парадигми числа топонімів, не мають спеціальних засобів, що маркують розряд; для “конкретних – абстрактних іменників” частково релевантними є категорія числа та наявність спеціальних афіксів; “дискретні – недискретні іменники” вже мають стійкі граматичні індикатори власного (нетрансформованого) значення, як-от: звуження числової парадигми та визначені семантико-синтаксичні моделі родового партитивного (*відро води, жменя зерна*, пор.: *відро грибів, жменя ягід*); СГК “збірні іменники” виявляє повну граматикалізацію категорійного значення (невелика кількість давніх переважно односкладних іменників зі збірним значенням: *лом, хлам, знать* може бути інтерпретована як іменники з нульовим афіксом); в “одиничних іменниках” категорійне значення маркується тільки афіксально.

Отже, SGK іменника наочно демонструють зону перехідних значень від власне семантичного до граматичного в мові. Ступінь граматикалізації й граматикалізація типових іменникових значень власне і робить SGK предметом вивчення морфології.

Наступна неоднорідність SGK іменників полягає в їхній ієрархізації. Частина SGK, що виділяється в різних дослідженнях, є універсальними, тобто „покривають” категорійне поле іменника повністю (конкретні / абстрактні; відмінювані / невідмінювані (за О. К. Безпояско), частина – виділяються всередині універсальних. Окремі дослідники вважають, що SGK “власні – загальні іменники” теж універсальна. Наприклад, М. В. Леонова пише, що „...у зв'язках з конкретними – абстрактними назвами загальні назви є і конкретними, і абстрактними, а власні – лише конкретними” [135, с. 26]. На нашу думку, категорія власні / загальні незастосовна щодо абстрактних назв. Загальні іменники – це родові відносно власних назв предметів (називають низку однорідних предметів), власні – дають предметам індивідуальну назву. Абстрактні іменники не мають денотатів реальної предметності, тому протиставлення власні / загальні, а отже, й аналогічного значення серед них не може бути. Ураховуючи наведені аргументи, доходимо висновку, що категорія “власні – загальні іменники” повинна виділятися всередині конкретних. Єдиний виняток становлять назви деяких часових реалій, зокрема свят (*Різдво, Великдень, Меланки, Михайла, Введення, Стрітєння* тощо) й культурно-історичних епох (*Відродження, Ренесанс, Реставрація*), що специфічно репрезентують ідентифікацію періодичних чи лінійних часових відрізків і лежать на периферії власних назв.

Найрозгалуженішими є конкретні іменники, які найповніше реалізують поняття предметності, для них іманентно необхідною є сема рахованості / нерахованості; нерозгалуженими – абстрактні, семантично вторинні іменники. Зважаючи на це, необхідно, особливо при укладанні шкільних підручників та посібників для вищих навчальних закладів,

наголошувати на ієрархічності всередині СГК (а не на зонах перетину) або ж виділяти розряди тільки серед конкретних імен. СГК-значення „загальні” й „предметні” стосуються одних і тих же денотатів, вирізняються тільки протиставленням „власним” та „недискретним” іменам, вони є, по суті, центральною зоною іменника; „власні” й „одиничні” позначають більш вузьке коло також реальних конкретних предметів, але мають додаткові денотативні семи (ДДС) ідентифікації та належності до сукупності або цілого відповідно. Загалом ієрархічну картину СГК іменника української мови можна продемонструвати за допомогою схеми, у якій жирним виділено центральну зону, підкресленням – підкатегорії, семантично наближені до центральної зони:

Третя проблема неоднорідності – опозиційність семантико-граматичних значень усередині категорії. В. О. Горпинич наголошує на бінарності СГК іменника: „Вся сукупність іменників поділяється на окремі бінарні групи слів, у яких семантика і морфологічна категорія числа виявляються по-різному” [64, с. 35]. О. К. Безпояско зазначає, що лише „більша частина семантико-граматичних груп назв формується за принципом протиставлення...” [20, с. 18], тоді як О. В. Бондарко заперечує опозиційність СГК взагалі [32, с. 156 – 157]. Проблема опозиційності

полягає, по-перше, у різній семантичній природі опозицій, по-друге, у неадекватному відображенні методом опозицій окремих СГК-значень. Наведені зауваження не свідчать про незастосовність опозитивного аналізу при дослідженні СГК іменника. Слушною тут видається думка І. В. Арнольд про те, що запозичений із фонології опозиційний метод не є механічним перенесенням на інші мовознавчі розділи. Опозиція – це передовсім логічний апарат [8, с. 8].

Звернемо увагу на опозиції іменників. Так, члени опозиції “власний іменник – загальний іменник”, перебуваючи між собою у відношеннях „видова назва – родова назва”, референційно стосуються одних і тих же або подібних денотатів, тоді як опозиція “конкретний – абстрактний” є дистинктивною, розрізнявальною (пор.: „*Волга*” / *авто*; *Іванко* / *хлопчик*, але *хліб* / *висота*; *море* / *синь*); перша опозиція стосується тих же або однорідних референтів, друга репрезентує референти абсолютно різного плану.

Принципово інші особливості виявляє решта СГК – “дискретні – недискретні іменники”, “одиничні” та “збірні”. Опозиція “одиничні – збірні” може бути: а) референційно співвіднесеною: *бадилина* / *бадилля*, *палиця* / *паліччя*, *ганчірка* / *ганчір'я* (стосується предмета та його сукупності); б) референційно неспіввіднесеною: *кукурудзина* / *кукурудзиння*, *квасолина* / *квасолиння* (стосується різних частин предметів); в) референційно співвіднесеною, але міжрозрядною: *зернина* (один.) / *зерно* (речов.), *професор* (дискр.) / *професура* (збірн.). Така неоднорідність виявляє неспроможність двочленної опозиції виражати повноту значення для цих розрядів. Так, СГК-значення „недискретні” виявляються включеними в зону синкретизму через а) часткову співвіднесеність з одиничними (*сльози* / *сльозина*; *зерно* / *зернина*; *цукор* / *цукринка*; *морква* / *морквина* тощо); б) проблемність у кваліфікації деяких семантичних груп (назви ягід, рослин, за В. В. Виноградовим, імена „произрастанія”) й уведенні проміжного розряду „речовинно-збірні”.

Одним із шляхів вирішення проблеми, на думку науковців, є визнання опозиційної або змістової співвіднесеності граматичних значень ГК числа з семантико-граматичними значеннями збірності й одиничності [89, с. 333 – 334; 125, с. 63 – 64; 113, с. 53; 78, с. 52]. Зокрема М. К. Дем'яненко зазначає: „На наш погляд, збірними субстантивами слід вважати ті слова, які входять до так званого тричленного ряду, наприклад: *студент – студенти – студенство; генерал – генерали – генералітет...*” [78, с. 52]. О. К. Безпояско підкреслює, що „на різних співвідношеннях форми і змісту існує опозиція назв збірних понять, які множинність об'єктів передають формою однини, та одиничних понять, переданих графемами однини” [20, с. 19]. На наш погляд, у тернарні опозиції частково втягуються й недискретні імена, зокрема ті, які складаються з дрібних предметів. Т. М. Татарінова зазначає, що існує ряд іменників, які належать до збірних або недискретних і „виявляють здатність мати при собі сингулятивні відповідники, тобто слова зі значенням одиничності, які можна поррахувати: *горох – горошина – горошини; картофель – картофелина – картофелины* тощо” [220, с. 14]. Якщо застосувати такий підхід до всіх вищенаведених опозицій, то проблема частково вирішується. Продемонструємо це в застосуванні до конкретних репрезентантів.

Оскільки СГК „дискретні – недискретні іменники”, „одиничні іменники” й „збірні іменники” якнайтісніше пов'язані із семантикою кількості, складаємо тернарні опозиції до кожного зі структурних видів внутрішньорозрядних та мутаційних відношень у такий спосіб, щоб вичерпати діапазон їхніх квантитативних значень.

Наочно це можна продемонструвати таблицею, в якій граматичне значення однини ототожнюється з СГК-значенням одиничності, а множина й збірність / недискретність подаються окремо, оскільки різняться можливістю захованості / нерахованості:

ОДНИНА	МНОЖИНА	НЕРОЗЧЛ. К-ТЬ
<i>бадилина</i> (один.)	<i>бадиллини</i>	<i>бадилля</i> (збірн.)

<i>кукурудзина</i> (один.)	<i>кукурудзини</i>	—
—	—	<i>кукурудзиння</i> (збірн.)
<i>зернина</i> (один.)	<i>зернини</i>	<i>зерно</i> (недискр.)
<i>картоплина</i> (один.)	<i>картоплини</i>	<i>картопля</i> (недискр.)
<i>професор</i> (дискр.)	<i>професори</i>	<i>професура</i> (збірн.)

Отже, СГК „одиничні іменники”, „збірні іменники” та частково „дискретні – недискретні іменники” не мають денотативних бінарних протиставлень. Реальна опозиційність цих СГК пов’язана з макрокатегорією кількості й полягає у протиставленні значень „рахованість – нерахованість” (два семантико-граматичні значення рахованості, одне – нерахованості, що й виявляє реальні (тернарні) відношення, всередині яких межі традиційних розрядів стерті).

Кореляція іменників-власне предметів з макрокатегорією кількості виявляє вищий ступінь граматикалізації лексико-граматичних значень, а також реальні (тернарні) опозиційні відношення. Бінарні опозиції мають переважно демонстраційно-дистинктивний характер. Саме таке представлення дає змогу уявити СГК іменника як відносно цілісну структуру.

Не менш важливим є внутрішнє структурування кожної окремої СГК. О. В. Бондарко, вважаючи визначальним у належності до будь-яких категорій, у тому числі й до СГК, формальний показник, відносить категорію “власні – загальні іменники” до периферії СГК взагалі [32, с. 155 – 156]. Українські мовознавці поруч із формальними (словотвірними) показниками СГК враховують і ступінь концентрованості СГК-значень у складі семми (І. Р. Вихованець, В. М. Русанівський, А. П. Загнітко, О. К. Безпояско, М. В. Леонова та ін.). Саме такий підхід, а також визнання кожного іменникового СГК-значення членом відповідної бі- або тернарної опозиції, з’ясування його первинності чи похідності дозволяє вирішити низку структурно-семантичних проблем щодо поліденотативного статусу

антропонімів та назв марок товарів (*Іван, Оксана, Петренко, „Жигулі”, „Луч”, „Самсунг”* тощо); щодо доцільності виділення проміжного розряду „речовинно-збірні” (за М. В. Леоною, *смородина, малина, айва*) та некласифікаційні (М. К. Дем’яненко); щодо особливого статусу збірних та одиничних (словотвірний характер SGK, наявність додаткових конотативних та денотативних сем) тощо.

Іменник, який протиставляється за своєю онтологічною природою всім іншим частинам мови, при структуруванні на семантико-граматичні категорії не вкладається в предмет вивчення самої лише морфології. Так, абстрактна й конкретна лексика є предметом вивчення лексикології й семасіології, іменники на позначення власних назв є предметом окремого розділу лексикології – ономастики. Вирішення цих і всіх вищенаведених суперечностей лежить у площині функціології. Семантичні параметри SGK зумовлені потребою в різних ступенях узагальнення й розчленованості предметного світу.

Отже, SGK іменника репрезентують зону перехідності від лексичного до граматичного в мові й мають ієрархічну будову, що зумовлюється родовим характером підкатегорії „конкретні іменники”. Опозиції в межах SGK бінарні (для значень, не пов’язаних з макрокатегорією кількості) й тернарні (для значень, пов’язаних з макрокатегорією кількості).

1.2. Транспозиційні параметри SGK іменника

1.2.1. З історії вивчення транспозиції

У лінгвістиці поняття “семантика” позначає загальнофілософську смислову ознаку, притаманну мові на усіх її рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному, прагматичному. Така “тотальна значущість” мовних одиниць не можлива за умов реалізації тільки усталених у мовній

практиці смислів. Мові як частині матеріального світу притаманні певні закони розвитку, які проявляються у мовних змінах. Окремі регулярні факти мовлення можуть і не впливати на парадигматику одиниць, вони не порушують сфери значення, залишаючись тільки значущими, але нагромадження, фіксація або повторення суб'єктивних значень, словотвірних чи синтаксичних моделей із часом неодмінно призводить до зростання мовної ентропії й, як результат, – змін на вищих рівнях узагальнення.

Особливими динамічними процесами є транспозиції, тобто поява нових значень на тлі відносної знакової усталеності мови. Більшість науковців визнає транспозицію явищем сфери синтагматики (Ю. С. Азарх, І. В. Арнольд, В. В. Бабайцева, А. О. Колесников., Г. В. Колшанський, О. О. Тараненко, Л. Ю. Шевченко тощо).

Основи вчення про транспозицію заклали Ф. де Соссюр (Швейцарія), О. Єсперсен (Данія), Ш. Баллі, Л. Теньєр (Франція). Трансформаційні явища досліджували О. О. Потебня [184], І. Р. Вихованець, [50], К. Г. Городенська [58], В. М. Мігірін [148], Н. В. Гуйванюк [69], І. В. Арнольд [7, 8]; В. В. Бабайцева [15, 16], В. Г. Гак [53] та інші. Явища транспозиції в різних вченнях номінуються по-різному: транспозиція (Ш. Баллі), трансляція (Л. Теньєр), деривація (Є. Курилович), конверсія (О. І. Смирницький), трансформація (В. М. Мігірін), конденсація (В. В. Мартинов).

Звернемося спочатку до дефініції терміна: **транспозиція** (від серед-вічн. лат. *transpositio* – перестановка). Зазначимо, що подібний переклад має слово **метатеза**. Остання є комбінаторним, рефлексивним мовним явищем, тоді як транспозиція – синтагматичним, усвідомленим. Значення слова „транспозиція” не вказує на формальну зміну мовного знака (слово те саме, семема – інша). Отже, транспозиція стосується одиниць семантичного рівня.

За лінгвістичним енциклопедичним визначенням, транспозиція – це „використання однієї мовної форми у функції іншої – її протичлена в парадигматичному ряді. У широкому смислі транспозиція – перенесення будь-якої мовної форми, наприклад, транспозиція часів (використання теперішнього замість минулого чи майбутнього), способів дії (використання імперативу в значенні індикативу чи умовного способу), комунікативних типів речення (вживання питального речення в значенні розповідного) тощо. Термін „транспозиція” використовується також для позначення метафор й інших переносів у лексиці” [251, с. 511]. Транспозиції на рівні слова включають більш конкретні явища семантичного розвитку формальних знаків.

Один із основоположників учення про транспозицію Ф. де Соссюр вважав, що „конкретна мовна сутність можлива лише через асоціацію означуваного з тим, що означає” [209, с. 103]. Зазначаючи, що одиниці мови – це такі лінгвальні сутності, які диференціюються тільки поза контекстом, мовознавець визнавав, що „...поняття значимості врешті-решт рахунку покриває поняття одиниці, поняття конкретної мовної сутності й поняття мовної реальності” [209, с. 101]. Визначний учений у своїй праці „Курс загальної лінгвістики” доводить, що в житті мови провідну роль відіграє не усталене значення знака, а актуальне. „Справді, уся система мови ґрунтується на ірраціональному принципі довільності знака, а цей принцип у випадку його необмеженого вживання зумовив би великі складнощі. Однак... вдається ввести принцип порядку й регулярності в деякі ділянки всієї маси знаків, саме тут проявляється роль відносної мотивованості” [209, с. 132]. Закон довільності мовного знака та його асоціативний зв'язок зі значенням передбачає з'ясування механізмів мотивованості значення. Ф. де Соссюр пов'язує лексичну систему з меншим ступенем мотивованості, а граматичну – з більшим. Водночас Ф. де Соссюр уперше наголосив на тому, що транспозиційні явища, попри неоднорідність, можуть бути зведені в систему.

Ш. Баллі у своїй праці „Загальна лінгвістика й питання французької мови” наголошує на тісному зв’язку транспозиції і синтагматики й зазначає, що „необхідно проводити суворе розмежування між функціональною транспозицією, яка стосується виключно граматики, й семантичною, яка торкається також і лексики, тому що одночасно зі змінами значення знаків (звичайно в результаті вживання їх у переносному значенні) змінюються і їхні категорії” [18, с. 131]. Розглядаючи транспозицію в найширшому розумінні слова (від переходу частин мови – до енантіосемії), Ш. Баллі зазначав: „Актуалізація, як і характеристика, належать до транспозиції. Насправді, актуалізовані поняття являють собою не що інше, як характеризовані поняття мовлення; значить, як і всякий характеристизатор, який є транспонованим знаком,... знак, який актуалізує інший, може виконувати цю функцію тільки при умові, якщо він є транспонованим знаком” [18, с. 135]. Фактично Ш. Баллі постулює обсяг поняття „транспозиція”, куди, на думку мовознавця, входять і випадки модусного множення значень. Такий підхід робить транспозицію, окрім усього вищеназваного, ще й предметом вивчення стилістики. Ш. Баллі належать думки про словотвірні функції словозмінних категорій, тобто про транспозицію у граматиці: „Поступові переходи стану нерухомих граматичних форм історично відбуваються одночасно зі спрощенням смислу. Тут ми спостерігаємо процес, який підриває граматику на користь лексики, – процес “деграматикалізації”, лексикалізації [18, с. 176].

Л. В. Щерба у книзі „Избранные труды по языкознанию и фонетике” один із перших у слов’яністиці розглядає питання про „залежність змін знакової сторони мови від змін у суспільстві” [249, с. 14]. На той час, як вважав мовознавець, лінгвістична проблема транспозиції була швидше постулатом, аніж очевидним фактом. Л. В. Щерба відчував недооцінку своїми сучасниками синхронічної лінгвістики й пов’язував її з недооцінкою ролі граматики, наголошуючи на тому, що перехідні явища можуть і повинні бути об’єктом вивчення останньої.

В. В. Виноградов як один із найвизначніших класиків учення про слово звертав увагу на транспозиційні явища в кількох аспектах:

1. Взаємопереходи одиниць різних рівнів, зокрема на те, що: „ ...в історії російської (як і інших слов'янських мов) спостерігаються, з одного боку, процеси переходу словотвірних елементів у словозмінні. З іншого, – одним зі способів утворення нових слів є відрив форми слова від відповідної системи форм і перетворення її в окреме слово” [45, с. 180].
2. Десемантизацію категорійних значень слів, що призводить до транспозиції до іншого граматичного класу. Так, за словами В. В. Виноградова, „ ...у прислівниках, що виникли з відмінкових форм іменників, на зразок *чудом, градом, шагом, шепотом, калачиком, бочком, авансом, стороной* або *утром, вечером, зимой, весной, порой* тощо – закінчення орудного відмінка перетворилися в прислівникові суфікси (пор.: *капельку, чуточку* тощо)” [45, с. 181].

У мовознавстві, як відомо, склалися дві тенденції: абсолютного (Ф. де Соссюр, М. Амосова, С. Д. Кацнельсон) та відносного релятивізму слова (Є. Курилович, В. Виноградов, Р. Будагов). Кожна з цих традицій не виключає можливості кардинальних семантичних змін у межах сталого фонемного комплексу, однак абсолютісти вважали транспозиційні (мутаційні, проєктивні, трансляційні) явища природними й універсальними у функціонуванні мови, такими, що „покривають” парадигматичне значення: „Потрібно визнати, що в галузі синтагми немає чіткої межі між фактами мови, закріпленими мовною традицією й фактом мовлення, що залежить від індивідуальної свободи” [209, с. 125].

Релятивісти, зокрема Р. О. Будагов, визнають вагомість синхронних семантичних змін, ставлячи в центр дослідження мовознавства „природу знаків, знаки й моделі, так звані формалізовані граматики, різного роду

трансформації тощо” [38, с. 222], однак наголошують на тому, що потрібно відрізнити навмисно створену залежність значення слова від речення та контексту й ненавмисну. Р. О. Будагов звертав увагу на завершені форми взаємопереходу на рівні слова, услід за Л. Теньєром, визнаючи важливість так званих трансляційних функцій як універсально-граматичних. Лінгвіст указував, що при трансляції зберігається сталим лексичне значення, змінюється граматичний клас (міжкатегорійна транспозиція слів). У нашому дослідженні такий тип трансформацій не розглядається.

Транспозиція / трансформація може витлумачуватися як лінгвістичне та лінгвальне поняття. Перший випадок, – трансформації, витлумачені в дусі сучасної трансформаційної граматики, – це „синхронні перетворення одних конструкцій в інші, що здійснюються дослідником відповідно до попередньо встановлених алгоритмів” [148, с. 10]. Процесами розвитку мови дослідник вважає діахронні трансформації. Їм протиставляються синхронні трансформаційні операції як метод дослідження перехідних потенцій одиниць, проте, як зазначає автор, між цими видами трансформацій багато спільного.

У сучасній лінгвістичній науці більшого поширення набуває термін „транспозиція”, традиційний зміст якого усталився на позначення взаємопереходу між частинами мови (міжкатегорійна транспозиція слів), що, на думку В. Г. Гака, виявляє вузьке значення терміна [251, с. 519].

В. В. Мартинов називає семантичною трансформацією конденсацію висловів, речень, словосполучень, наприклад, „люди, рубящие лес – лесорубы” [144, с. 131]. Транспозицію ж у розумінні, яке релевантне для нашого дослідження, визначав як семантико-синтаксичну омонімію. Мовознавець вважав природну мову мовою з неповною експлікованістю смислу, оскільки „...кожній формі відповідає багато смислів (семантико-синтаксична омонімія), кожному смислу відповідає багато форм (семантико-синтаксична синонімія) [144, с. 179].

Прозоро пояснює явище транспозиції у своєму дисертаційному дослідженні О. М. Демська, вважаючи його „називанням нових реалій світу вже наявними в мові знаками” [77, с. 73]. Дослідниця не включає до транспозиційних явищ розвиток семантики багатозначного слова, називаючи подібні випадки дивергенцією. На нашу думку, до такого визначення необхідно внести уточнення: „транспозиція – це вмотивоване або свідоме називання нових реалій вже існуючими знаками”. Таке уточнення необхідне для виключення випадкових збігів фонемних комплексів новоутворених слів з тими, що вже існують, наприклад, лексема *американка* має не менш як п'ять значень, пов'язаних між собою відношеннями часткової мотивації, але таких, що не творяться одне від одного.

В аспекті спорідненості з транспозиційними явищами омонімія нас цікавить тільки як наслідок деетимологізації чи десемантизації первинно багатозначних одиниць або метафоричних / метонімічних значень. Омонімія як наслідок випадкових збігів: а) певних форм (омоформи, омофони, омографи); б) запозичених одиниць із питомими (пор.: рос. *бой* (бій) – *бой* (з англ. *boy* – хлопець), *брак* (дефект) – *брак* (з рос. *брак* – шлюб); в) одиниць нижчого рівня, ніж лексема (афікси, аналітичні морфеми, пор.: *виноградина* – *хатина*), що не стосується мовних змін і є наслідком дії флуктуаційних процесів у мові як частині матеріального світу.

В. В. Бабайцева та В. Г. Гак розглядають транспозицію переважно у структурно-схематичному плані. В. Г. Гак пропонує загальний алгоритм транспозиції, припустивши, що мовна форма N1 створюється для позначення номінанта R1, тоді як N2 покликана позначати R2: „Між мовними формами N1 та N2, як і між позначуваними предметами чи поняттями R1 і R2, можуть існувати найрізноманітніші реальні зв'язки, завдяки чому номінація N1 починає використовуватися для R2. Відношення N1R1 і N2R2 є прямими (первинними номінаціями);

відношення N1 R2 – опосередковані (трансформовані) номінації” [52, с. 221]. Мовознавець вважає, що втрата первинною номінацією свого значення відбувається в парадигматиці за переносним значенням, в синтагматиці – за десемантизацією як наслідком поєднання з іншою первинною номінацією [52, с. 222]. Окрім цього науковець вирізняє переноси (різкі зміни значення внаслідок зближення понять) та переходи (малопомітні зміни, зумовлені виявом нового аспекту явища).

В. В. Бабайцева відносить транспозиційні явища до зони синкретизму, що являють собою „сферу перехідних утворень, які характеризуються синтезом або поєднанням диференційних ознак явищ, що взаємодіють, як у синхронному, так і в діяхронному плані” [16, с. 133]. При схематичному зображенні перехідних утворень лінгвіст пропонує послуговуватися шкалою перехідності:

Для кваліфікації транспозиційних відношень В. В. Бабайцева пропонує використовувати синтаксичний та синтагматичний опис опозиційних членів, а також їхніх синонімічних та антонімічних зв'язків, зіставляти результат перехідності з іншими лінгвальними умовами.

Отже, транспозиція, в історичному висвітленні цього поняття, має ширше і вужче значення. Ширше поняття транспозиції включає будь-які зміни мовних одиниць різних рівнів (лінгвістичні та лінгвальні, формальні та семантичні, рефлексивні або створені навмисно); вужче значення – це певний узагальнювальний параметр, що включає низку семантичних змін, при яких відбувається вмотивоване певним семантичним механізмом перенесення або перехід нового значення на готовий звуковий комплекс.

1.2.2. Диференційні ознаки SGK іменника як визначальний параметр їхніх транспозиційних відношень

Дослідження транспозиційних відношень іменникових SGK-значень передбачає з'ясування двох аспектів: з одного боку, сукупності семантичних явищ, які ми називаємо транспозиціями; з іншого, – диференційних семантичних ознак одиниць (об'єкт), які прогнозують певним способом відповідні зміни (предмет дослідження). Враховуючи наведені вище міркування щодо семантичної структури SGK іменника, пропонуємо їхній короткий огляд, зокрема концентровані семантичні й граматичні ознаки, а також зумовлені ними особливості транспозиційних відношень.

1.2.2.1. SGK „конкретні – абстрактні іменники”

Конкретність та абстрактність – це ономазіологічні ознаки, які лежать в основі всього частиномовного поділу. „За семантикою найвиразніше протиставлені одна одній назви предметів і не-предметів (ознак). Перше протиставлення охоплює іменник, з одного боку, і дієслово, прикметник, прислівник і числівник, з іншого” [48, с. 44]. Бінарна SGK “конкретні – абстрактні іменники” в найширшому вияві знайшла своє відображення у працях В. В. Виноградова, О. Шахматова, М. Греча, В. Богородицького, В. Сидорова, М. Шанського, О. Гвоздева та морфологічних дослідженнях усіх сучасних українських граматистів.

SGK іменників “конкретні – абстрактні іменники” найповніше відбиває, з одного боку, центрально-предметну природу іменника, а з іншого, – периферійно-ознакову природу інших повнозначних частин мови, які завдяки словотвірним можливостям мови транспонуються до класу іменника, й поповнюють правобічні значення цієї бінарної категорії (*бігати – біг; кохати – кохання; синій – синь; двадцять – двадцятка; сто*

– *сотня* тощо). Конкретні іменники – центральна зона усіх іменникових СГК, вони відзначаються категорійною первинністю, предметною референційністю, це переважно давня лексика на позначення предметів навколишнього світу. „Іменники з конкретним значенням – це назви різних типів реальної предметності, на якій базується категорія іменника. Іменники абстрактної семантики – це передані категорійними формами субстантива назви дій, процесів, ознак, тобто опозиція „конкретні – абстрактні назви” відтворює у морфологічних формах реальну і граматичну предметність, центр і периферію іменника” [20, с. 19].

Отже, СГК „конкретні – абстрактні назви” – центральна в іменникові, оскільки є основою привативності іменникових СГК (усі інші іменникові СГК виділяються тільки всередині конкретних імен). Традиційно визначальною ознакою розподілу вважають сенсорність: „Іменники з конкретним значенням виражають поняття, в яких передається все те, що людина пізнає з допомогою своїх органів чуття: *перо, рослина, повітря, птиця, бджола, степ, берег, вода, море, хвиля* і под.” [215, с. 64]. Етимологічно поняття **конкретний** (лат. *concretis*) означає „згущений”, „затверділий”, „реальний”, „точний” [205, с. 351]; **абстрактний** (лат. *abstractio*) – „відтягнення”, „відвернення”, „той, що є наслідком мисленнєвого виділення усіх ознак, властивостей і зв’язків конкретного предмета...” [205, с. 10]. Відповідно до етимології термінів на позначення досліджуваної категорії й відповідно до виразного поділу іменників на репрезентанти реальної й фіктивної предметності, вирізняємо СГК “конкретні – абстрактні іменники” як таку, що складається з родової підкатегорії „конкретні” (усі матеріальні субстанції) й підкатегорії „абстрактні” (опредмечені динамічні й статичні ознаки матеріальних субстанцій). Поняття „конкретна лексика” й „абстрактна лексика”, характерні для праць В. В. Виноградова та О. О. Реформатського, є більш загальними й незастосовними до СГК-класифікацій. Так, дієслова *копати, кохати, стрибати, ходити* тощо є назвами конкретних дій, але відповідні

віддієслівні деривати *копання, кохання, ходіння* є абстрактними, оскільки кваліфікуються за вихідною настановою категорійної предметності. Те саме стосується (кваліфікованих як конкретні іменники без достатніх на те аргументів) назв часових реалій (*година, хвилина, рік, століття*). Попри рахованість часового відліку, вони не асоціюються з реальною, хоча б недискретною предметністю, виділяються мисленнево й не входять до жодного з видових SGK стосовно підкатегорії „конкретні”.

Чітко розрізняються конкретні й дискретні (предметні) іменники. Перші охоплюють усі іменники, денотати яких позначають матеріальні об’єкти; денотати інших – включають матеріальні об’єкти, які піддаються рахункові, мають чітку форму й локалізацію в просторі. Останній розряд як частина бінарної категорії „дискретні – недискретні іменники” належить до конкретних.

Розглянемо семантичні та граматичні особливості протичленів SGK „конкретні – абстрактні іменники” в концентрованому вигляді.

Семантичні ознаки конкретних іменників:

- 1) позначають окремі матеріальні предмети: *дім, двері, озеро, листок, телефон*;
- 2) позначають сукупності матеріальних предметів та речовини: *пісок, спирт, козацтво, бадилля, гарбузиння*;
- 3) позначають власні назви як ідентифікатори реальних предметів та осіб: *Антарктида, Борис, Валентина, Сосонка, Чорний Ліс*.

Граматичні ознаки конкретних іменників визначаються родовим характером категорії, а отже, її подальшим членуванням на видові SGK. Можуть маркуватися окремими суфіксами конкретності (*-тель, -ник, -ач* тощо).

Семантичні ознаки абстрактних іменників:

- 1) позначають узагальнені ознаки і є переважно віддієслівними та відприкметниковими дериватами;

- 2) мають власне граматичне значення предметності;
- 3) виявляють здатність за певних, частково транспозиційних, умов виражати більший або менший ступінь семантичної абстрактності.

Граматичні ознаки абстрактних іменників:

- 1) мають звужену числову парадигму (в нетранспозиціогенних контекстах вживаються тільки в однині: *темперамент, приїзд, збільшення*; назви деяких дій, обрядів, ігор, свят виражені тільки формою множини: *заручини, жмурки, стосунки, іменини*);
- 2) утворюються за допомогою суфіксів *-ість, -ин(-а), -ан(-я), -изн(-а), -енн(-я), -ов(-а), -анин(-а), -ство(-о), -к(-а), -ізм /-изм, -ацій(-а)* тощо: *милість, хоробрість, давнина, білизна, сходження, побудова, біганина, убозтво, критика, комунізм, варіація*.

Необхідно відрізнити ступінь вияву значень „абстрактність” та „конкретність”, які є чітко закріпленими за тим чи іншим іменником, інакше кажучи, класифікаційними (наприклад, *обжирки, оглядини, взування, одягання* – напівпериферія абстрактних імен, денотати яких сприймаються органами чуття) та ступінь переходу чи зміщення поняття в певний бік (*глибина поезії / потрапити на глибину* – перехід у конкретні; *температура / показники температур* – певний ступінь конкретизації: поява повної числової парадигми). Явища другого порядку є транспозиційно релевантними й розглядаються в другому розділі дисертаційного дослідження.

Отже, ми з'ясували ті семантичні особливості абстрактних та конкретних іменників, поява яких у неспеціалізованих одиницях засвідчує транспозиційні відношення. Специфічна співвідносність SGK-значень „конкретні” й „дискретні” (останні є ядром конкретних імен) скеровує спосіб представлення відповідних транспозиційних відношень: імміграція

будь-яких SGK-значень до підкатегорії „абстрактні” можлива, поповнення ж підкатегорії „конкретні” розглядається нами тільки у випадку нерозрізнення похідних значень на видові SGK-значення (збірні, недискретні тощо) або об’єднання їх в одну семантичну групу. Поповнення видових SGK-значень родової підкатегорії „конкретні” розглядається окремо при аналізі відповідних SGK.

1.1.2.2. SGK „власні – загальні іменники”

Власні й загальні назви як лінгвістичні категорії були виділені ще в граматиці М. Смотрицького („Грамматіки словянския правилное Сунтагма”) та „Лексисі” Л. Зизанія й належать до найдавніших понять в українській та слов’янській граматичній класиології. Незважаючи на категорійну „центральність”, первинну предметність і належність до винятково конкретних іменників, ця категорія становить помітну лінгвістичну проблему [93, с. 32 – 37; 108, с. 29; 135, с. 23; 214, с. 287 – 288]. По-перше, маємо справу з особливим типом міжрівневої й навіть міждисциплінарної категорії, оскільки власні іменники, функціонуючи як SGK, є ще й предметом особливого розділу лексикології – ономастики; по-друге, власні назви не повністю вкладаються в ідеографічну концепцію слова (О. О. Реформатський, Л. Ельмслєв), основою якої є закріплення за певним фонетичним комплексом поняття. Так, М. В. Леонова зазначає: „У зв’язку з тим, що власні назви іменують окремі, одиничні предмети, вони, на відміну від загальних, відносять слово не до певного поняття, а лише до конкретного об’єкта і не мають здатності узагальнювати. Загальні назви, навпаки, пов’язуються з предметом через поняття, а поняття обов’язково включає предмет узагальнення; отже, тут обов’язкове зіставлення одного предмета з іншим” [135, с. 23]. Окрім цього, до власних назв часто включаються загальні родові назви, які можуть мати різний ступінь семантичного зрощення з онімом-іменником, онімом-прикметником

(*Біскайська протока, Чорне море але, Карпатські гори – Карпати, Мальдивські острови – Мальдиви* тощо). У зв'язку з останнім пропонуємо розрізняти поняття „власна назва” і „власний іменник”. Перше є предметом ономастики й включає номінації аналітичної будови, друге – СГК-значення, іменник, який виконує функцію індивідуалізації загальної назви, входить до власних назв як ширшого поняття.

Ю. О. Карпенко, полемізуючи з І. Г. Матвіясом, заперечує належність СГК „власні – загальні іменники” до лексико-граматичних категорій. За словами Ю. О. Карпенка, „...мабуть, у жодній індоєвропейській мові власні й загальні назви не є граматичними категоріями” [105, с. 46]. Важливим зауваженням дослідника є те, що „...не слід плутати проміжних явищ з явищами переходу власних назв у загальні і навпаки” [105, с. 48]. Послуговуватимемося у такому випадку класифікацією перехідних явищ за В. В. Бабайцевою, яка розподіляє їх на контаміновані (мутаційні, гібридні), – розглядатимуться у першому розділі, оскільки СГК іменника підпадає під цей тип; і транспозиційні, яким присвячено другий розділ.

СГК „власні – загальні іменники” – найменш граматикалізована категорія, яку значна кількість лінгвістів схильна вважати власне семантичною. Л. А. Булаховський взагалі вважав поділ на власні / загальні міжкатегорійним: „... більшість слів становлять загальні слова, що передають різні ознаки, часткові чи узагальнені: *будинок, день, літо, людина, гарний, твердий, милий, п'ять, десять, грати, будувати, високо, здалека*, або ж відношення: *материн, сестрин; до, на; і, якщо*. Їм протиставляються іменники – власні імена або ж похідні від них прикметники з функцією розрізнення в ряді однотипних предметів без вказування прямо на їх властивості (ознаки); пор. особові імена: *Василь, Наталія, Петро...*” [39, с. 176]. Головна семантична ознака апелятивів – сигніфікативність (понятійність), онімів – денотативність. Про граматичну різницю між крайніми репрезентантами СГК може йтися лише в аспекті

звуження числової парадигми топонімів й астронімів, що має цілком реальну екстралінгвальну мотивацію. Проте в сучасній українській граматиці (про це зазначено вище) виробилася тенденція до категоризації однотипних явищ. О. В. Бондарко, аналізуючи особливості SGK „власні – загальні іменники”, відніс її на периферію SGK усіх частин мови [32, с. 155 –156].

Отже, SGK “власні – загальні іменники” об’єднує семми бінарно протиставлених значень: узагальнено-предметних (*хлопець, ріка, вулиця, пес*) та власне номінативних, індивідуальних (*Богдан, Дністер, Хрещатик, Дружок*). Усі оніми мають опозитивні апелятивні значення, але апелятиви тільки теоретично в мовленнєвій практиці повністю співвідносяться з онімами як видовими поняттями. Так важко побудувати опозиційні пари за значенням аналізованої SGK до слів *доц, хмара, куртка, трава, дзеркало* тощо. Задля демонстрації категорійного значення в таких випадках ми застосовуємо опозиції дистинктивного характеру, які не мають реальної денотативної кореляції: *сніг / Донбас, трава / Петро* тощо. Спільною ознакою протилежних значень категорії є називання конкретних предметів з різним ступенем узагальнення: від найзагальнішої семми, що містить ряд диференційних ознак – до ідентифікації окремого предмета чи особи без семної вказівки на його ознаки.

Включення SGK „власні іменники – загальні іменники” до об’єкта вивчення морфології пов’язується з такими міркуваннями:

1. Власні назви істотно видозмінюють категорійне значення предметності іменника (не узагальнюють, а ідентифікують).
2. Власні назви – дериваційно відкритий клас. Постійно виникають нові оніми переважно на позначення об’єктів суспільно-економічної діяльності людини, що є об’єктом словотвору.

3. Центр семантико-граматичного значення власних назв має різкі морфологічні відмінності з відповідними апелятивними протичленами (звуження числової парадигми).

Загальні назви як історично давніші, загальніші й рефлексивніші у своєму сприйнятті-відтворенні викликають менше питань, тоді як власні назви викликають неоднозначні міркування й у сучасних лінгвістів.

Серед власних іменників вирізняємо:

I. Групу назв астро-географічних реалій:

- а) астрономічні об'єкти;
- б) географічні об'єкти.

Засоби вираження – велика літера, звужена числова парадигма.

II. Групу назв істот:

- а) імена, прізвища, прізвиська, по батькові людей;
- б) клички тварин;
- в) імена героїв казок, байок тощо.

Засоби вираження – велика літера; на відміну від топонімів, неможливість включення родової назви до складу оніма (винятки – герої казок *Івасик-Телесик*, *Баба Яга*, *Царівна Либідь*).

III. Групу назв окремих предметів духовної культури (артефакти).

Засоби вираження – велика літера; діакритичні знаки (лапки); лексикалізація (ідіоматизація) синтаксичних конструкцій (словосполучень, речень): кінофільм „*Війна*”, роман „*Вир*”, поема „*Гайдамаки*”.

IV Групу назв організацій.

Засоби вираження – переважно ідіоматичні словосполучення (іменник уживається з родовою назвою); велика літера першого слова або усіх слів, залежно від суспільної субординації, культурних традицій: завод „*Арсенал*”, партія „*Віче*”, приватна школа „*Дельфін*”.

Окрема проблема антропонімів полягає у їхній поліденотативності (*Джон*, *Іван*, *Наталія*, *Роберт*). „Нині науковці пропонують розглядати

антропоніми як особливого роду фрейми (за М. Мінським), що містять не тільки мовленнєву, а й „фонову” (національну, соціальну, культурну, історичну тощо) інформацію, що є одним зі способів представлення стереотипної мовленнєвої ситуації...” [72, с. 9 – 10]. Подібна природа онімів визначає характер транспозиційних значень: більшість із них містять характеристизацію, конотативне забарвлення й можуть бути узагальнені до образів-символів, тому репрезентують широкий діапазон еміграційних транспозицій. Позаяк лінгвістичний аналіз транспозиційного поповнення підкатегорії „власні іменники” значною мірою ускладнений через екстралінгвальну мотивацію таких перенесень, зазначеному аналізу підлягають тільки окремі групи власних назв. Широко поповнюються власні іменники за допомогою явища трансонімізації (“переназивання” типу *Вінниця – готель “Вінниця”*), яке, хоч і репрезентує різновид транспозиції, але не виявляє зміни SGK-статусу.

Отже, основні ознаки появи транспозиційних значень „власні” та „загальні” – це поява індивідуального / ідентифікувального або узагальненого значення відповідно. У процесі аналізу потрібно чітко розмежовувати, по-перше, власні назви й власні іменники, по-друге, культурологічно й семантично мотивовані перенесення значень у сферу онімів. Оскільки власні назви мають великий конотативний потенціал, необхідно звертати увагу на екстралінгвальну пресупозицію виникнення транспозиційного значення як у парадигматиці, так і в лексичному оточенні, на матеріалі „живого” мовлення. Семантико-граматична підкатегорія „загальні іменники” семантично аналогічна підкатегорії „дискретні іменники”, але її транспозиційне поповнення розглядається в контексті SGK „власні – загальні іменники” як аспект еміграційного переходу з підкатегорії „власні”, який об’єднує у семантичні групи вторинні відантропо- та відтопонімічні абстрактні, збірні, дискретні й недискретні значення.

1.1.2.4. СГК „дискретні – недискретні іменники”

СГК „дискретні – недискретні іменники” – одна з найбільш вивчених у граматичному плані. Природно, що об’єктом вивчення лінгвістів ставала підкатегорія „недискретні” як семантично більш віддалена від категорійного центру іменника. На українському ґрунті її досліджували І. Г. Матвіяс, М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик, М. В. Леонова, І. П. Мучник, І. І. Погрібний та інші. Інтерес до цієї категорії викликаний її особливим статусом серед СГК (несловотвірна категорія, бінарно опозиційна категорія, що включається також у тернарні відношення; категорія зі значною кількістю етимологічно транспонованих значень тощо). Особливість цієї підкатегорії відзначив І. І. Погрібний, указавши, що речовинне значення „може розглядається у двох аспектах: як компонент змістової структури (значення слова): *срібло* (метал), *срібло* (виріб зі срібла), *срібло* (дрібні гроші, срібні монети) або як окрема змістова структура (лексичне значення) – *лисиця* – тобто хутро, одяг з цього хутра” [178, с. 12 – 13].

Недискретні іменники позначають такі денотати, які „...хоч і діляться на частини, але зберігають властивості цілого, і які можна виміряти (а не порахувати)” [64, с. 43]. Інші дослідники зазначають: „У протиставленні дискретних і недискретних назв передано не тільки специфіку реальних об’єктів позамовної дійсності – рахованих і нерахованих предметів, а й особливості граматичного оформлення назв маси, речовини тощо” [20, с. 19]. В історії мовознавства наявні й діаметрально протилежні спроби розподілу іменників на дискретні й недискретні. Так, О. Єсперсен у своїй праці „Філософія граматики” подає класифікацію шведського лінгвіста А. Норейна, посилаючись на джерело А. Noreen, *Vart Sprak*, Lund, 1903, №5. За цією класифікацією, неподільними (*individua*) вважаються предметні іменники на зразок *Стокгольм, людина, хвороба, штани, дерево* тощо, оскільки їх не можна

розділити на кілька однорідних частин; тоді як збірні та речовинні – подільні (*partitiva*): *залізо, братство*, а також форми множини неподільних іменників: *корови, батьки, вогні* тощо [84, с. 233]. Загалом особливості недискретних іменників доцільно розглядати трьохаспектно.

Семантичні ознаки недискретних іменників:

- а) однорідність речовини, матеріалу чи маси: *азот, амальгама, бетон, спирт, горох, висівки, сніг, вода, пісок, тканина, шовк*;
- б) можливість поділу на частини або окремі предмети (за В. В. Виноградовим, це переважно імена „произрастанія” – *картопля, ожина, брусниця, глід*) при умові збереження властивостей цілого.

Морфологічні ознаки недискретних іменників:

- а) мають фіксовану форму числа (переважно однини): *трава, хліб, відсів, вода, олія, камінь*;
- б) не змінюються за числами (окрім транспозиційно релевантних).

Синтаксичні ознаки:

- а) поєднуються зі словами невизначеної кількості (*трохи, дециця, шматок, трішки, купа* тощо);
- б) поєднуються зі словами міри (*відро малини, жменя цукру, машина каменю* тощо).

До семантичних ознак доцільно додати лексичні групи дискретних іменників. Наводимо їх, максимально конденсуючи за спільною родовою семою: а) назви матеріалів (будівельних, виробничих, декоративних тощо): *пісок, асфальт, бетон, віск, шовк, полотно, сукно, ситець, кістка, сосна, ясен, дерево*; б) назви хімічних елементів та сполук (ліки, сплави, суміші тощо): *свинець, аргон, золото, бронза, латунь, кислота, нафта, вітамін, каротин, пектин, аспірин, валідол, мікстура*; в) назви рідин: *антифриз, бензин, молоко, вода, спирт* (перетинаються із попереднім розрядом); г) назви кормів та харчів: *силос, сіно, фураж, борошно, тісто, хліб, м'ясо*;

г) назви рослин, злаків та їхніх плодів: *дуб, граб, вільха, шишка, ожина, ячмінь*.

До семантичних розрядів включено й низку транспозиційних значень. Так до розряду а) (назви матеріалів) та г) (назви рослин) семантична група „назви дерев” уходить у випадку актуалізації семи „матеріал” та класифікаційної семи „вид дерева” відповідно: *Розмножується ялина, як і сосна, насінням, але шишки у неї більші, насіння дозріває пізно восени того ж року* (Загальна біологія). Подібну проблемну групу становлять лексеми, які входять до семантичної групи „произрастанія” (за В. В. Виноградовим) й уживаються в обох значеннях категорії числа: *помідор – помідори; огірок – огірки; кабачок – кабачки* (пор.: *капуста – капустана; картопля – картоплина; часник – часничина*). Тут маємо справу з незавершеністю категорійного переходу, що зумовлює немотивований дуалізм форм числа в класифікаційно й семантично тотожних групах.

Частина недискретних іменників мають специфічні суфікси речовинного значення, як-от: *-ол* (*бензол, кофол, фенол*); *-ит (-ит)* (*антрацит, вулканіт, керамзит*); *-ин(-а)* (*деревина, парусина, тканина*) тощо. Проте їх наявність не охоплює всіх репрезентантів даної СГК й не дозволяє кваліфікувати її як словотвірну.

Отже, при аналізі транспозиційних відношень у структурі СГК “дискретні – недискретні іменники” особливу увагу звертаємо на правобічну підкатегорію, оскільки дискретні імена, поруч із загальними, є ядром конкретних імен й іменника як такого, тому не виділяються особливими ознаками (володіють ними переважно в повному обсязі). Транспозиційна релевантність СГК-значень інших категорій визначається встановленням появи зазначених семантичних рис підкатегорії „дискретні”. Підкатегорія „недискретні”, як і „власні іменники”, у лінгвістичній інтерпретації вже включає транспозиційні значення, тому необхідно при її аналізі чітко відрізнити етимологічні узуальні

транспозиції й „живі” метонімічні перенесення. Значна увага має бути приділена появі квантитативно-дистрибутивних відношень як екстралінгвальній пресупозиції виникнення семантики дискретності / недискретності.

1.1.2.5. СГК „збірні іменники”

СГК „збірні іменники” – одна з найдавніших у слов’янській граматиці й найпоширеніше виділяється лінгвістами. Вона знайшла відображення в працях М. Смотрицького, М. Ломоносова, В. Меморського, О. Востокова, Ф. Буслаєва, О. Потебні, Л. Щерби, В. Виноградова, О. Шахматова, М. Поспелова, М. Шанського, В. Сидорова, А. Гвоздева та інших лінгвістів. Семантична сутність цієї категорії полягає в позначенні сукупності (множини) предметів або осіб як неподільного цілого. „Збірні іменники нерозчленовано виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як одне ціле: *листя, волосся, кіннота...*” [215, с. 65]. Наявність сем „неподільність” та „сукупність” принципово відрізняє цю категорію від граматичних значень множини. „Іменники у формі множини означають сукупність як роздільне існування предметів без вказівки на їх об’єднання. Збірні ж іменники означають сукупність, у якій окремі предмети підпорядковані цілому, оскільки усвідомлюється лише те, що їх об’єднує, пор.: *юнь – юнаки, жіноцтво – жінки*” [135, с. 24 – 25].

СГК „збірні іменники” вважається винятково словотвірною, афіксально маркованою, проте в класичних працях її історія часто пов’язується зі словозмінною парадигмою. Так, О. О. Потебня вважав, що в давній російській мові були особливі форми збірного роду, від яких походить значна частина теперішніх збірних імеників [184, с. 38]. Доказом істинності подібних тверджень науковець вважав не тільки подібність закінчень, а й „схильність мови” протиставляти середній та жіночий роди

(абстрактні та збірні) чоловічому як конкретному й одиничному. В. В. Виноградов підкреслював, що збірні іменники семантично зближені з абстрактними назвами: „Необхідно відзначити також, що до розрядів слів з абстрактним значенням в сучасній російській мові прилягає й так звана категорія збірності, що стає все більш непродуктивною” [45, с. 193].

У радянському мовознавстві виділяли мішану групу речовинно-збірних або так званих «проблемних іменників». До них належали назви речовин, які можна уявити як сукупність окремих примірників: *картопля* – сукупність *картоплин*, *смородина* – сукупність *смородин* тощо [4, с. 38; 225, с. 34]. Зокрема, Г. Я. Томіліна вказує на те, що „...лексичне значення речовинно-збірних іменників можна уявити собі як сполуку конкретного речовинного значення з додатковим значенням неподільної цілості” [Томіліна, 1971: 34]. За структурою серед збірних іменників науковець вирізняє первісні (*люд*, *посуд*) і похідні (*дітва*, *дітвор*) [225, с. 32]. У сучасному українському мовознавстві збірними іменниками вважають тільки одиниці зі спеціалізованими афіксами збірності та невелику групу лексем з нульовими афіксами (*гниль*, *зелень*, *лом*, *погань* тощо).

Семантичні особливості збірних іменників – це наявність у них категорійних сем множинності й збірності. Сема множинності відображає наявність більше одного елемента в складі денотата; сема сукупності (збірності) – нерозчленованість множинності подібних чи однакових предметів як елементів цілого.

Морфологічні особливості збірних іменників є основними й визначають природу категорії. До таких належать:

- а) відсутність категорії числа (формально представлені однією);
- б) збірність виражається спеціальними афіксами: *-в(а)*, *-н(я)*, *-еч(а)*, *-от(а)*, *-ин(а)*, *-ар / -ор(а)*, *-іан(а)*.

Суфікси збірності відповідають іменникам певних тематичних груп, наприклад: **-ств(о)**, **-цтв(о)** – збірні назви осіб: *жіноцтво*, *селянство*,

парубоцтво, плебейство; -еч(а) – збірні назви осіб за віком: *малеча, стареча; -ник, -няк* – збірні назви рослин (часом паралельні): *сливник і сливняк, березняк, вишняк; -инн(я), -овинн(я)* – збірні назви залишків рослин: *бурячиння, гарбузиння, квасолиння, кукурудзиння* тощо.

Синтаксичні особливості. Збірні іменники не означаються кількісними числівниками й поєднуються:

а) з неозначено-кількісними та дробовими числівниками: *трохи птаства, мало ганчір'я, безліч офіцерні, третина вчительства, одна четверта козацтва;*

б) зі словами на позначення цілого, частини цілого, невизначеної кількості: *все селянство, купа гарбузиння, гора каміння, безліч мошкар* тощо.

Збірні імена поділяються за семантикою на групи:

а) сукупності осіб (*людство, студентство, дітворя, ректорат, пролетаріат*);

б) сукупності особин (*птаство, мушва, звірина*);

в) рослин та їхніх частин, що не мають чітких або усталених дискретних форм (*березняк, вишняк, верб'я, луб'я, гілля*);

г) предметів, що не мають чітких або усталених дискретних форм чи втратили їх (поява додаткової семи „відходи”, „непотріб”): *цурпалля, паліччя, лахміття, ганчір'я, дрантя*;

г) предметів, що мають чіткі дискретні форми, але становлять єдину функціональну систему (*апаратура, інструментарій, клавіатура, приладдя*).

Думки щодо співвідношення збірних іменників з корелятивними предметними неоднозначні. М. В. Леонова зазначає: „Збірність знаходить вираження тільки тому, що співвідноситься й протиставляється окремому предметові, що називається іменником у формі однини: *учитель – учительство, селянин – селянство, буржуа – буржуазія, собака – собачня*” [136, с. 29]. Проте в іншій праці ця ж дослідниця вказує, що є також група

збірних іменників, „які об'єднуються за неістотною ознакою і не мають окремої назви” (за необхідності іменуються описово: *брухт, хмиз, солома, садовина*) [135, с. 30]. На думку Є. М. Галкіної-Федорук, В. В. Мартинова та інших русистів, „...категорія збірності нерозривно пов'язана з категорією одиничності”. Той чи інший іменник є збірним за умови, коли існує інший однокореневий іменник на позначення одиничного предмета чи особи [206, с. 26]. Детальний аналіз доводить, що існують збірні іменники, які а) співвідносні не з одиничними, а дискретними (*адвокатура – адвокат; вишняк – вишня*); б) неспіввідносні з іменниками інших SGK (*лом, бій, хлам, Пушкініана, Шевченкіана*). Абсолютну похідність збірних від одиничних спростовує Н. С. Манчутарян: „Суфікс -j- виявляє збірне значення незалежно від того, чи він поєднаний з основами іменників, прикметників чи дієслів (пор. *трапье, дубье – старье, гнилье – подгребье, отрепье*)” [143, с. 268].

Ураховуючи всі вищенаведені особливості збірних іменників, розподіляємо їх на іменники конкретної референційної співвіднесеності, нерозчленованої та дейктичної. До першої групи належать імена на позначення сукупності однорідних предметів: *морквиння – листя моркви; паліччя – палиці; професура – професори* тощо. Пресупозицією об'єднання таких одиниць є сема збірності. До другої групи належать іменники-назви мас, які не членуються на однорідні предмети й межують з речовинними: *дрантя, клоччя, шмаття*. Пресупозицією їх об'єднання є сема нерозчленованості. До третьої групи належать іменники, які сукупно називають різні денотати, об'єднуючи їх за родовою семою: *садовина* (груші, яблука, сливи тощо); *городина* (картопля, огірки, капуста тощо); *інструментарій* (плоскогубці, викрутка, молоток тощо). Відповідно SGK збірних іменників розпадається на два типи утворень: а) іменники, співвідносні з іншими (без збірного значення): *студентство – студент, старостат – староста, генералітет – генерал*; б) іменники,

неспіввідносні з іншими: *бурячиння, порохня, садовина, тлінь, хмиз*, у тому числі й конотативно марковані (*бридота, гидота* тощо).

Тип *а)*, позбавлений конотативних відтінків, виявляє транспозиції передовсім метонімічного характеру, тип *б)*, маючи сему нечленованості або / і конотативну сему, транспозиціонується за метафоричним механізмом з відтінком характеристизації. Окрім цього, частина збірних іменників має суфікси, омонімічні з суфіксами абстрактності й виявляє пов'язані з цим специфічні транспозиції, які, на нашу думку, попри наявність метонімічного механізму перенесення, потрібно розглядати окремо. Іменники, які не містять формантів, омонімічних із суфіксами збірності, переходять до збірних без додаткових мотивацій. Єдиною умовою аналізу таких транспозицій, при відсутності у значної частини вторинних збірних іменників суфіксів збірності, є визнання SGK-значення збірності як змістової структури лексеми в цілому. Частина еміграційних транспозицій SGK „збірні”, зокрема до SGK-значень, які не мотивуються суфіксами, конотацією й метонімією, розглядаються окремо як випадки десемантизації суфіксального значення збірності.

1.1.2.6. SGK „одиничні іменники”

SGK „одиничні іменники” як окрема SGK виділяється порівняно недавно. Перше ґрунтовне відображення вона знайшла в працях О. Г. Преображенського та Л. В. Щерби. Недостатньо вивчена вона й в українському мовознавстві.

Відомо, що семантика одиничності може виражатися морфологічно (граматичним значенням однини) й лексично (предметні іменники містять її як компонент лексичного значення). Це семантично зближує SGK одиничності із SGK-значенням „предметні” й потверджує її словотвірну природу. Основним виразником словотвірного значення одиничності в сучасній українській мові є суфікс *-ин (а), -инк(а), -иночк(а)*” [215, с. 66].

Присутність такої категорії в мові, на думку авторів “Сучасної української літературної мови” (За ред. І. К. Білодіда, К., 1969), функціонально покликана „ ...для виділення одного предмета з загальної маси, що виражається іменниками категорій збірності й речовинності” [там само].

Семантичні ознаки одиничних іменників:

а) позначають окремий предмет як частину сукупності або речовини (співвідносні з речовинними, збірними, частиною предметних із семантикою парності: *двері - дверина, сани - саниця, штани - штанина*);

б) у словах, які мають *-к-(-а)*-поширювачі (*травинка, перлинка, краплинка, пір'їнка* тощо) та в одиничних іменниках, які не співвідносні з речовинними чи збірними, наявні стилістичні відтінки (окрім випадків, коли іменник без *-к-* не вживається: *землинка, сніжинка, піщинка*).

Граматичні ознаки одиничних іменників:

а) можуть виражатися суфіксами: *-ин: -иц-(я): сани – саниця, паліччя – палиця; -ок-: суччя – сучок; -к-(-а): ганчір'я – ганчірка; -инк(а): пісок – піщинка, порошок – порошок* тощо;

б) окрім суфіксальної маркованості, виявляють усі граматичні властивості предметних імен.

В. В. Виноградов вважає, що категорії, пов'язані „ ...з лексико-семантичними розрядами *singularia et pluralia tantum*” є результатом закріплення в даному випадку категорійного значення одиничності за формою одиничності: „Отже, в історії російської (як і інших слов'янських мов) спостерігаються, з одного боку, процеси переходу словотвірних елементів у словозмінні. З іншого боку, одним із способів творення нових

слів є відрив форми слова від відповідної системи форм і перетворення її в окреме слово” [45, с. 180 – 182].

Російські науковці традиційно розглядають категорію одиничності в зв’язку з конотативними формантами. „Тільки індивідні предмети позначаються за моделями словотвірних типів: одиничності з суфіксом **-ин (а)**, розмінно-оцінними суфіксами, суфіксом **-онок** (*жигулёнок, москвичёнок, тракторёнок*)” [25, с. 68].

В. В. Мартинов, звертаючи увагу на таку особливість, зазначає, що „...збіг показників збільшеності й збірності, з одного боку, та зменшеності й одиничності – з іншого, можна пояснити (множинність завжди більша за відповідну одиничність, а одиничність завжди менша за відповідну множинність), тому конглютинацію суфіксів *-ина* й *-ка* можна представити як “демінутивізація аугментативності” (*хворостина – хворостинка*) або “сингулятивізація колективності” (*смородина – смородинка*) [144, с. 163].

Зазначимо також, що на стрункість категорії „одиничні” здійснює вплив мовна традиція, яка відображає особливості засвоєння, поширення, прагматичної й культурної ваги тих чи інших одиниць. Зокрема, фольклорні й літературні джерела засвідчують меліоративізацію, демінутивізацію національної мовної картини світу загалом й іменника зокрема. Симптоматичним для української мови є паралельне побутування стилістичних словотвірних синонімів на зразок *дівчина – дівчинина, пташка – пташина, хлопець – хлопчина, хата – хатина*, які, на нашу думку, не тільки додають відповідної конотації, а й виокремлюють актуальний предмет, наголошують на його самотності. Цей нюанс, як і взаємодія СГК збірності й одиничності з конотативними потенціями мови, потребує окремого дослідження.

Отже, як і у випадку зі збірними, одиничні імена транспозиційно поповнюються іменниками, у яких на основі наявних квантитативних сем розвивається змістова структура „одиничний” (встановлюємо наявність специфічного референційного співвідношення зі збірними й

недискретними); еміграція одиничних до інших СГК здійснюється за різними механізмами з обов'язковою десемантизацією суфікса одиничності *-ин* або його конвергенцією з омонімічними суфіксами збірності й речовинності. Конглотинація відповідно суфіксів збірності – аугментативності та одиничності – зменшеності, про що зазначалося вище, прогнозує появу зазначених конотативних нашарувань у похідних семантемах.

1.2.3. Дихотомічна природа СГК іменника

Спостереження над неоднорідністю СГК іменника, а також урахування їхніх інтегральних семантичних та опозиційних ознак засвідчують чіткий розпад СГК на дві групи. Перша група реалізує якісно-градаційні семантичні відношення предметності („загальні – власні іменники”; „конкретні – абстрактні іменники”), друга – квантитативно-дистрибутивні відношення предметності („дискретні – недискретні іменники”, „одиничні іменники” та „збірні іменники”).

Так, СГК іменників першої групи відрізняють такі ознаки:

1. Інваріантна настанова семантичних опозицій – „конкретність – узагальненість” (абстрактні – узагальнення ознак конкретних; загальні – узагальнені назви власних): *море* (конкр.) / *синь* (узаг.); *Євразія* (конкр.) / *континент* (узаг.); *студенство* (конкр.) / *молодість* (узаг.). На відміну від семантичного компонента „сукупність”, наявного в збірних іменах (*солдатство, картоплиння, огудиння, солдатня* тощо), у зазначених підкатегоріях „узагальненість” передбачає якісно різноманітний склад конкретних денотатів-носіїв узагальненої ознаки.
2. Можливість проміжних значень, тобто опозиції обох СГК становлять фактично полярні значення, між якими можливі

проміжні (пор. різний ступінь абстракції в іменниках *цінність* – *цінності*; *ціна* – *ціни*; *добро* – *добробут*; різну ідентифікаційну здатність імен на зразок “*Жигулі*” – *Дунай*; *Сергій* – *Сатурн* тощо). Саме ці факти дозволяють вирізняти наведені SGK за ознакою градаційності. Натомість „дискретні – недискретні”, „збірні” й „одиничні” структуруються у шкалу перехідності не за послабленням концентрації й поступовим взаємопереходом бінарних категорійних ознак, а тільки способом представлення окремої або сукупної субстанції (проміжного стану між сукупністю / окремістю чи дискретністю / недискретністю немає).

3. Можливість чітких бінарних протиставлень без включення третього граматичного компонента.

Функція решти SGK („дискретні – недискретні іменники”, „збірні іменники” й „одиничні іменники”) – реферувати предметний світ, акцентуючи увагу на семантиці збірності, сумарності, неподільності, віддільності (одиничні), тобто їхні категорійно-семантичні центри лежать в обслуговуванні кількісно-числових універсалій (можливість рахованості, дискретності або неможливість останньої) і не передбачають проміжних значень і чітких бінарних протиставлень. Л. П. Безрук зазначає, що ширший підхід до характеристики граматичного значення категорії числа, прагнення охопити цією категорією всі лексико-граматичні розряди іменників, що передають нумеральні та інтернумеральні поняття, вимагають іншого визначення категорії числа [23, с. 33]. Особливістю таких категорій є те, що вони, не виражаючи перехідних значень щодо „рахованості” й „нерахованості” як полярних, включаються в тернарні опозиції разом із граматичною категорією числа: *зернина* (одинич.) – *зерно* (речов.) – *зернини* (множина); *професор* (дискр.) – *професура* (збірн.) – *професори* (множина) тощо.

Ідеї про виокремлення частини СГК іменника у зв'язку зі специфічним вираженням квантитативних та дистрибутивних (розподільних) відношень закладено в ученнях О. О. Потебні, О. О. Шахматова, В. В. Виноградова. Останній, зокрема, вважав, що категорія одиничності, як і речовинності й збірності, виокремлюється при „...аналізі форм числа іменників, тісно пов'язаному з лексико-семантичними розрядами *singularia et pluralia tantum*” [45, с. 182]. СГК конкретні / абстрактні й власні / загальні не включаються в семантичні кореляції з категорією числа, але зазнають компресії з боку специфічних денотатів (власні – єдиних у своєму роді; абстрактні – матеріально невиражених тощо) в плані звуження парадигми.

Отже, враховуючи найзагальніші семантичні особливості, а також для зручності подальшого транспозиційного аналізу поділяємо СГК іменника на дві групи. Номінуємо названі групи **СГК із семантичною домінантою** (власні / загальні, конкретні / абстрактні) та **СГК із квантитативно-дистрибутивною домінантою** (речовинні / предметні, збірні та одиничні). Зважаючи на різне узагальнене значення груп СГК гіпотетично допускаємо й відмінність їхніх транспозиційних відношень і для зручності розглядаємо їх окремо.

1.2.4. Семантичні явища транспозиційного й нетранспозиційного характеру у сфері СГК іменника та принципи їх репрезентації

Неодмінною умовою успішного наукового дослідження є чітке окреслення його об'єкта. „Спираючись на дані з історії науки, можна з абсолютною певністю твердити, що доти, поки не визначені крайні зовнішні межі об'єкта дослідження, наукові уявлення про його сутність завжди неповні” [224, с. 19]. Особливою проблемою є визначення таких меж, коли предметом дослідження є не чітко окреслена категорія, що включає однорідні явища, а сукупність семантичних мовних феноменів з

привативними відношеннями всередині системи: дивергенція, контамінація, метафоризація, десемантизація – тобто явищ, які можуть входити до транспозиційних як видіві. Такі явища зазвичай надпарадигматичного характеру, оскільки реалізуються в різних сферах – мові й мовленні. Мовні (мовленнєві) факти номінуються кожним з вищезазначених термінів не стільки за спільними семантичними ознаками, скільки за подібністю механізму семантичних змін, що включають різні типи перенесень, детермінованих більше психічними законами, ніж власне мовними.

Наше завдання – окреслити ареал потенційних транспозиційних явищ у сфері семантико-граматичних категорій іменника, беручи до уваги не тільки фактичний матеріал, а й семантичні властивості одиниць, що входять до таких категорій. Аналіз транспозиційних відношень у сфері СГК пов'язаний зі значними труднощами, оскільки „...склад лексико-граматичних класів і синтаксичних функцій значно ускладнюється внаслідок того, що до лексико-граматичних класів і семантико-синтаксичних функцій підключається низка універсально-мовних функцій, які виникають на базі універсальних властивостей актів мовленнєвої комунікації й проєктивних властивостей мови” [108, с. 216]. Н. І. Тарасова зазначає, що „лексико-семантичне наповнення ЛГР (лексико-граматичних розрядів) залежить від багатоманітності представлених ними референтів: репрезентація ЛСГ (лексико-семантичних груп) в певних ЛГР іменників відрізняється як діапазоном, так і кількісною характеристикою” [219, с. 11 – 12].

На рівні слова лінгвісти розрізняють транспозицію 1) як перехідність у вузькому розумінні, тобто такі діахронні перетворення, внаслідок чого утворюються компоненти, які виступають функціональними омонімами щодо вихідних, і 2) як гібридні, контамінаційні факти на синхронному зрізі [160, с. 27]. Зважаючи на такі аргументи, в дослідженні після аналізу лексикографічно закріплених

імміграційних транспозиційних значень кожної з підкатегорій додаємо релевантні, дібрані з текстів різних стилів випадки, які доповнюють загальну картину семантичних змін.

За робочу дефініцію транспозиції приймаємо визначення М. О. Демської: „називання нових реалій світу вже наявними в мові знаками” [77, с. 73]. Отже, транспозиція в контексті дослідження – це вмотивоване називання наявними в мові іменниками таких нових денотатів, мовне відображення яких спричиняє перехід цих іменників до інших СГК. В. Г. Гак серед транспозицій розрізняє переноси й переходи: „...переноси, різкі зміни семантичного відношення в результаті зближення двох різних понять. Зазвичай ці переноси метафоричного характеру, й переходи, малопомітні зміни семантичного відношення, які відбуваються внаслідок того, що позначуване даним словом явище постає в різних аспектах” [53, с. 239]. Обидва випадки трансформацій визнаються нами релевантними. З огляду на це, потрібно доповнити робоче визначення транспозиції зауваженням: транспозицією є також номінування видозміни денотата, що розширює обсяг поняття зі зміною СГК-статусу в межах лексеми.

Оскільки повторна номінація спричиняє появу нових граматичних значень, то ми не можемо залишити поза увагою граматичні зміни. Такі зміни стосуються переважно категорії числа, оскільки „...категорія числа іменників найбільш тісно пов’язана з позамовною дійсністю” [3, с. 134]. Частина з них неодмінно відбуваються у процесі називання нових реалій (*Шевченко – нові Шевченки, Волга – нові „Волги”*), але частина – при тому самому сигніфікативному обсязі поняття:

1. Родові – видові назви: *трояндове масло – різні масла; три болотяні коти – популяція болотяного kota* тощо;
2. З різним ступенем просторової (часової локалізованості): *теплий дощ – затяжні дощі*;

3. Матеріал – вироби з нього: *трохи алмазу – два алмази; купа каменю – великі камені* тощо.

При класифікуванні транспозиційних відношень у межах кожної трансформаційної моделі частково застосовувався й тематичний поділ (виділялися тематичні групи), оскільки „...у межах окремих ЛГР можливе більш детальне членування й виділення часткових лексико-граматичних угруповань, що виступають найменуваннями сверідних гомогенних явищ та предметів” [230, с. 41]. Окрім того, на думку А. С. Зеленька та О. М. Білозерової, лексико-семантичну підсистему іменника найкраще пізнавати з допомогою предметно-тематичних груп та лексико-семантичних полів: „Виявляється, предметно-тематична група відрізняється від лексико-семантичного поля характером структурного зв’язку одиниць лексичної парадигми: у предметно-тематичній групі діють зв’язки-відношення названих лексемами / семемами / предметів, у лексико-семантичних полях – семасіологічні процеси у вигляді метонімії, функціонального переносу, найнаочніше – у випадку метафори. У даному разі можна вести мову про синкретизм як у плані парадигматики, так і синтагматики” [94, с. 17]. У нашому дослідженні ми обираємо підхід, який дозволяє при репрезентації транспозиційних відношень різних СГК-значень поєднувати семантичний принцип (тематична група) з механізмом переносу значення у такий спосіб: розподіляємо транспозиції за механізмом переносу в напрямку поповнення певної підкатегорії (метафоричні, метонімічні, конверсивні тощо); тематичним групуванням послуговуємося таким чином: а) в межах зумовленої певним механізмом еміграційної транспозиції (поповнення підкатегорії) виділяємо тематичні групи; б) якщо тематична група об’єднує емі- й імміграційну транспозицію, розглядаємо такі зміни в межах групи; в) якщо тематична група об’єднує одиниці, що творяться за метонімічними та метафоричними механізмами, розглядаємо такі одиниці разом, у межах групи.

Метафорично-метонімічні перенесення становлять найпродуктивніший тип у сфері як розширення значення слова взагалі, так і транспозицій СГК іменника [195, с. 240]. Вони розглядаються в окремих підпараграфах, тоді як механізми, пов'язані з формальними характеристиками одиниць (контамінація, конверсія, еліпсис тощо) та зі специфічними, а тому менш поширеними семантичними явищами (дивергенція, десемантизація тощо) розглядаються окремо.

Окрім усталених випадків транспозиції СГК іменника, про які йшлося вище, існує зона потенційних транспозиційних відношень [97, с. 19 – 28; 52, с. 275; 230, с. 287]. Вони не фіксуються ні в словниках, ані в зразках художнього й публіцистичного мовлення, але можуть бути витворені мовцями без порушення норм українського словотворення. Це стосується передовсім іменників відкритої семантико-граматичної опозиційності: загальні назви вільно переходять у власні, речовинні назви вільно переходять у неречовинні. Багато іменникових лексем, якщо їх розглядати у функціональному аспекті, є відкритими в напрямку переходу до різних СГК. Пор.: *Моє перше **письменство*** (конкр., недискр.) – *займатися **письменством*** (абстр.) – *українське **письменство*** (конкр., збірн.). Наведений приклад засвідчує транспозиціогенні потенції метонімії. Враховуючи зауваження, визнаємо, що транспозиційні значення не є кількісно вичерпними й не можуть бути описані або представлені в повному обсязі. Окрім цього, нами була виявлена група іменників, які перебувають поза межами визначеного СГК-статусу.

Предметом нашого дослідження є такі форми транспозиції, які не стосуються зони синкретизму, це, за словами Л. В. Щерби, „крайні випадки”, тобто випадки завершеного переходу до іншої СГК. Відповідно різні ступені абстрактності-конкретності іменників не є предметом вивчення, це явища нормативно-контекстуального варіювання значення. Оскільки СГК безпосередньо пов'язані з референтами відповідних семантем, то природньо вважати, що транспонованими в семантико-

граматичному плані є ті іменники, вживання яких пов'язане з реальною зміною референтів або їхніх когнітивних властивостей (подільність, окремість, загальність тощо). Проте ми частково розглядаємо модифікації, „зсуви” у бік певного СГК-значення для більш наочної й повної демонстрації семантичного явища.

Важливо з'ясувати, які випадки транспозиційних відношень у плані механізмів їх виникнення стосуються компетенції лінгвістики (мова і мовлення), а які – культурології й соціології. Останні не повністю вкладаються в предмет нашого дослідження, окрім вищенаведених міркувань, також через транспозиційну відкритість, лексикографічну нефіксованість та неможливість з'ясування семантичного механізму перенесення. Сюди, зокрема, належить більша частина явищ, пов'язаних із семантичними процесами у сфері онімів:

1. Трансонімізація („переназивання”). Стосується переважно назв організацій, астрономічних та географічних об'єктів, власні назви яких творяться від онімів, які вже існують: *ріка Яна*, *планета Нептун*, *місто Горький* тощо. Цей процес демонструє збільшення або зменшення ступеня узагальнення назви. Так, перехід *Вікторія* (жіноче ім'я) – *кафе „Вікторія”* свідчить про конкретизацію. Найбільший ступінь узагальнення мають назви класів предметів: *одеколон „Саша”*, *мотоцикл „Дніпро”* тощо.
2. Перехід загальних назв у власні. Здійснюються за соціокультурними чинниками, тому причиною транспозиційних відношень у подібних парах є культурологічна пресупозиція й прагматична ситуація: а) називання одиничних предметів (географічних об'єктів, установ тощо) загальними назвами: *Ведмідь-гора*, *село Піски*, *місто Орел*, *кафе „Самурай”*, *футбольний клуб „Зоря”*, *пес Дружок*, *корова Берізка* тощо;

3. Новоутворювані або регіональні імена людей: *Весна, Зоря, Калина, Сила, Соловей, Ялина, Яр* тощо, які мотивовані концептуальною семантикою твірних іменників.

Подібні випадки кваліфікуємо в дослідженні псевдотранспозиціями й побіжно розглядаємо для висвітлення повної картини явищ називання нової реалії наявним знаком.

Проблемним є вибір такої кількості і якості параметрів транспозиційних відношень для репрезентації цілісної картини динамічних явищ у сфері СГК, який би охопив усі регулярні й максимально – часткові випадки, оскільки транспозиційні відношення в межах обраного об'єкта виявляють широкий якісний діапазон:

1. Трансонімізація („переназивання”). Стосується переважно назв організацій, астрономічних об'єктів, власні назви яких творяться від онімів, які вже існують. Цей процес демонструє збільшення або зменшення ступеня узагальнення назви. Так, перехід *Вікторія* (жіноче ім'я) – *кафе „Вікторія”* свідчить про Найбільший ступінь узагальнення мають назви класів предметів *одеколон „Саша”, мотоцикл „Дніпро”* тощо.
2. Транспозиція заа однією із квантитативних сем: *ікра (риб) – ікра (кабачкова)*.
3. Метафоричні транспозиції *море (водойма) – житейське море*.
4. Конотативні *море (водойма) – море народу* (неозначена к-ть).
5. Еліптичні *Мос дитинство – це зошити, зошити...*
6. Метонімічні: *Завод вийшов на вулицю*.
7. Міжрозрядні (абстрактні – збірні): *кераміка, козацтво*; (конкретні – збірні): *Завод вийшов на вулицю*.
8. Подвійні *надія –Надія* (абстр, заг – конкр, влас); *Москва вітає гостей* (влас. – заг, збірн.) тощо.

Застосовуючи підхід, при якому здійснюється семантичне прогнозування можливих транспозиційних відношень в межах опозицій

кожної СГК, отримуємо результат, згідно якого потенційні транспозиційні відношення значно переважають обмеження взаємопереходів.

Наочно це можна продемонструвати в таблиці потенційних взаємопереходів (транспозицій) в межах СГК:

Перехід в межах СГК	Приклади транспозиційних опозицій	Потенційні обмеження безопозиційності
<i>Власні / загальні</i>	<i>штпесель – Штпесель</i> <i>Болгарія – нова болгарія</i>	Не існують
<i>Конкр. / абстрактні</i>	<i>глибина – глибина (поет.)</i> <i>штани – штани (фраз.)</i>	Не існують
<i>Речовинні / неречовинні</i>	<i>картопля – картоплі</i>	Іменники, які не містять семи речовинності (<i>велосипед, кішка</i>)
<i>Одиничні / збірні</i>	<i>бадилина – бадилля</i>	Речовинні, які не складаються з дрібних предметів: (<i>сірка, віск</i>)
<i>Одиничні / речовинні (збірні)</i>	<i>дитина – дітвора;</i> <i>зернина – зерно</i>	Не існують

Зважаючи на вищенаведені зауваження, в роботі ми дотримувалися таких принципів:

1. Транспозицію досліджуємо переважно в плані поповнення, а не десемантизації тих чи інших СГК: $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$; $Sub \rightarrow Sub_{singul}$; $Sub \rightarrow Sub_{summ}$ тощо, де *Sub* іменник будь-якої СГК. За спрямованістю транспозиційні явища в українській мові поділяються на емі- та імміграційні [160, с. 27]. Фактично ці два типи є різним підходом до одного й того ж явища.
2. Транспозиція розглядається передовсім у плані посилення семантико-граматичних категорійних значень. Кожен правий член опозицій „загальні / власні”, „конкретні / абстрактні”,

„дискретні / недискретні” тощо, а також збірні та одиничні іменники як члени тернарних опозицій стосовно недискретних іменників та форм множини й однини ускладнюють архісему предметності в бік більшого ступеня розчленованості. Важливим завданням є з’ясування набуття таких ознак, тому вихідною позицією імміграційних семантичних процесів обираємо саме підкатегорії, які лежать на периферії граматичної предметності: „абстрактні”, „власні”, „збірні” тощо.

3. Розгляд транспозицій, здійснюваних за різними механізмами в межах SGK, можливий при належності одиниць до однієї тематичної групи.
4. Завдання розгляду зворотних транспозицій стосовно вказаних напрямків є вторинним і здійснюється тільки за умов необхідності (велика кількісна представленість, специфічніні семантичні процеси, включення до тієї ж тематичної групи).

Не є симптоматичними у транспозиційному аспекті іменники, які мають спільну словотвірну мотивацію, але значення яких акцентологічно диференційоване (*за́мок – замо́к, при́клад – прикла́д, ре́міль – ремі́ль* тощо але *бідно́та – бідно́та, сліпо́та – сліпо́та*); лексично, фразеологічно зв’язані значення іменників, а також іменники в нерелевантних синтаксичних позиціях. Другий випадок репрезентує зміну семантики знака, пов’язану з уживанням лексикалізованого поняття (*Іван-чай, Волосся Вероніки, „Високосне літо”*) або фразеологізму. Нерелевантні у SGK-транспозиційному плані синтаксичні позиції – це вторинні синтаксичні позиції, в яких іменники, будучи вже синтаксично транспонованими, не співвідносяться з предметним денотатом, а набувають ознак предикації: *Серед різноманітних криволінійних рухів можна виділити рух по колу* (Фізика); (компонент адвербіальної синтаксеми); ... *вона почула, як могутній свист розгорнувся в неї над*

головою, врізаючись виючим звуковим конусом-перевертнем уже поміж самі стіни (О. Гончар) – адвербіальна синтаксема.

Отже, найбільш відкритими у транспозиційному плані є СГК із найменш граматикалізованим значенням – «власні – загальні іменники» та «конкретні – абстрактні іменники». Відображення динамічних змін СГК-статусу іменникових значень обмежене в контексті дослідження різними параметрами семантичного та методологічного характеру.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

Семантико-граматичні категорії – це наступний після частиномовного поділу ступінь класифікації одиниць словесного рівня, який полягає у групуванні одиниць за способом подальшого (після граматичного категорійного значення) членування предметів і явищ навколишньої дійсності. СГК виявляються у специфічних парадигмах граматичних та словотвірних категорій (їх поява, звуження, відсутність). Це пояснюється компресією денотативного змісту на граматичні категорії як найвищі узагальнення реальних позамовних відношень. Так, присвійні прикметники не можуть мати ступенів порівняння, оскільки належність певній особі не вимірюється градаційною шкалою (*материн, Шевченковий*); дієслова сумарно-дистрибутивного способу дії не можуть прогнозувати суб'єкт-іменник однини без множинного значення, оскільки сумарна дія може виконуватися тільки множиною агентів (*птахи розлітаються*) або множинним агенсом (*проміння розсіюється, студентство зійшлося*). СГК усіх частин мови мають опозиційну природу, яка відбиває їхню семантичну й граматичну природу. На відміну від іменникових СГК

Іменник як лексико-граматичний клас з найнижчим рівнем мовної абстракції має власну ієрархічну систему СГК, яка полягає у родовому характері семантико-граматичної підкатегорії „конкретні” (включає інші СГК-значення реальної неграматичної предметності: „власні”, „загальні”, „дискретні”, „недискретні”, „збірні”, „одиничні”). Кожне із СГК-значень (підкатегорій) має властивий йому набір семантичних та граматичних ознак, які з'ясовані вище стосовно кожного СГК-значення. Концентровані ознаки лівобічних підкатегорій бінарних опозицій СГК іменника (конкретні – абстрактні; загальні – власні; дискретні – недискретні) семантично наближені до категорійного значення іменника.

За найзагальнішими опозиційними та функціонально-семантичними ознаками (обслуговування якісно-градаційних чи кількісно-дистрибутивних універсалій) іменникові СГК розподіляються на СГК із семантичною (конкретні – абстрактні; загальні – власні) та квантитативно-дистрибутивною домінантою (дискретні – недискретні; збірні й одиничні).

Зміни у семантичних та граматичних ознаках СГК, а також явища вторинної номінації (лексико-семантичний словотвір), які спричиняють перехід одиниці певної частини мови до іншого, властивого цій частині мови СГК-значення, кваліфікуються транспозиційними відношеннями у сфері СГК зазначеного граматичного класу.

Транспозиційні відношення у своїй основі спричинені різними формально-семантичними механізмами (метонімією, метафорою, синекдохою, контамінацією, дивергенцією, конотацією, інтерференцією, десемантизацією, дефразеологізацією, синтаксичною позицією тощо), які є відправною точкою їхнього аналізу. Семантичні та морфологічні (наявність специфічних афіксів) ознаки підкатегорій прогнозують специфічні транспозиційні відношення у кожній із СГК.

Основна семантична пресупозиція динаміки в межах підкатегорії «абстрактні іменники» – різний ступінь вияву значень „абстрактність” та „конкретність”, можливість певного ступеня конкретизації в абстрактних іменниках (поява повної числової парадигми); в СГК «власні – загальні іменники» – можливість трансонімізації, поліденотативність частини онімів, наявність великої кількості позалінгвістично (культурологічно) зумовлених номінацій, з чим пов’язана транспозиційна відкритість власних номінацій.

У СГК із квантитативно-дистрибутивною домінантою потенційно можлива реструктуризація в рамках макрокатегорії кількості й метонімічно-синекдотичні транспозиції. Окрім цього, на транспозиційні відношення гіпотетично впливатиме афіксальний характер і бінарно неопозиційний характер СГК «збірні» й «одиничні».

Отже, маючи, з одного боку, визначення, семантико-граматичні особливості та семантичні ознаки SGK іменника, з іншого, – поняття транспозиції, що включає численні механізми лексико-семантичного словотворення й змінює вищезгадані особливості й структуру SGK, можемо проаналізувати транспозиційні відношення у сфері SGK іменника й витворити їхню цілісну функціональну й статистичну картину.

РОЗДІЛ II

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРАНСПОЗИЦІЙНИХ ВІДНОШЕНЬ У СФЕРІ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ІМЕННИКА

2.1. Іменники абсолютної синтагматичної природи та їхні транспозиційні можливості

Синтагматичність іменника – одна із умов транспозиційних відношень у його SGK. Російські мовознавці А. К. Васильєв, Д. М. Шмельов, М. М. Кожина, О. В. Красильнікова, Г. О. Золотова визнають необхідність “синтаксизації” досліджень у царині морфології [125, с. 3]. Проте синтагматичність як умова й прийом, скеровані на з’ясування конкретного, актуального значення, постійно застосовуються не тільки при лінгвістичному аналізі, а й у повсякденній мовленнєвій практиці, причому це стосується як граматичного, так і лексичного рівнів [195, с. 8; 19, с. 43].

В українській мові, як і в інших мовах світу, наявні іменники, онтологічні й подальші класифікаційні параметри яких спроектовані їхнім абсолютним або відносним синтагматичним статусом (маємо на увазі властивість виявляти повноту значення, тобто співвіднесеність з конкретним референтом, а також виявляти SGK-статус тільки в певному контексті).

Синтагматичність іменника порівняно з іншими іменними класами мінімальна, проте практично всі загальні іменники виявляють її більшою чи меншою мірою. У лінгвістичній науці цей аспект розглядається як певні ступені узагальнення значення предметності, гіпо- / гіперонімія тощо. Так, М. В. Леонова наголошує на узагальнювальних властивостях іменника й на різних ступенях цього узагальнення: „Справді, немає предмета „рослина” (є „квітка”, „трава”, „дерево” тощо), немає й предмета „квітка”, „трава”, „дерево”, а є „фіалка”, „осока”, „дуб” (більше того, існують окремі види,

сорта названих рослин)” [136, с. 22]. Дослідниця вказує на ієрархію в семантичних групах іменників, де існують родо-видові відношення між словами.

І. К. Кучеренко розглядає явища, які ми безпосередньо відносимо до одиниць абсолютної синтагматичної природи, розрізняючи іменники першого рівня узагальнення або рівня визначеної семантики (власні, загальні, збірні тощо) та другого рівня або рівня узагальненої семантики: „... іменники другого рівня не замикаються ні окремим предметом, ні предметом окремого ряду взагалі, а є ознакою предметності в її загальних усвідомлюваних рисах. Їхнє значення є узагальненням значення іменника взагалі, включаючи загальні у ньому і навіть абстрактні” [133, с. 266]. Функція іменників другого рівня організуюча.

Як вважає В. Г. Гак, „основні труднощі ономасіологічного аналізу полягають у визначенні обсягу поняття, яке береться як вихідне; з цією метою використовуються різні прийоми. Передовсім об’єкт (поняття) береться в екстралінгвістичному світі. Так чинили перші ономасіологи...” [52, с. 200]. Проблема виявлення ІАСП (іменників абсолютної синтагматичної природи) пов’язана не тільки із застосуванням прийому референційного аналізу, кваліфікуванням семантичної валентності твірних одиниць тощо, а й із лексикографічним відображенням групи іменників. Саме референційний аналіз та лексикографічна інтерпретація низки іменників демонструє їхню одночасну співвіднесеність з референтами різної онтологічної природи, зокрема протилежних СГК-значень: реальної (конкретні) та граматичної (абстрактні) предметності.

ІАСП як субстантивні лексеми специфічно включаються в транспозиційні відношення й самі є одиницями особливого, потенційного, „вільного” СГК-статусу, чого не можна оминати в нашому подальшому дослідженні. Пропонуємо методи ідентифікації ІАСП та деякі критерії їхньої класифікації.

Перший метод – формально-семантичний аналіз лексикографічних дефініцій іменників. Розглянемо деякі з них (підкреслення автора):

Ознака 1. Риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь...
Викінчений корабель набував у нашій уяві ознак живої істоти (Ю. Янов., II, 1958, 159); *Хлопчик уродився смаглявим, чорнобровим, опецькуватим, за всіма ознаками – викапаний батько* (Тют., Вир, 1964, 524) // Те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось; показник, свідчення. *Ясь вступив до хати вже паном, гордо й поважно, без ознаки жадної тривоги, жадного зворушення на лиці* (Н.-Лев., I, 1956, 157) [СУМ, Т. V: 655].

Кінець 1. Крайній пункт, межа протягості предмета, площини тощо, а також те, що прилягає до такого пункту, межі; протилежне початок. *В кінці села, коло самої Раставиці, стояла хата старого Петра Джері* (1956, 168)...

2. Останній момент чого-небудь, що відбувається в часі, а також час, пов'язаний з цим моментом. *В кінці літа Тасю одведено до школи* (Коцюб., I, 1955, 321)... [СУМ, Т. IV: 163 – 164].

Активатор ...те, що посилює діяльний стан чого-небудь. *Істотна роль щитовидної залози як активатора збудливості центральної нервової системи* (Шк. гігієна, 1954, 98) [СУМ, Т. I: 29].

Система ...Сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням. *Основним завданням курсу сучасної української мови є вивчення її граматичної будови (морфології, словотвору, синтаксису), фонетичної системи і словникового складу* (Курс суч. укр. мови, I, 1951, 3) [СУМ, Т. IX : 204].

Елемент... Складова частина чого-небудь. *Сівозміни – це один з найважливіших елементів системи землеробства* (Наука., 6, 1959, 32); *Мовні елементи народнопоетичної творчості були, є і будуть животворним ферментом літератури* (Рильський, III, 1956, 68)... [СУМ, Т. II: 473].

Наявність у дефініціях невизначених дейктичних елементів (займенників *те, що; чого-небудь; які-небудь*) засвідчують стосунок описаних атрибутів понять як до ідеальних, так і до матеріальних об'єктів, що підтверджується реалізацією наведених лексем у контексті.

Наступний прийом – з'ясування співвіднесення досліджуваних одиниць з конкретними референтами в ситуації мовлення. Для цього визначаємо семантичну наповненість прогнозованих репрезентантів ІАСП у реченні або ширшому (якщо це потрібно) відрізкові мовлення. Для прикладу беремо іменники *блок* та *зразок*: **Блок**: 1. *Отож керівний блок у Карналя влаштований був по-старосвітському* (П. Загребельний); 2. – *Все-таки для того, аби розмова наша мала якусь перспективу, ти мусиш назвати блок, якщо медіальний чи партійний, то ліміт тугриків уже вичерпано... / – Ні, – заважився Юдко, – блок астрологічний* (Ю. Андрухович). 3. *Тестер складається з семи основних блоків: джерела нагрівання та вимірювального джерела, блоків живлення та комутації, керуючого логічного блоку, блоку аналогової вибірки й обчислень й індикаторного блоку* (ФХТТ). Перше речення експлікує референційну віднесеність лексеми „блок” з реалією, що належить до збірних імен, в другому відрізку мовлення – до збірних та абстрактних, в третьому – предметних та збірних. **Зразок**: 1. *Їхати „Крайслером-імперіалом” передвоєнного зразка по гірському шосе – то велика приємність* (Ю. Андрухович); 2. *Автор перекладу (водночас і дослідження) Павло Малевич, осмисливши досвід попередників, дав цікавий зразок власної інтерпретації твору* (Дзвін, 2005, №1: 138); 3. *В останньому випадку необхідне охолодження зразка до низьких температур, щоб довжина вільного пробігу була одного порядку величини з товщиною пластин* (ФХТТ, Т. IV, №1: 8). Перше речення експлікує референційну віднесеність досліджуваної лексеми з реалією абстрактного SGK-статусу, друге – дискретного, третє – недискретного. Головний параметр, що підтверджує абсолютний синтагматичний статус (а не транспозиційне значення)

вказаних іменників полягає в тому, що аналізовані лексеми виявляють актуальний SGK-статус без генералізації метафоричних, метонімічних, тобто вторинних значень.

Для виділення іменників абсолютної синтагматичної природи, з'ясуємо різні ступені субстантивної синтагматичності:

1. **Дистинктивна.** Іменники, семантими яких перебувають у транспозиційних відношеннях (полісемія), напр.: *футбольне поле, електромагнітне поле, поле впливу* тощо. Контекст виконує розрізнявальну функцію.

2. **Ідіоматична.** Іменники, які стосуються одного денотата, але внаслідок актуалізації різних денотативних сем позначають його за різними семантичними чи прагматичними настановами. Наприклад, назви дерев *дуб, верба, яблуня, сосна, смерічка* тощо можуть актуалізуватися як окремі дерева: *три верби, високі ясени, дві сосни*; як будівельний матеріал: *дах зі смереки, дуб для будівництва*; як класифікаційний різновид рослин: *Ялина разом зі смерекою утворюють темнохвойну тайгу* (Біологія). Контекст виступає як формувальний та розрізнявальний фактор.

3. **Абсолютна.** Іменники, семантика яких позначає найчастіше за певною функцією чи ознакою узагальнений, нечленований, – а отже, з невизначеним SGK-статусом, – предмет, який набуває реальної референційної віднесеності тільки в контексті: *система виховання* (абстр.); *система захисту* (конкр.); *зрошувальна система* (дискр.); *система радикалів, колоїдна система* (недискр.).

Останню групу іменників номінуємо **іменниками абсолютної синтагматичної природи**. Семантика вищенаведених лексем збігається із загальнокатегорійним значенням іменника загалом або ж перебуває з ним в синонімічних відношеннях, тому така група іменників *aktualia tantum* є найбільш відкритою в транспозиційному плані й не має на

парадигматичній осі власного SGK-статусу. Зазначені одиниці транспонуються (власне, набувають реального предметного чи опредмеченого значення) не тільки засобами синтагматики чи синтактики, а й прагматики, за бажанням мовця, який уживає „порожній” іменник в експлікуючій позиції (для ІАСП це переважно поширення узгодженим або іменниковим неузгодженим означенням).

Сюди належать: а) іменники, які представляють високий або найвищий ступінь узагальнення предмета як філософської й екзистенційної категорії, його частини або складного цілого, що виявляється в одиницях власне синтагматичної природи, „первинно порожніх” за своєю референційною віднесеністю: *комплекс, об’єкт, предмет, річ, система, частина, компонент, ознака, властивість* тощо: *поламаний предмет – предмет дискурсу; частина інформації – частина грошей; садово-городній комплекс – комплекс послуг* тощо; б) іменники, які вказують на протяжність та межі абстрактних і конкретних реалій: *кінець, початок, середина, периферія, частина, центр: кінець перегляду – кінець нитки; центр круга – центр уваги; периферія області – периферія граматичної категорії* тощо; в) іменники, які позначають функціональну сукупність ідеальних чи матеріальних об’єктів: *база, запас, результат, резерв, ресурс, сфера, ядро: запас продуктів – запас знань; військова база – інтелектуальна база* тощо; г) частина іменників-девербативів, з суфіксом *-ач, -ор, -изатор*, які імплікують абстрактно-конкретного неактуалізованого агенса дії: *сповільнювач, прискорювач, поширювач, амортизатор, каталізатор: поширювач листівок – синтаксичний поширювач; каталізатор хімічної реакції – каталізатор економічного розвитку* ; д) частина іменників деад’єктивів, що характеризують невизначений предмет: *гидь, погань, темінь* (пейоративна конотація); *всячина, дрібниця, пустяковина* (меліоративна конотація).

Для з’ясування референційної співвіднесеності подібних імен, зокрема останньої групи, мінімального контексту може бути недостатньо.

Для цього послуговуємося реченням: – *Я чула, що вашому батьку перепало оце немало всякої всячини!* / – *Пустя-ко-вина! За весь піст мішків п'ятнадцять ярого, проса мішків вісім та курок, та курок штук п'ятдесят.., а яйця йому, повірите, знайбільше тухлі носили...* (М. Старицький).

Більшість ІАСП – похідні утворення з яскраво вираженою атрибутивною семою, яка означає невизначений (конкретний або абстрактний) денотат за функцією (*вияв, ознака, окраса, перевага, перешкода, розвага, сповільнювач* тощо), походженням (*атавізм, пережиток, першоджерело, прообраз* тощо), семантикою часової та локальної протяжності, яка не диференціюється (*кінець, початок, середина*). Такі лексеми номінують з однаковим рівнем спеціалізації як матеріальні предмети, так і реалії, які є результатом мисленнєвої діяльності людини (пор.: *водні ресурси / творчі ресурси; кінець стола / кінець війни; акустична система / система дій; кисле середовище / середовище виховання; електричний стабілізатор / стабілізатор економіки* тощо). Частина іменників цієї онтологічної групи мають найвищий ступінь актуалізації атрибутивної семи, що набуває конкретного семантико-граматичного статусу тільки в реченні: *елемент, наслідок, причина, аргумент, доказ, стимул, сюрприз, прояв, першоджерело* тощо.

Прогнозування деривації ІАСП можливе, зокрема, за аналізу слів, від яких утворюються ІАСП. Особливе значення має семантична інтенція дієслів: якщо динамічна ознака, вжита у прямому значенні, однаково поширюється на реальні й ірреальні предмети, утворення ІАСП від таких одиниць можливе: *закінчується* (*поле, кава, століття, фантазія*) → *закінчення поля, кави, століття, фантазії* – усі значення прямі, отже, первинна семантична інтенція дієслова максимально розширена, охоплює абстрактні й конкретні (предметні, недискретні, збірні) агенси; утворення ІАСП можливе.

Відповідно до вищенаведених міркувань, ІАСП щодо їхнього походження можна поділити на:

1. Етимологічно первинні: *зразок, ознака, компонент, система* тощо. Належать переважно до тематичної групи (а);
2. Етимологічно транспоновані або утворені від багатозначних дієслів, але тепер не сприймаються як такі: **перевага** – вантаж, який переважає / **перевага** – річ або ознака, що надає пріоритету у чомусь („стерта” метафора), **товар** – речі, які продаються / **товар** – будь-який продукт, в тому числі й інтелектуальний, що продається (метонімія); **форма** – посудина для відливання предметів з металу, гіпсу тощо / **форма** – обриси речі, її локалізація в просторі; спосіб подання інформації, існування духовної субстанції („стерта” метафора).
3. Транспоновані, з компонентом образності: *віддзеркалення, спектр, сфера, суміш, фундамент, штрих* тощо.

Значну частину ІАСП (транспонованих і первинних) становлять іноніми: *аккумулятор, варіант, серія, стабілізатор, стимул, стимулятор, сюрприз, тип*. Не належать до ІАСП неозначені міри (об’єму, кількості тощо), які однаковою мірою означають конкретні та абстрактні іменники *море, тьма, гибель, гори, огром: море роботи, білизни, піску, аплодисментів; крихта хліба, грошей, щастя, любові* тощо. Це одиниці, що семантично доповнюють ряд неозначено-кількісних числівників *багато, мало, чимало* та абстрактних іменників на зразок *сукупність, безліч* тощо.

Розряд ІАСП поповнюється внаслідок транспозиційних процесів за тими ж семантичними й прагматичними механізмами, що й поповнення СГК. Для ІАСП має зміст поняття тільки імміграційної транспозиції, оскільки поняття міграції таких одиниць за межі свого статусу не має змісту. Існують тільки окремі семантими, які втратили словотвірний

зв'язок з ІАСП й уживаються з конкретним СГК-значенням без діагностуючого контексту, пор.: *елемент* (частина чого-небудь, ІАСП) – *елемент* (хімічний елемент, речовина з атомів одного виду, СГК-підкатегорія „недискретні”); *зразок* (взірець чого-небудь) – *зразок* (частина гірської породи, СГК-підкатегорія „дискретні”) тощо. Отже, розглядаємо основні імміграційні транспозиції за схемою $Sub \rightarrow Sub_{synt}$, де Sub_{synt} – індексація ІАСП, Sub – будь-який іменник, відмінний від ІАСП. Існують такі шляхи утворення вторинних ІАСП: з абстрактних (*віддзеркалення, імпровізація, навантаження, надбання, надія, сила*); з дискретних (*гібрид, жертва, каскад, плід, потік, резервуар, спектр, штрих, шлях, хомут*); з недискретних (*запас, залишок, жупел, каша, надра, скарб, суміш, пожива*); із власних: (*содом, гоморра, химера*).

Продуктивний механізм поповнення ІАСП – за метафоричною настановою: а) з просторових констант (*орієнтир, бік, сторона, сфера, фундамент, підґрунтя, ряд, база, зона, коло, підвалини* тощо). Пор.: *Бачення світу, відчуття світу і радість бачення для режисера-художника – річ величезна* (О. Довженко) (абстр. значення). *На таку річ не треба рушати й з місця: все те у мене знайдеться в хаті* (М. Старицький) (конкр. значення); *Так, в одних випадках довге, а в інших – коротке коло замикається і розпочинається новий цикл включення вуглецю в органічні сполуки, що синтезуються рослинами* (Біологія) (абстр. значення). *Письменники, художники, меценати – ось замкнене коло Шевченкових реальних адресатів* (Дзвін); б) з предметів, які мають яскраву диференційну ознаку, що є семою-асоціантом для метафори (*атавізм, гібрид, еталон, жертва, знак, релікт, сузір'я, хомут, штрих, штука, ядро* тощо). Пор.: *Величезні перетворення на землі, творимі нами сьогодні, будуть сприйматися нашими потомками в грядущій ері комунізму як найдорожчі знаки великої епохи* (О. Довженко); *Відомо, що генерація теплоти в напівпровідниковому приладі відбувається впродовж усього часу, коли до нього прикладена зовнішня напруга того чи іншого знака*

(ФХТТ); в) з іменників із семою результату дії (переважно віддієслівних): *запас, навантаження, надбання, плід, угруповання, залишок*. Пор.: *Виручала її унікальна пам'ять на музику, виручали **запаси** набутого, але чи ж надовго могло вистачити запасів?* (П. Загребельний); *Цей **запас** енергії визначається лише положенням тіла, тому вона називається „енергією положення”* (Фізика). Метонімічні переходи до ІАСП представлені меншою кількістю одиниць, які транспонуються за настановою „дія – денотативно невизначений результат дії”: *вибір, видозміна, імітація, підтримка*. Пор.: *імітація хвороби – імітація обладунків; грошова підтримка – моральна підтримка* тощо.

ІАСП не належать до СГК іменника, оскільки не мають спільних семантичних і пов'язаних з ними граматичних ознак, але співвідносні в контексті зі СГК-значеннями, поповнюються за подібними механізмами й розглядаються нами для повної репрезентації іменникових лексем. ІАСП – це особливі одиниці вільного СГК-статусу. Їхня природа досліджена недостатньо й потребує окремого висвітлення.

2.2. Метафорично-метонімічні транспозиційні явища в SGK із семантичною домінантою

2.2.1. Взаємопереходи у SGK „конкретні – абстрактні іменники”

Основними семантичними та психічними пресупозиціями творення транспозиційних значень репрезентантів SGK „конкретні – абстрактні іменники” є реальність / ірреальність денотата, висока експресивна ємність конкретних імен при називанні ними абстрактних реалій і, з іншого боку, прагнення мовця до реалізації експресивних та компресійних потенцій мови.

Розглянемо транспозиційні метафорично-метонімічні відношення узуального, лексикографічного характеру в іменниках, вторинне значення яких не пов'язане з семантикою афіксів (омонімія, синкретизм тощо). За В. М. Вовк, метафора є різновидом вторинної лексичної номінації, що виникає на основі зіставлення двох предметів за спільною ознакою. „На практиці такий процес забезпечується єдністю психічно-асоціативних процесів у свідомості людини” [51, с. 15]. За такого визначення доцільно з'ясовувати загальні ознаки твірних слів-асоціантів, групуючи їх за тематичним принципом.

Серед досліджуваних лексем, які виявили семантичну трансформацію $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ з узуально закріпленим транспозиційним значенням за власне метафоричними перенесеннями утворена 371 семантема (16,1 % усієї кількості досліджуваних одиниць). Дотримуючись імміграційного підходу, розглядатимемо транспозиційні переходи до семантико-граматичної підкатегорії „абстрактні”.

Семантико-граматичного значення “абстрактні” внаслідок метафоризації набувають передовсім предметні й недискретні іменники. Механізм таких перенесень функціональний. Виняток становлять близько десятка одиниць (бл. 2 %) семантичної групи “спортивно-акробатичні

трюки” (*бочка, змійка, навіс, свічка, шпагат, штопор* тощо), вторинна номінація в яких здійснюється за візуально-асоціативною схожістю предмета й траєкторії руху, предмета й положення агенса дії.

„Різноплановість метафоричних перенесень очевидна й, на відміну від метонімії, містить більше асоціативних пресупозицій. Для метафори міра подібності неістотна. Аналогія може бути поверховою й неглибокою. Якщо концепт-прообраз немає адекватного означення, можна скористатися готовою назвою його образу, навіть якщо схожість часткова й випадкова” [156, с. 98]. Така закономірність при врахуванні всіх параметрів переносу значення (СГК значення та семантична група вихідної одиниці, сема-мотиватор, ступінь експресії в діапазоні конотація – нейтральна метафоризація – стерта метафора тощо) зумовлює значну розгалуженість класифікації. Пропонуємо останню в більш згорнутому й практичному вигляді. Отже, транспозиційна схема $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ представлена такими трансформаційно-тематичними групами (враховуються вихідне й транспозиційне значення):

1. **Просторові константи** $\rightarrow$ **їх абстрактні асоціанти** + **конотація** а) **книжності**: *авансцена, атмосфера, баласт, вісь, віха, джерело, дзеркало, згусток, надбудова, нашарування, оболонка, орбіта, основа, панорама, паралель, перепона, перспектива, площина, профіль, простір, розгалуження, розкладка, слід, смуга, стіна, стовп, сторона, точка, уламок, уривок, фон, форма, центр, шлях* тощо; б) **пейоративності**: *дно, надрив, огріх, прірва, провал, розкол, розлом, тупик, яма.*
2. **Недискретні субстанції** $\rightarrow$ **їх абстрактні асоціанти** + **конотація пейоративності**: *багно, бруд, жовч, каламуть, наліт, намул, осад, плутанина, тернина, хащі, чернь, шарпанина.* Пейоративна конотація виникає на основі спільних родових сем „непрозора рідина”, „неоднорідна субстанція” тощо.

3. **Предмети з яскравою диференційною ознакою → їх абстрактні асоціанти + конотація** *клеймо, пляма, тавро, фібра, шпилька, шпичка, штамп, ядро, ярлик.*

Серед номінацій, які, транспонуючись, набули пейоративної конотації, більшість становлять недискретні поняття. Саме недискретність супроводжується ДДС (додатковими денотативними семами) “невпорядкованість”, “невизначеність”, які трансформуються відповідно в конотативні “безлад”, “хаос”. Спорадично трапляються одиниці, метафорично транспоновані за схемою $Sub_{indiscr} \rightarrow Sub_{abstr}$, які не містять ні компонента образності, ні оцінки (*балон, броня, дріб, ефір, матеріал* тощо): *Студенти поки що можуть спати спокійно – у них **броня** до закінчення університету* (О. Гончар); *Вони ввійшли в село під барабанний **дріб** і музику губних гармошок* (О. Довженко).

Транспоновані іменники за схемою $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ меліоративно майже не конотують (зафіксовано 8 семантем (0,34%). Це іменники на зразок *дар, елегія, золото, феєрія, фібра* (назви абстрактних реалій з меліоративною оцінкою) *краплинка, росинка, сльозинка* (неозначені міри малої кількості, що перейшли із СГК „одиничні”).

Порівняно з метонімічними перенесеннями, метафоричні фіксуються у словнику більш послідовно. Це пояснюється їхнім стилістичним забарвленням, про що свідчить, зокрема в “Словнику української мови: В XI томах” система спеціальних позначок: *згруб., перен., рідко, розм.* тощо, а також широкими можливостями витворення безпосередньо в мовленні без порушень норм української мови. Метонімічні конотують значно рідше, чіткіше підлягають семантичному класифікуванню. Такі випадки поповнення правобічної підкатегорії СГК „конкретні – абстрактні іменники” кількісно становлять меншу групу (200 одиниць) й представлені в „Словникові української мови: В XI томах” такими семантичними моделями (окрім проблемних семантичних груп, які

виявляють двосторонню транспозицію, реалізують конвергентні відношення тощо й розглядаються окремо):

1. **Інструмент / виконавач дії** → **дія**: *ванна, варта, гайдук, гонг, грим, дзвін, дзвінок, душ, жереб, заявка, козачок, комісія, король, кура, ослона, план, планета, рать, самохід, свисток, сніданок, спінінг, трапеза, таран, тоталізатор, фанфара, фараон, флажолет, харч(i), хор, чай;*
2. **Місце дії** → **дія**: *вигул, водоній, доступ, купіль, попас, притулок, пробіл, ринок, сейм, стик, суд, сцена, торжище, туалет, управа, фронт;*
3. **Носій ознаки** → **ознака**: *гниль, козир, контакт, настій, національність, новосілля, патент, пейзаж, підпілля, плісень, пліснява, псина, тухлятина, пурпур, скань, сонце, стаціонар, тератологія, тетрархія, фасад, філігрань, фітофтора, фреска, хмарність, ціль, цвіт, цифра, чад, чтиво;*
4. **Результат дії** → **дія**: *виграш, жниво, зарис, заробіток, засада, затор, зруб, надріз, намітка, наплив, нахил, позолота, прядиво, пряжа;*
5. **Суміжний предмет** → **посада**: *крісло, портфель, престол, трон.*

Художній контекст розширює транспозиційні відношення, які узуально не закріплюються за лексемами, зокрема вирізняються транспозиційно релевантні метонімічні перенесення схеми $Sub_{concr} \rightarrow Sub_{abstr}$ синтагматичного характеру за семантичними моделями, подібними до вищенаведених:

1. **Носій ознаки** → **ознака** (подана в дужках): *Так би прийшлося і віру в **чоловіка** (людяність) згубити (М. Старицький); Але головне – мати солідного **цензора** (відчуття цензури) краси в собі (Дзвін); Разом з вірою в **людину** (моральність) в душі*

Франковій живе віра в світлу будучність для нашої землі (М. Коцюбинський).

2. **Місце дії** → **дія** (подана в дужках): *Минулої весни вони записали Кравченкові на **бюро** (засіданні бюро) догану за повільні темпи веснооранки (О. Гончар); От ходімо зараз за млин, на Деркачівку, – там тепер **вулиця** (гуляє молодь): може, хоч трохи розважиш своє серце (М. Старицький); У неділю в Чорновусі був **храм** (служба у храмі) (Б. Грінченко).*
3. **Інструмент дії** → **дія** (подана в дужках): *Мені здавалось тоді, що все гідне **екрана** (показу на екрані) (О. Довженко); Хто приносив йому більше дарунків, тому він менше **різок** (ударів різкою) давав; одну чи дві і то злегенька (Дзвін); Гітлер одібрав у нього **мозок** (здатність мислити), і він забув, що Німеччині потрібне його життя, а не смерть (О. Довженко).*

Зазначені перенесення – кількісно відкрита група, що не підлягає статистичному аналізу.

У плані синтагматичного поповнення підкатегорії „абстрактні” недискретними іменами чітко виділяються два механізми перенесення значення:

1. **Метафора.** *Але я не вмю свою мову вбирати в **оксамит**; вона рине звідсіля, з цього місця і несе все надання (М. Старицький); Чи то справді камінь який, впавши на голову, пригнітив **мізки**, що там не ворушиться нічого, таки нічогісінько? (М. Коцюбинський).* Семантично такі транспозиції нічим не обмежені (якісно відкрита група) й залежать від творчих зусиль автора.
2. **Метонімія.** *Тим-то як би не ріднила їх **фарба**, кольоровий фільм – це новий шлях, пробитий у природу, а не в позолочену раму твору станкового живопису (О. Довженко); Боже мій*

*милий! Може, справді се йому мої **сльози** одливаються* (Марко Вовчок).

Переважно такі одиниці позначають недискретні поняття, суміжні з абстрактними явищами, діями й використовуються з експресивною метою.

Перехід одиничних імен до абстрактних, окрім метафоричних мір невизначеної малої кількості, що семантично межують з неозначено-кількісними числівниками, на зразок ***краплина** тепла, **зернина** мудрості, **перлина** таланту* тощо, майже не трапляється: *Був маленький, блідий, без **кровинки** в обличчі, кутався в стару шинелю, бо в кімнатці лютувала **холоднеча*** (П. Загребельний).

Транспонована семантична група „міри кількості” вторинних значень іменників трансформації за схемою $\text{Sub} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}}$ розподілена між двома механізмами переносу значення: метафорою (невизначені міри малої кількості на зразок *дещиця, краплинка, крихта, росинка, сльозинка* та великої кількості *купа, океан, тьма*) та метонімією (визначені / відносно визначені міри кількості: *жменя, пригорща, пучка, чарка, чвертка*). Зазначимо, що ступінь визначеності неметричних одиниць вимірювання останньої групи відносний: частина лексем передає точне кількісне значення (*склянка = 200 г, пляшка = 0,5 л, копа = 60 снопів* тощо), частина представляє проміжні випадки переносу між власне метафорою і метонімією й передає суміжно-асоціативні приблизні просторові міри *верета, лантух, пучка, жменя, пригорща, оберемок, крок*. Наявні випадки метричної уніфікації суміжно-асоціативних мір, так, наприклад, *копа, лікоть, піч, п'ядь* закріпили точне числове значення. Художні тексти, актуалізуючи архаїчні назви, розширюють діапазон транспонованих суміжно-асоціативних мір типу *рука, прут, шворінь, шнур* тощо: *Поля, звісно, обмаль: **шнур** під озимину, **шнур** під ярину, а **шнур** – толока, в кожній **руці** по **шнурові*** (М. Коцюбинський). Тематичний підхід обмежується параметрами предмета дослідження, так релевантний транспозиційний ряд „неозначені одиниці вимірювання” *кишеня, крихта,*

пазуха, пригорща тощо (конкр. → абстр.) семантично доповнюється нерелевантними *безліч, злива, тьма* (абстр. → абстр.).

Іншу проблемну групу складають назви танців та народних ігор (*ведмедик, гайдук, дурень, козел, козак, козачок, крем'ях, пекар, фараон, циганочка* тощо). Суперечність кваліфікації наведених одиниць полягає у тому, що зазвичай вони інтерпретуються як власне метафори, тоді як детальний етимологічний та семантичний види аналізу доводять таке: більша частина лексем цієї групи етимологічно транспоновані за метонімічним механізмом. Твірною семантемою в такому випадку виступає метафорично номінований один із учасників гри (танцю), а не первинна семантема. Так, абстрактні семантими “гра дурень”, “танець козачок”, “гра пекар”, “танець циганочка” транспоновані за такою схемою: **конкр → конкр., метафора (учасник гри) → абстр., метонімія** (назва гри за учасником). Наведене явище спорадично зафіксоване в лексикографічних дефініціях зазначеного джерела:

„**Пекар**, 1. Робітник, який випікає хлібні вироби...

2. Вид дитячої групової гри, а також одна з дійових осіб цієї гри. *В чого за день тільки не нагуляються вони [хлопці]: і в високого дуба; і в квача, і в позивачки, і в стукалки, і в пекаря* (Тич., II, 1957, 238) [СУМ, Т.VI: 110].

Тематичний підхід до внутрішнього диференціювання метонімічних транспозиційних відношень за схемою $\text{Sub} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}}$ вимагає уніфікування екстралінгвального (денотативного) аналізу, а також орієнтування на синхронний зріз. Так, семантичне поле “інформаційні реалії” включає групу „твори мистецтва”, яка мала б містити як еміграційні, так і імміграційні випадки переходів. Це пояснюється етимологічною первинністю належності іменників, що складають тематичну групу, до лівої або правої сторони бінарної категорії “абстрактні – конкретні іменники”. Наприклад, іменники *анекдот, голосіння, казка, коломийка, загадка, пісня, скоромовка* тощо повинні транспонуватися

відповідно до настанови “усність – письмова фіксація” за схемою $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{conkr}$, оскільки первинно існують / існували в усній формі, свідомості носіїв і лише за потреби фіксуються писемно. По-іншому поводять себе іменники цієї ж групи, денотати яких первинно існують у конкретному, предметно (писемно) фіксованому вигляді: *вірш, драма, ноти, оповідання, поема* тощо. Вирішенням цієї проблеми є розгляд зазначених реалій у синхронії, зокрема в їхньому суспільному екзистенційному плані. За такої настанови усі твори мистецтва й інформаційні реалії (віртуально-динамічні й предметні) на нинішньому етапі зафіксовані писемно або існують у вигляді інших інформаційних носіїв.

Семантична група “інформаційні реалії” містить ще одну проблемну й найбільшу тематичну підгрупу, транспозиційно релевантну за схемою $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{discr}$ – „інформаційні реалії та їхнє писемне відображення” (бл. 80 лексем). До таких транспонантів належать:

1. Державні та інші офіційні документи, які є наслідком певної однойменної дії чи явища: *акція, виписка, декларація, доручення інструктаж, заява заявка, звіт, зізнання, направлення, об'ява, оповіщення, перелік, повідомлення, подяка, право, присуд, рапорт, рахунок, рішення, розгляд, розписка, санкція, скарга, список, сповіщення, умова, унія, ухвала* тощо.
2. Писемні реалії, які є носіями ідеальних цінностей чи сутностей, що в практиці існують на певних інформаційних носіях, але можуть бути актуалізовані як абстрактні: *диктант, доповідь, роман, вірш, програма, план, повість, дослідження, жарт, завдання, епізод, оповідання, передмова, передрук, переказ, переклад, перезапис, писання, письмо, план, римування, розробка, скорочення, стаття, теза, тлумачення, транскрипція, транслітерація, транспозиція, узагальнення, уривок, уточнення, фраза, число, шарж* тощо.

Адекватний транспозиційний аналіз вимагає чіткої кваліфікації тематичних груп іменників засобами референційного аналізу на

синхронному зрізі з метою диференціювання первинності того чи іншого семантико-граматичного значення. Так, назви наук вважаємо конкретними (дискретними) іменами. Це можна аргументувати тим, що на сучасному етапі науки мають чіткий предмет власного дискурсу, писемну фіксованість результату суспільної діяльності в певній галузі. Семантема „наука як вид певної діяльності зі здобуття знань” є вторинною. Отже, конкретні науки – це наукові теорії з відображення певного аспекту об’єктивного світу. Вихідна семантема має кваліфікацію „дискретні”.

Спостерігаємо тенденцію метонімічного перенесення назв наук на відповідні субстантивовані ознаки, які переважно є предметом вивчення цих наук. Найповніше функціонування подібних одиниць наявна в синтагматиці, яка демонструє широкий діапазон їхнього засвоєння від книжних стилів до розмовно-побутового мовлення: *Техніка реалізації підвищення точності пристроїв зі структурною надлишковістю інформації, яка формується на додатковому каналі, досить добре розроблена в теоретичному і практичному аспектах (ФХТТ); ... труд високоорганізованого нового суспільства вперше в історії набуває такого велетенського розмаху, що змінює географію землі (О. Довженко); Але мені здається, що немає нічого огиднішого і дурнішого від психології обрусілого хохла (ЛУ). „Словник української мови: В XI томах” фіксує узуальні транспозиційні атрибутивні значення близько 30 номінацій за семантичною настановою „назва науки – ознака, що є предметом вивчення цієї науки”: аеродинаміка, аеростатика, акустика, анатомія, географія, геометрія, гігієна, граматики, динаміка, енергетика, естетика, етика, етіологія, клініка, навігація, орнаментика, орфографія, палеографія, патологія, психологія, риторика, радіоелектроніка, радіотехніка, риторика, топографія, хімія. Узагальнене атрибутивне значення подібних транспозицій розкривається в мінімальних контекстах, які мають ідіоматично-професійний характер (висока аеродинаміка, клініка хвороби, патологія органів, психологія школяра, топографія місцевості).*

Досліджуване джерело не фіксує таких випадків нових перенесень як *екологія* доквілля, *фізика* твердого тіла, *синтаксис* усного мовлення, *доброзичлива педагогіка*. Це свідчить про вільні і тому не завжди лексикографічно фіксовані перенесення конкретних назв наук як предметно оформлених теорій на спосіб та ознаки того чи іншого об'єкта, які є предметом вивчення певної науки. Спостерігається контекстуальне розширення значень, транспонованих за семантичним механізмом „наука – аспект дійсності, що є предметом її вивчення”: *Помилки, пов'язані з технікою аналізу* (Фармакологія); *Зрозуміло, що для цього повинна бути відома топологія ПФ даного металу* (ФХТТ).

Зворотньою транспозицією характеризується низка іменників, які позначають вид діяльності, а семантика „наукова теорія” є вторинною: а) окремі мовознавчі розділи: *семантика, словотвір* (в т. ч. й зі збірних: *синоніміка, фразеологія*); б) науки, що є водночас сферами практичної діяльності: *землевпорядкування, кораблебудування, рослинництво, садівництво*; в) науки, що є водночас методами дослідження: *тахеометрія, телеметрія*.

Транспозиційні відношення у сфері SGK, що відбуваються за схемою $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{conkr}$ мають узагальнений зміст, оскільки підкатегорія „конкретні” родова й у плані поповнення може бути представлена частковими моделями. Прагматична настанова „опредмечений процес дії – результат дії” репрезентує найсимптоматичніший тип транспозиційних метонімічних відношень схеми $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{conkr}$. Окрім значної кількісної поширеності, вони (переважно девербативи) привертають увагу виразною кореляцією із вихідними власне дієслівними семами, як-от: результативність, орієнтація на об'єкт. Найчисельнішу підгрупу складають віддієслівні деривати, що є похідними дієслів з ознакою необмеженої дії й повністю зберігають відповідну лексичну ідентичність з вихідними дієсловами, оформлену граматичними категоріями іменника та суфіксами -от-, -анн-, -енн-, -ій-.

Відповідно тематична група „предметний результат дії” об’єднує всі вторинні конкретні імена. На матеріалі досліджуваного лексикографічного джерела зафіксовано понад 290 таких одиниць, наприклад: *виділення, викривлення, виписка, виплата, виплід, випорожнення, випуск, виріст, висів, вишивання, відвал, відвід, віддзеркалення, відлив, відріз, відшарування, відшкодування, гаптування, друк, екранізація, ізоляція, перфорація* тощо. Частина подібних одиниць посідають проміжне становище між вищеаналізованими групами і щойно наведеною. Так, лексеми *звіт, навертання, перезapis, переказ, переклад, формулювання* транспозиційно релевантні за настановою „інформаційна реалія – її носій” і водночас – „дія – результат дії”. Порівняймо: *важкий диктант* (предмет, текст); *важкий диктант* (процес написання); *важкий диктант* (знову текст, але як результат роботи); *точне формулювання* (предмет, текст); *точне формулювання* (процес створення цього тексту); *точне формулювання* (текст як результат діяльності, номінованої цим самим словом). Зазначимо, що частина іменників, транспозиційно релевантних за двома вказаними настановами, у деяких випадках афіксально мотивують свою динамічну ознаку (іменники-назви дій): *завдання, навертання, оповідання, римунання, малювання* [-анн-], у тому числі розмовно-оказіональні: *ляпанина, мазанина, писанина* [-ин-], *писання, малювання* [-анн-], іншомовного походження: *алітерація, транскрипція, транслітерація* [-ій-]. Частотність уживання подібних перенесень свідчить про універсальність психолінгвістичної настанови у свідомості мовця: „інформація може бути предметом (папір, книга) і віртуальною реалією (потік звуків, усне мовлення)”.

Отже, метафорично-метонімічні транспозиційні відношення у сфері СГК „конкретні – абстрактні іменники” – це поповнення абстрактних іменників за рахунок інших СГК-значень, об’єднаних підкатегорією „конкретні”.

2.2.2. Динамічні процеси в структурі СГК „власні іменники – загальні іменники”

Як було обумовлено в першому розділі, транспозиційні відношення стосовно кожної СГК ми розглядаємо передовсім у плані поповнення підкатегорій, більш віддалених від категорійного центру іменника (абстрактні, власні, недискретні). Проте історія виникнення власної назви (власного іменника) – явище ймовірніше культурологічне, соціальне, аніж семантичне. Більше відповідають предметові дослідження еміграційні транспозиції власних іменників до абстрактних та загальних назв, які виявляють переважно метонімічні та метафоричні перенесення. Під час аналізу транспозиційних відношень у системі опозицій „загальний – власний іменник” важливо розрізняти семантичні (лінгвальні) пресупозиції виникнення вторинної номінації та соціальні (екстралінгвальні) зі зазначенням належності до компетенції того чи іншого розділу мовознавства. Отже, розглядаємо відношення взаємоперехідності у встановленому порядку.

Аналіз імміграційного поповнення центральної зони підкатегорії „власні іменники” (одиночні астрономічні й географічні об’єкти) тільки частково може бути предметом нашого дослідження. Так, якщо топоніми, що походять від загальних назв, мотивовані історичними й культурологічними пресупозиціями ($Sub_{apelat} \rightarrow Sub_{onyma}$: *орел – місто Орел, брід – місто Броди, майдан – село Майдан, піски – село Піски* тощо) й переважно не можуть бути предметом нашого дискурсу, то окремі астроніми (мають структуру іменника, неускладненого означенням) є транспозиційно релевантними. Серед останніх виділяємо:

- 1) деякі назви сузір’їв як специфічні види метафор (перенесення з назви предмета за зовнішньою схожістю): *Лебідь, Трикутник, Орел, Дельфін, Лисиця, Ліра, Стріла;*

- 2) назви двох прагматично найважливіших астрономічних об'єктів, номінованих за метонімією: *земля – планета **Земля**, місяць – орбіта **Місяця**: Світло – один з найважливіших факторів, з якими пов'язане все життя на **Землі*** (Біологія).

Назви інших астрономічних об'єктів пов'язані з явищем трансонімізації переважно з теонімів та інших власних імен античної міфології (усі планети, окрім Землі; значна частина назв сузір'їв). Такі перенайменування не виявляють семантичного зв'язку між денотатами вихідної й похідної назв, а також зміни SGK-статусу.

До транспонантів умовно метонімічного характеру відносимо також низку топонімів (переважно мікротопонімів), у назвах яких чітко простежується суміжність із реальними особливостями локалізації, природи топоніма, наприклад, *Захід, Схід, Гора, Піски, Січ, Поділ, Узвіз, Низ, Верх: Перед парфумером стояв вибір: спускатися на **Низ**, знайти князя, поговорити з ним, розжитись якимось грішми, а за тим знову підніматись на **Верх** і брати керунок на Францію, чи діяти на власний розсуд* (Ю. Андрухович); *Коли це було взимку, то вони, сівши заденятами просто на кригу, з'їжджали з гори своїм ходом на самий **Поділ*** (О. Гончар); *І не шукав би я винних, бо тут винний цілий Київ, а город винний не може бути. Хіба що **Гора*** (П. Загребельний). Умовність метонімічних перенесень у наведених номінаціях полягає в тому, що попри суміжність назв онімів із реальними властивостями денотата, все ж кожен топонім має власний історичний акт номінації, що є предметом більше енциклопедичного, а не власне лінгвістичного аналізу.

Найчисельнішою групою, яка репрезентує перехід загальних та абстрактних назв до власних найменувань, є семантично немотивовані перенесення або такі, семантичну мотивацію яких встановити важко. Виникнення назви пов'язане безпосередньо з актом довільної номінації:

- 1) назви **організацій, установ, підприємств**: *„Арсенал”, „Більшовик”, „Жовтень”, „Сокіл”* тощо: *Аж у 1907 році її*

було поставлено згідно з оригіналом в аматорському гуртку Львівського „Сокола” (Дзвін); *Рада Європи* принишкла (Ю. Андрухович); – *А, Льоня!* – просяв *Серьожка*. – *Він уже працює. Влаштувався слюсарем на заводі „Метал”* (О. Гончар);

- 2) **назви друкованих видань та артефактів:** „Гамалія”, „Кобзар”, „Веселка”, „Вир”, „Київ” тощо. Після нього (підполковника) на столику залишилися „Правда” і „Красная звезда”, учора він пропонував усім грати в дурня два на два, але ти, Хомський, пішов до вагона-ресторану, де замовив собі обід і розглядав з вікна понуру російську рівнину (Ю. Андрухович); *Оддайте „Тризну” по копі, а „Гамалію” по півкопи сребром, проценти такі, які він положить* (Т. Шевченко); *Якби „Княгиню” взяв на свої руки Куліш, чи не лучше було б?* (Т. Шевченко).

Продуктивною зоною транспозиційного поповнення антропонімів є перехід до них загальних та абстрактних назв. Він здійснюється за трьома різними механізмами, що збігаються з тематичними групами, утвореними похідними одиницями:

- 1) **прізвища та прізвиська людей метафоричного походження з відтінком характеристики (зовнішньої чи внутрішньої):** *Пожежа, Мороз, Хмара, Матня, Дишло, Монгол, Шило, Шпонька, Голуб, Паровоз, Зубр, Довга Рука, Черевик* тощо: *Коли б вони всі знали, що ця принцеса тільки одна має щастя бути подібною до Марти Пожежі* (В. Винниченко); *Жив у нас у селі козак Хмара; багатир був!* (Марко Вовчок); *Сміху з ним – та й годі! А надто з панами, як от Шило чи Шпонка* (М. Старицький);
- 2) **літературні герої, загальні назви яких онімізуються через неназивання власних або піднесено-урочисте ставлення:**

Дівчинка, Парубок, Бабуся, Дід, Голова, Писар, Комисар, Батьки, Свати: Отже, жила собі на світі Дівчинка – Бабусина онука, Матусина доня (ЛУ); Богдан так і назвав його в думці – *Монгол*, а за ним набивав патронами підсумок кирпатий, цього так і назвав – *Кирпатий*, ще один був у кашкеті прикордонника – для Богдана він став *Прикордонник...* (О. Гончар); *Ні, не буде цього: я й до панотця вдарюся й до Комисара піду: їй-богу, піду!* (М. Старицький);

- 3) **регіональні або новоутворені відапелятивні антропоніми переважно з національною конотацією:** *Ялина, Калина, Лілія, Яр, Явір, Сила, Весна: Врятований ним – як з'ясувалось опісля – був політрук – артилерист Явір* (О. Гончар); *Серьожка здогадався, що це сусід, той самий Сила Гаврилович, про якого розповідала тьотя Даша* (О. Гончар).

“Словник української мови: В XI томах” тільки спорадично фіксує транспозицію за схемою $Sub_{\text{онум}} \rightarrow Sub_{\text{apel}}$: *берлин, бостон, браунінг, гавана, дизель, іуда, колос, кольт, наган, ом, перун, рентген, сирена, уран, химера, цейс* – всього близько 20 одиниць. Тож аналіз транспозиційних відношень у цій SGK здійснюємо переважно на матеріалі різних джерел фактичного матеріалу, в тому числі й „Словника іншомовних слів”, оскільки більшість транспонованих власних іменників – іноніми.

Розглянемо спочатку похідні узуального характеру, етимологічно транспоновані з відповідних власних номінацій (переважно імен). Як зазначає Ю. О. Карпенко, „усі загальні слова, утворені від власних, за будовою чітко діляться на дві групи: 1) ті, що не мають у своїй будові ніяких відмінностей порівняно з твірною власною назвою (вчений *Махаон* – метелик *махаон*, місто *Болонья* – плащ *болонья*), і ті, що своєю будовою, морфемним складом відрізняються від твірних власних назв (країна *Китай* – тканина *китайка*, місто *Болонья* – кімнатний песик *болонка*)” [106, с. 23]. У дослідженні нас цікавлять одиниці першої групи, оскільки саме сталість

знака при набутті нового поняття (розширенні поняття) відповідає робочому визначенню транспозиції. Проблемною є група одиниць, які в процесі транспонування з власних назв зазнали фонетичних модифікацій. Невідповідність похідного знака й знака-мотиватора в таких випадках пояснюється фонетичною субституцією (*Кербер* (грец. *Κέρβερος*) → *цербер*, *Гіакинт* (грец. *Υάκινθος*) → *гіацинт*), графічним принципом при запозиченні чужомовної номінації: *ван дер Бурс* (*Bourse*) – *біржа*; *Монгольф'є* (*Montgolfier*) – *монгольф'єр*; *Аскленій* (*Aesculapius*) – *ескулан*; *Нуньєс* (*Nounious*) – *ноніус*; *Фаєнц* (*Faience*) – *фаянс* тощо) або адаптацією до більш характерних для української мови морфем, переважно закінчень (*Сифілуc* → *сифіліc*; *Мефістофелес* → *мефістофель*; *Неролі* → *нерол* тощо). Оскільки фонетичний рівень стосується тільки плану вираження й окремі зміни в ньому не пов'язані із зміною семантики, то вищенаведені випадки відносимо до транспозиційно релевантних. Усі транспозиційні відношення схеми $Sub_{\text{оnуmа}} \rightarrow Sub$, де *Sub* – будь-який відмінний від власної назви, за характером мотиватора поділяються на відантропонімічні, відміфонімічні та відтопонімічні:

1. Відантропонімічні. Творються за допомогою а) метонімічного переносу від прізвищ винахідників речей чи ідеальних сутностей, а також імен, на честь яких названі ці винаходи (*браунінг*, *бешамель*, *бодо*, *бодоні*, *біржа*, *веджсвуд*, *буль*, *вебер*, *вольт*, *гаус*, *генрі*, *гілберт*, *дербі*, *джоуль*, *дизель*, *ерстед*, *макінтош*, *максвел*, *монгольф'єр*, *мунц-метал*, *наган*, *нерол*, *ноніус*, *ом*, *пульман*, *реглан*, *рентген*, *сименс*, *стокс*, *юз*); б) метафоричного – від прізвищ людей, імен літературних героїв, які стали уособленнями певних характерів (*альфонс*, *гарпагон*, *джон-буль*, *донжуан*, *донкіхот*, *зоїл*, *ловелас*, *ментор*, *мефістофель*, *меценат*, *селадон*, *сифіліс*, *тартюф*, *фігаро*).

2. Відміфонімічні. Творються за допомогою метафоричного переносу значення: а) від напівреальних історичних осіб та міфічних героїв, номінуючи переважно різновиди людських характерів (*геркулес, герострат, гіацинт, голіаф, едіп, мессаліна, нарцис, німба, орфей, паріс, піфія, помпадур, пріам, тантал*); б) від нереальних істот, номінуючи широкий діапазон предметів та явищ (*андромеда, аргус, левіафан, медея, медуза, мойра, nereїди, прометей, сирена, сфінкс, титан, тифон, тритон, фаєтон, химера, цербер*); в) від теонімів, номінуючи широкий діапазон предметів та явищ (*аврора, адоніс, аїд, аполон, гаде, гіпноз, ескулап, купідон, мегера, меркурій, молох, немезида, океан, панацея, сатурн, уран, фавн*).
3. Відтопонімічні, утворені: а) з допомогою метонімії від географічних об'єктів, на території яких було здійснено винахід (*баккара, бордо, бостон, гавана, лабрадор, мокко, пістоль, сотерн, фавероль, фаянс, фец*); б) від назв об'єктів, які метафорично стали уособленням певного процесу (*бедлам, голгофа, гомора, капітолій, олімп, парнас, содом*).

Спорадично трапляються одиниці, які не входять до наведеної класифікації: *колос* (від назви статуї бога Геліоса Колос Родоський); *камікадзе* (від назви тайфуну в Японії); *ельдорадо* (від назви казкової країни) тощо.

У контексті можливості транспозиції зазначеної схеми розширені. Так, до власних найменувань як винятки входять іменники на позначення часових реалій, що мають культурологічне значення (*Відродження, Реставрація, Великдень, Різдво, Меланки, Обжинки* тощо). У художньому літературному дискурсі власні найменування тематичної групи „свята” транспонуються метонімічно за настановою „свято – день, у який воно відбувається”. Найчастіше такі відношення реалізують назви свят

релігійно-обрядового циклу, які виступають таксисними лексичними функціантами, маркуючи час дії: *перед різдвом, перед великоднем* – значення часової попередності; *після різдва, по маланці, по обжинках, по масниці, після петра (петрівки)* – значення часової наступності, *в пилипівку (на пилипа), на маланки, на василя* – значення одночасності. Якщо вищенаведені приклади зазнали першого ступеня адвербіалізації, то існують приклади транспозицій, що повністю відповідають предметові дослідження: *А правда, тепер їх великдень; тепер вони опівночі так і грають!* (М. Старицький); *Минуло різдво, відсвяткували й водохреще, а із столиці ні чутки* (М. Коцюбинський).

У синтагматиці серед іменників підкатегорії „власні іменники” виділяються дві великі групи, що зазнають транспозиції в межах схеми $Sub_{опу\tau\alpha} \rightarrow Sub_{арел}$:

1. Метонімічні перенесення за семантичною настановою „автор – його твори / ідеї”. Ідентифікуються подібні транспонанти в мінімальних контекстах: *любити Франка, читати Солженицина, аналізувати Шевченка, знайти у Шевченка, прислати Вовчка, вивчити Ліну Костенко, знаходити в Аристотеля* тощо.

Транспоновані функціонанти мають помітний відтінок збірності, оскільки позначають сукупність однорідних денотатів і поєднуються зі специфічними одиницями вимірювання та неозначено-кількісними словами (*том Пушкіна, трохи Гегеля, весь Шевченко*), проте контекст засвідчує різне кількісне охоплення денотата (від одного твору до сукупності усіх творів). Порівняємо конкретні реалізації: *І тільки дорослою, прочитавши Солженицина, я дізналася, що це, м'яко кажучи, не зовсім так, – що цитую „Архіпелаг ГУЛАГ”...* (О. Забужко); *Та й взагалі, цілий „Кобзар” можна (і треба) розглядати як безнастанний, часами вельми драматичний, але завжди безпосередній діалог людини з Богом (на це, між іншим, звернув увагу Ю. Шевельов, застерігши від*

невиправданої магніфікації „теми України” у *Шевченка...*) (О. Забужко). У цих випадках транспонований знак охоплює необмежену або всю кількість денотатів, тоді як у таких прикладах – обмежену або чітко визначену: *Шли мені швидше свого **Вовчка**. Та будь здоров з Новим годом* (Т. Шевченко); *Він туго напханий книжками, серед яких, певне, можна знайти і **Гегеля**, і притчі Сковороди, й **Спінозу**...* (О. Гончар).

2. Метафоричні перенесення географічних найменувань за функціональною схожістю, що має культурне або історично-соціальне походження й одне із полярних конотативних відтінків (меліорація / пейорація): *Версаль, Париж, Голівуд, Помпеї, содом, гомора, Нюрнберг, Рим, Косарал, Венеція* тощо: *Буцімто від минулого можна визволитись остаточно, зцілитись як од пранцюватого духу, хай би навіть і хірургічним способом – ще одним **Нюрнбергом**...* (О. Забужко); *На ходу озираючись, бачать за собою **Помпею**, новітню, розвировану вогнем **Помпею** – в образі щойно розбомбленої станції, бачать безліч освітлених пожежею колій, палаючі вагони, цистерни, склади...* (О. Гончар); – *Такий де завгодно зробить **Косарал**, – зауважив Степура* (О. Гончар) – негативне емоційне забарвлення. *Така собі наддніпрянська **Венеція*** (О. Гончар); *Так-от він, палац Мертенса! От він, новітній **Версаль** фінансового самодержця* (В. Винниченко) – піднесено-позитивне емоційне забарвлення.

Топоніми, що контекстуально транспонуються до сфери апеллятивної лексики, на відміну від усталених вторинних значень, не набувають формальних ознак загальних іменників і не диференціюють позитивність / негативність конотації з допомогою графічних засобів (відповідно велика й мала початкові літери).

Транспозиційні відношення у сфері онімів здійснюються переважно в напрямку поповнення загальних іменників (окрім назв артефактів та

організацій) і завжди супроводжуються додатковими семантичними нашаруваннями культурологічного та конотативного плану.

2.3. Метафорично-метонімічні транспозиційні явища в СГК із квантитативно-дистрибутивною домінантою

2.3.1. Транспозиційні відношення в СГК „дискретні – недискретні іменники”

Семантичні пресупозиції транспозиційних відношень у межах зазначеної СГК полягають у суміщенні в межах одного денотата сем „предмет” і „речовина”. Як зазначає І. І. Погрібний, “...за складністю змістової структури багатозначні МРІ (матеріально-речовинні іменники) поділяються на три структурно-семантичні типи: а) іменники, у яких речовинне значення є первинним; б) іменники, у яких речовинна семантика є вторинною; в) поліречовинні МРІ, у яких первинне і вторинне значення є речовинним” [178, с. 9].

У зв'язку з цим проблемним є визначення обсягу підкатегорії „недискретні”, оскільки „недискретність” передбачає не тільки неможливість рахованості, а й використання окремих предметів чи їх сукупностей (*дерево, камінь*) як сировини, матеріалу: „Категорія речовинності перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими ЛГК іменника: конкретності, абстрактності, збірності, при цьому речовинне значення розглядається як лексичне значення, як окрема змістова структура, а відтак подібний взаємозв'язок виявляється лише у багатозначних іменниках” [178, с. 10]. І. І. Погрібний указує на транспозиційний характер частини СГК, оскільки речовина дуже рідко існує в чистому вигляді й слугує матеріалом для створення конкретних речей [178, с. 11]. Наявна, як ми вже

зазначали, й зворотна тенденція: ряд речей володіють властивостями матеріалів і транспонуються до SGK-значення „недискретні”.

Для імміграційних транспозицій, що поповнюють кожен з підкатегорій „дискретні – недискретні” (маємо на увазі взаємоперехід між опозиційними значеннями), метафоричні перенесення майже не характерні. Це пов’язується з тісною денотативною кореляцією опозиційних значень, їхньою квантитативно-дистрибутивною природою. Асоціативні настанови, за якими здійснюються метафоричні переноси значень, у невеликій групі лексем пов’язані не з дискретністю / недискретністю, як при метонімії, а з іншими, переважно наочно-образними або конотативними пресупозиціями. Так метафоричний перехід дискретних у недискретні (*баба, одноліток, первак, паличка, первоцвіт, решітка, саван, хлопавка, шуба* тощо) здійснюється за широким спектром характеристик денотата вихідної семми (темпоральні характеристики – *одноліток, первак, первоцвіт*; зовнішня схожість – *баба, паличка, шуба* тощо); під час переходу недискретних у дискретні, окрім кількох експресивно нейтральних (*броя – документ, оселедець – зачіска* тощо), більшість виявляє емотивність й оцінку, зокрема негативну при характеристиці осіб: *золото, кваша, покидьок, сміття, смола, стерво, фрукт*. У похідних семантичних функціантах спостерігається дериваційно релевантна трансформація форм числа: для вторинних недискретних – ізолювання граматичного значення однини, для вторинних дискретних – поява повної числової парадигми.

Основний склад узуальних транспозиційних перенесень, як емі-, так і імміграційних, складають метонімічні моделі. Розглянемо спочатку поповнення правобічної, більш віддаленої від центру предметності підкатегорії „недискретні іменники”, наводячи семантичні угруповання в порядку спадання кількості репрезентантів:

- 1) **предмет (істота) → матеріал (сировина):** *бирка, білка, бук, брус, видра, вільха, волос, вус, дерево, дошка, дуб, кишка,*

кістка, клен, кругляк, куниця, норка, околот, ондатра, осика, песець, плахта, ремінь, риза, ріг, сальник, смерека, соболь, сосна, шкіра, шнур, явір тощо;

2) **істота (її частина, рідко предмет) → страва:** *білуга, гуска, каплун, карась, короп, кріль, куприк, куріпка, курка, курча, окунь, печінка, поросся, рябчик, сичуг (шлунок), щука* тощо;

3) **предмет → маса предметів, які набувають властивостей речовини:** *бульба, колючка, корал, кросна, обліпиха, олива, плотва, риба, сардина, філоксера, хамса, черешня, шовковиця, ягода;*

4) **прилад (предмет) → речовина, що виконує аналогічну функцію:** *очисник, охолоджувач, стимулятор, підкладка, підстилка, поглинач, фільтр* тощо;

5) **апарат → результат роботи:** *торкет, торцівка.*

Наведені приклади засвідчують необов'язковість суфікса речовинності у вторинній номінації, що й дозволяє кваліфікувати явища подібних перенесень як транспозицію: „Один і той же з семантико-словотвірної точки зору результат метонімічної транспозиції на формально-словотвірному рівні оформлюється як з участю суфіксальних процесів, так і без них: укр. рахувати *мідяки / мідь, срібняки / срібло* (гроші із цих металів); обов'язок радянського *студенства / студента*; їсти *гусятину / гуску, лину / лина* (страва з гуски, лина)...” [217, с. 29]

Існують окремі спорадичні перенесення за специфічними механізмами, що не входять до зазначеної класифікації (розширення значення: **білок** – *частина яйця / органічна речовина*; **грибок** – *маленький гриб / різновид мікроорганізмів* тощо).

Широка транспозиційна зона – перехід абстрактних іменників на позначення дії до недискретних як результату або знаряддя цієї дії:

1) **опредмечена дія → матеріально-речовинний результат цієї дії:** *виділення, видаток, вилов, виплата, висів, витяжка,*

вихід, відшарування, друк, здача, накат, намив, нарізка, обарвлення, обмолот, окам'янілість, окантування, оранка, перестриг, побілка, самосів, розмітка, строчка, тлінь, утруска, формація, шпарування, штукатурка тощо;

2) опредмечений процес → знаряддя (інструмент в широкому розумінні) процесу: *жуїлка, закуска, заливка, заправка, ізоляція, кредит, набивка, наркоз, населення, обід, панихида, підживлення, підкормка, платіж, причастя, сидерація, сльота, утримання* тощо.

Як видно із прикладів, до другої групи входять не тільки девербативні утворення, а й інші абстрактні процесуальні поняття. Наведена класифікація розширюється під час аналізу транспозиційно релевантних одиниць у реченнях художнього та наукового дискурсу:

- 1) **абстрактне поняття → недискретна субстанція, конкретноситуативно пов'язана з цим поняттям:** *добро, чари, щастя. – А щоб ви холери наїлися! – до саней підбігає вусатий селянин і батогом відбиває від свиней своє добро* (М. Стельмах); *Я вас всіх поперевертаю в осяк, тільки-но чари приготую* (М. Старицький);
- 2) **термінологічне абстрактне поняття → недискретна субстанція, що актуалізується стилістично (переважно науковий стиль):** *маса, неоднорідність, процент, стан, структура, фаза. За фізичними властивостями – це напіврідка маса колоїдної структури, в якій знаходяться органіди клітин мембранної і немембранної будови* (Біологія); *На основі цієї газоподібної речовини формується твердотільна фаза, що має змінний хімічний склад CH_n , збагачений на вуглець (ФХТТ).*

Поповнення підкатегорії „дискретні” за рахунок правобічних значень СГК „дискретні – недискретні іменники” має значне поширення.

Такі перенесення розподіляються на дві нерівновеликі групи – за механізмами синекдохи та метонімії:

- 1) **матеріал** → **виріб, окрема частина, доза**: алмаз, асфальт, бинда, бинт, білило, булат, гіпс, камінь, канат, картон, корок, криця, кротовина, кужіль, обмотка, папір, папірус, постель, пергамент, плівка, пробка, рінь, рогожа, сапфір, свинець, сириця, ситець, соболь, філе, цина, чавун, шовк, шоколад тощо;
- 2) **недискретна субстанція** → **предмет, суміжний з нею у просторі, за функцією тощо**: дим (хата як одиниця), кінострічка (кінофільм), паша (поле для випасу), покрив (речовина як скінченний предмет), посів (засіяне поле), хутро (речовина як скінченний предмет), шафран (яблуня) тощо.

Для художніх та наукових текстів характерне розширення синекдотичних функціантів: *У них у сінях висіло велике сало* – пудів зо два (Б. Грінченко); *Я у пана був: він мені дає коло цвинтаря ґрунт*, а я збудую хатку (М. Старицький), а також еліпсису, який у плані формальної структури речення має подібну реалізацію: *Окрема вірусна частинка складається з молекули нуклеїнової кислоти (ДНК або РНК), яка скручена в клубок, і молекул білка, які розташовуються у вигляді своєрідної оболонки навколо кислоти* (Біологія); – *Так. Слухай сюди, Білінкевич. – Хомський говорив чітко, як командир підводного човна. – Ідеш до Бодя, розраховуєшся, але з тим, що кожному по каві й по п'ятдесят коньяку* (Ю. Андрухович). Розрізнення, з одного боку, метонімічних та синекдотичних перенесень й еліпсису, з іншого, становить значну проблему, зокрема з огляду на те, що обидва явища супроводжуються згорненням висловлення, але належать до різних сфер: лексикології та синтаксису. Щодо диференціації зазначених явищ О. О. Тараненко зазначає: „Якщо при еліпсисі, тобто при смисловій конденсації синтагми,

одним із наслідків якої є еліпсис, – має місце елімінація, пропущення мовної одиниці, яка стає поняттєвою вже при експлікації, тобто відбувається зміна (скорочення) форми за фактичного збереження змісту, то при метонімії, – навпаки, зміна (розширення чи звуження) змісту за сталої форми. При еліпсисі може елімінуватися в принципі будь-який знак, з будь-яким значенням; з точки зору закріплених у свідомості результатів пізнання світу – це випадковий процес...” [217, с. 20]. Еліптично зумовлені транспозиції розглядатимуться окремо.

Отже, взаємопереходи в СГК „дискретні – недискретні іменники”, а також поповнення кожної з підкатегорій за рахунок інших СГК-значень (міжрівневий перехід) пов’язані переважно з трансформацією кількісно-розподільних значень, відношеннями членованості – нечленованості в межах однієї лексеми, що сприяє реалізації переважно метонімічно-синекодотичних переносів.

2.3.2. Транспозиційні відношення в СГК „збірні”

СГК „збірні” розглядається в нашому дослідженні як неопозиційна, оскільки співвідноситься як з одиничними, так і з дискретними іменами, окрім того, вступає в тернарні опозиції з формами числа іменників. Виняток складають збірні іменники, що мають певний ступінь узагальнення й не співвідносяться з конкретно визначеними денотатами (*городина, смакота, садовина, всячина*), вказуючи тільки на їхню однорідність. Ще складнішою видається визначення й аналіз змістової структури одиниць, що набувають унаслідок транспозиції СГК-значення „збірні”. У зв’язку з наявністю різних ступенів узагальнення збірних іменників, а також із тим, що СГК „збірні” є винятково словотвірною категорією, постає завдання визначення релевантної формальної й змістової структури, набуваючи яку, функціонанти інших СГК мають статус „збірні”.

Першим кроком до вирішення цієї проблеми є відмова від словотвірного статусу категорійного значення збірності у вторинних семантемах, що в свою чергу вимагає: а) чіткого розрізнення понять „вторинні збірні іменники” й „іменники зі збірним значенням” (*армія, ліс, народ, натовп, садок* тощо); б) семантико-граматичної кваліфікації абсолютного (*аудиторія, варта, школа, влада*) та релятивного значення вторинної збірності: *армія вчителів = вчительство; арсенал інструментів = інструментарій; натовп дітей = дітвора*.

Пропонуємо вважати SGK-значення збірності у первинних семантемах семантико-словотвірним: *брат-ств-о, селян-ств-о, комаш-н-я, муш-в-а, малин-ник, сосн-як, адвокат-ур-а, доцент-ур-а, Шекспір-іан-а* тощо. Збірне значення вторинного походження, на нашу думку, реалізується під час генерелізації потенційних множинних сем. Так, лексеми на зразок *армія, влада, гарем, двір, десант, дозор, екіпаж, експедиція, єресь, школа* тощо мають диференційну або потенційну (*весілля, двір, обід* – іменники без яскраво вираженої семи збірності) релевантну сему, що виявляється в позиції означування атрибутом або предикації переважно зі значенням особи: *веселий обід, гуляло весілля* тощо.

Транспозицію за схемою Sub → Sub_{coll} найповніше реалізують 339 лексем (на матеріалі зазначеної лексикографічної праці). Вирізняються три механізми переносу: метафора (*армія, арсенал, батарея, гарем, кіш* тощо); метонімія (*артилерія, аудиторія, вахта, весілля, експорт, жнива, залога*) – при транспозиції з дискретних та абстрактних іменників та конвергенція – при поповненні абстрактними, які містять афікси, омонімічні зі збірними (*біднота, бідарство, панство*). Останній механізм не функціонує самостійно, а в кореляції з двома вищезазначеними й описується в окремому параграфі.

Розглянемо спочатку метафоричні перенесення. Їхня кількісна представленість незначна: у словникові – близько 30 одиниць, у

художньому літературному дискурсі значно більше. Розподіляються за експресивною вагою й абсолютивністю / релятивністю семантики збірності. За першим параметром семантеми-транспонанти бувають: а) експресивно нейтральні (*армія, батарея, верства, верхівка, ешелон, кіш, крило, кулак, низ, нурт, парк, пенат, потік*); б) експресивно забарвлені (переважно зневажлива або розмовна конотація): *гарем, гармидер, пантеон, поріддя, темнота*. Більшість метафоричних перенесень проявляють аналітичну збірність, поширюючись неузгодженими означеннями: *ліве крило парламенту, кіш козаків, батарея пляшок, ціла армія хлопців, цілий гарем дівчат*; рідше – узгодженими: *передовий кулак* (військ. термін), *сільська темнота, соціальний низ (низи)*, тобто мають конкретний зміст тільки в плані конкретноситуативної референційної співвднесеності. У художньому дискурсі ця група транспонантів максимально розширена, включаючи okazіональні функціонанти: *За цей час ядро організації повинно було підготувати в місті собі на зміну нове ядро, передавши йому явки і надійні зв'язки* (О. Гончар); *Лише на літаку вдалося вихопитися з ворожого кільця* (О. Гончар); *Причину цього треба шукати в байдужості художників до тих вимог, які наполегливо ставить сучасність перед усім фронтом живопису* (О. Довженко). Наголошуємо, що одиниці, в яких предметно-образне значення стерте, а на перший план виходить сема множинності, транспонуються міжкатегорійно – до розряду неозначено-кількісних числівників і можуть однаково поєднуватися як з рахованими, так і з нерахованими іменниками (абстрактними, речовинними тощо): *море роботи, купа посуду, тьма людей = багато роботи, посуду, людей*.

Основну масу транспонованих за вищезазначеною схемою становлять метонімічні перенесення. „Словник української мови: В XI томах” фіксує понад 300 таких семантичних трансформацій. Їхня тематична диференціація ґрунтується на генералізації периферійних

денотативних сем. Еміграційні транспонанти з підкатегорії „абстрактні” поділяються на чотири групи з генералізацією таких сем:

- 1) **множинності учасників процесу або носіїв ознаки** (осіб), представленої вихідною абстрактною семантемою: *аристократія, адвокатура, весілля, випуск, двір, демократія, влада, десант, дозор, екскурсія, експедиція, єресь, жнива, захист, збори, ієрархія, інспекція, керівництво, контроль, кон'юнктура, критика, навала, обвинувачення, облава, опозиція, оточення, охорона, парад, пасторат, підмога, порода, почот, режисура, самоврядування, секретаріат, сотня, трибунал, управління, хід (хресний), ярмарок* тощо;
- 2) **множинності предметів, узагальнених в номінації певної галузі культури чи діяльності:** *гастрономія, геральдика, господарство, гідротехніка, експорт, забезпечення, імпорт, кореспонденція, косметика, кулінарія, куріння, оптика, прання, символіка, сервіровка, смакота, старовина, трикотаж, цикл* тощо;
- 3) **множинності артефактів, що міститься в абстрактних назвах виду, стилю мистецтва та в родових назвах:** *архітектура, демонологія, драматургія, готика, епос, іконографія, література, поетика, проза, сатира, творчість* тощо;
- 4) **множинного результату процесу:** *виплід, збір, зібрання, об'єднання, опорос, переній, першодрук, схід.*

Перша група одиниць найчисельніша, семантика вторинної збірності переважно абсолютивна й виявляється як в контексті, так і поза ним. Пор. семантичну групу військові дії / сукупності відповідних осіб та її ідентифікацію в контексті: *облога, охорона, розвідка, сторожа*. – *Цю землю можна їсти! На! Їж! Я хочу дивитися на тебе, сину мій, як на*

символ свого буття отут! – Ернс фон Крауз, старий полковник німецької розвідки, протяг своєму сину лейтенанту Людвігу Краузу жменю землі (О. Довженко); *Олеся й Христя бігали у тісних містечкових провулках біля станції. За ними гналася німецька сторожа* (О. Довженко). Друга група майже в усіх випадках має омонімічні зі збірними суфікси абстрактності (-і- (-я), -ік- (-ик-), -ств-, -от-), що посилює семантику вторинної збірності й може кваліфікуватися як перший ступінь конвергенції на рівні афіксальної семантики. Про додаткову мотивацію вторинного значення збірності суфіксами, омонімічними зі збірними, свідчить більша кількість транспозицій у лексемах, що містять такі суфікси, порівняно з іншими лексемами, які належать до тих самих семантичних груп, але таких суфіксів не містять (пор. афіксально марковані й немарковані назви товарних відділів та їхні транспозиційні потенції щодо переходу до збірних: *косметика, бакалія, галантерея, трикотаж – шкіра, тканина, іграшки, меблі*). Одиниці третьої групи тематично межують із транспозиціями $\text{Sub}_{\text{discr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{coll}}$ тематичної групи „назви наук – сукупностей явищ як предметів їхнього вивчення”: *акцентологія, етнографія, законодавство, синоніміка, фразеологія* тощо. Четверта група межує з вторинними ІАСП зі значенням результату дії.

Дослідження мовленнєвого матеріалу на предмет подібних перенесень значення засвідчує, окрім вищезазначених груп, включення до транспонованих одиниць ширших тематичних і семантико-граматичних зон абстрактної лексики, зокрема центральної зони, що позначає найвищий ступінь узагальнення опредметненої ознаки: *сила, зло, добро, думка, мисль, життя, курс, рух* тощо. Окремі з них ідентифікуються в напівзв'язаних стійких словосполученнях: *значні сили противника, філософська думка, представники наукової мислі*; інші потребують більш широкого контексту: *На північ і на південь від екватора життя стає біднішим, зменшується його густина і число видів рослин і тварин...* (Біологія); *Під конвоєм сил НКВД більш як 100 тисяч жителів Одеси споруджували оборонні*

укріплення (Ю. Андрухович); *Чи бачився ти з Кулішем, і що зроблено з хатиною і садочком над Россю, і де те **добро**: чи в самому Корсуні, чи недалеко його?* (Т. Шевченко). Семантика збірності реалізується внаслідок актуалізації потенційних сем. Цьому сприяє подальша предметна конкретизація (***життя** – його густота, число видів рослин і тварин; **сили** – сукупність членів НКВД; **добро** – хатина і садочок над Россю*). Серед оказіональних випадків транспозиції $\text{Sub}_{\text{abstr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{coll}}$ натрапляємо на одиниці, які опосередковано зв'язані з макрокатегорією кількості й семантика збірності в яких слугує більше стилістичній, аніж власне семантичній меті: *У хаті у Пилипа Сиваша за столом сиділа **бесіда**: брат Охрім з жінкою, сват Манойло з свахою Килиною, кум Терешко Тонконоженко, сусіда Струк зі своєю сердитою Стручихою, дядько – старий Корній Грабенко та своя сім'я* (Б. Грінченко); *Вуличка була порожня й німа. **Свято** заснуло на дві години, **свято** відпочивало* (Ю. Андрухович); ***Капіталізм** у Парижі сам копає собі могилу* (В. Винниченко).

На думку Г. Я. Томіліної, обсяг значень іменників може змінюватися: „Внаслідок цього збірне значення може з'явитись у семантиці незбірних іменників, тобто слів з абстрактним, конкретним і речовинним значенням. Це буває тоді, коли номінативне значення слова починає співвідноситися з поняттям про сукупність (живих чи неживих) предметів, наприклад, *свинець* (метал) і *свинець* (збірн.) (кулі з цього металу); *міліція* (орган охорони громадського порядку) – *міліція* (збірн.) (представники міліції, міліціонери) і т. ін.” [225, с. 35]. Останній тип, тобто еміграційні транспозиції з СГК-підкатегорії „дискретні”, що поповнюють тематичну групу „назви осіб”, мають значне місце, здійснюються за більш прозорими метонімічними перенесеннями (без залучення латентних потенційних сем) і поділяються на такі групи за генералізацією сем:

- 1) **множинності складників денотата, номінованого вихідною назвою: авіація, артилерія, батарея, екіпаж, електротехніка,**

зав'язь, залога, засада, застава, кухня, омоніміка, оптика, орда, піхота, світ, секція, словник, факультет;

- 2) **сукупності осіб, що локалізуються у / на певному об'єкті, номінованому вихідною назвою:** *аудиторія, гальорка, двір, кабінет, колонія, корпус, палата, курінь, парафія, подвір'я, салон, село, станція, табір, ярмарок;*
- 3) **сукупності осіб, що є учасниками певної установи, назва якої слугує вихідною для транспонування:** *адміністрація, апарат, бюро, міліція, поліція, сейм, секретаріат, управа, уряд, штаб* тощо.

Контекст, порівняно з лексикографічною фіксацією, реалізує ширші можливості транспозиції $\text{Sub}_{\text{discr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{coll}}$. Поширеним є вторинне значення збірності власних назв, зокрема топонімів. Спільною особливістю їх є те, що в реченні актуалізується значення істоти (особи в широкому, неграматичному розумінні). Це досягається лексико-синтаксичними засобами:

- 1) специфічним дейксисом, що підкреслює входження до обсягу поняття семи сукупності істот: ***весь Київ, вся Соборна, вся Полтава, ціла Україна.*** – *Мене знає весь Київ!* / – *Я не знаю – от тобі й не весь Київ* (П. Загребельний); – *Ти тільки не гарячись, Льоню, – говорила дівчина, коли вони вже виходили на околицю в березовий перелісок, що його вся Полтава називала Білим гаєм* (О. Гончар);
- 2) поширенням головних членів речення членами, що на семантико-синтаксичному рівні є атрибутами особи: ***Берлін*** *вилетів на вечірню гулянку* (В. Винниченко); *Як завжди – залюднений, цілеспрямований, поспішаючий Хрещатик, не мени ділова, але із нотками і настроями романтичної архаїки Володимирська* (Дзвін).

Рідше транспонуються до SGK „збірні” антропоніми. Механізм подібних переносів метонімічний: *Гітлер напав, битись проти Наполеона, зупинити Батия: Нагадаю лише, що проти Наполеона бились німецькі партизани за свою свободу, і ваш орден „залізний хрест” родився в цій визвольній боротьбі, а ви зараз заробляєте його на чужих пожежах* (О. Довженко). Транспонанти, як і в розглянутих вище групах, позначають назви осіб.

Окрім вищезазначених класифікацій, до транспозиційно релевантних збірних номінацій належать: а) одиниці, що перебувають на межі збірності й речовинності, оскільки актуалізують семи однорідності й сукупності як неподільного цілого й мають суфікси збірності: *їда, пиття, смакота*; б) одиниці, що, окрім збірності, містять семантику чітко визначеної кількості: *трикутник (троє осіб), плуг (вісім волів), супряга (двоє / троє коней в упряжі), смик (пара собак в упряжі)* тощо.

Відповідно до наведеного у попередньому розділі поділу збірних іменників на три групи за денотатом та способом його репрезентації, до третьої групи належать іменники, які сукупно називають різні денотати, об'єднуючи їх за родовою семою: *садовина* (груші, яблука, сливи); *городина* (картопля, огірки, капуста тощо); *інструментарій* (плоскогубці, викрутка, молоток тощо). Саме останній підтип збірних іменників семантичного поля значною мірою відкритий для імміграційної транспозиції за схемою „наука – збірна назва суміжного приладдя”: *оптика* (розділ фізики) – *оптика* (сукупність оптичних приладів); *механіка* (розділ фізики) – *механіка* (сукупність пристроїв), аналогічно *техніка, акустика, хімія* тощо.

Збірні іменники щодо їх транспозиційного поповнення, як і у випадку з дискретними й недискретними іменниками, виявляють переважно метонімічні перенесення з генералізацією сем множинності й сукупності. Специфічною особливістю схеми $\text{Subdiscr} \rightarrow \text{Subcoll}$ є утворення

збірних семантем релятивної семантики (аналітичної збірності), які вимагають переважно поширення неузгодженим іменним означенням.

2.3.3. Транспозиційні відношення в СГК „одиничні іменники”

Аналіз транспозиційних відношень у СГК „одиничні” має низку особливостей. По-перше, вказана категорія має морфологізований (суфіксальний) характер, що вимагає, як і у випадку зі збірними, розглядати одиничність тільки як змістову структуру; по-друге, через специфічну співвіднесеність одиничних імен тільки з нерахованими (недискретні, збірні та іменники парного роду) значеннями родової СГК „конкретні”. Окрім цього, еміграційні транспозиції з СГК „одиничні” можливі тільки у випадку словотвірної конвергенції, зумовленої оморфністю одиничного, збірного й речовинного суфіксів *-ин-*, або за умови втрати одиничним суфіксом *-ин-* значення одиничності (десемантизація).

Змістова структура СГК „одиничні” полягає в значенні предмета, який мислиться як частина однорідної маси або сукупності: *бадилина, картоплина, травинка, землянка* тощо. Поповнення СГК „одиничні” здійснюється переважно за рахунок недискретних іменників, які перебувають на периферії власне речовинних і поділяються на окремі дрібні предмети, що може набувати за певних умов прагматичної ваги. Необхідно зазначити, що подібні транспозиційні відношення значною мірою регламентуються мовленнєвою традицією. Так, тематична група „назви плодів й овочів” частково виявляє транспозицію $\text{Sub}_{\text{indiscr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{sing}}$ (*виращування картоплі – три картоплі; багато хліба – кілька хлібів; сіяти біб – п'ять бобів*), частина виявляє хитання у подібному вживанні (*посів буряків / буряка; врожай соняшників / соняшника*), а більшість одиниць зазначеної групи не виявляє транспозиції взагалі. „Словник української

мови: В XI томах” спорадично фіксує перехід недискретних до одиничних: *біб, вугіль, дранка, дріт, крига, цибуля*. Характерною ознакою більшості таких транспонантів є паралельне функціонування похідних одиниць із суфіксом *-ин*: *бобина, вуглина, дротина, крижина, цибулина* й відсутність конотативного забарвлення. Тексти художнього й розмовно-побутового стилю дещо розширюють указаний тип транспозиції, надаючи, як правило, висловленню розмовної конотації: *Коли вона не відступиться від того, помелом женить її з хати... ані шеляга, ані зерна збожжся з стодоли* (М. Старицький); *Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалася несподіваного лиха, і кілька зелених глиць упало на сніг* (М. Коцюбинський); *Якби цю сцену побачив якийсь житель Західної Європи, то, судячи з вбрання, відзначив би, що шляхтич, у гороховому камзолі з масою мережив і жабо, у черевиках на підборах зі срібними пряжками та капелюсі з **пір'ям** екзотичної африканської птахи страуса, п'є прозору рідину разом з якимось варварським князем...* (Ю. Андрухович).

Широко функціонують конотовані вторинні семантими одиничного значення на позначення назв осіб, транспоновані зі збірних, які первинно мають негативну оцінку й позначають назви осіб і предметів: *гидь, голота, злидота, негідь, наволоч, німота*: – *Не старайтесь – вони вже знайдені вашими геніями злови, –* *відповів я, думаючи, що всяку гиду* можна одягнути у пристойну одягу (М. Стельмах); *Якщо цей німота так говорить про нас, то цього не може не знати великий фірер Адольф Гітлер* (Ю. Андрухович); *Друже мій! Єй-богу, й досі не знаю, що я за погань на сім світі* (Т. Шевченко). При транспозиції збірних імен, які не є специфічними назвами осіб, основним механізмом переносу є метафора: *За це навіть убійника свого батька готова цілувати. Шлюха! Гидь!* (В. Винниченко); *Що ж, що я була панською любовницею? Не по своїй волі, дрантя, чуєш? Не по своїй волі!* (М. Старицький).

Збірні іменники нейтрального забарвлення на позначення осіб функціонують як одиничні, найменуючи в контексті окремих осіб, набуваючи при цьому меліоративної конотації: *Терпи, студенте, ніхотою будеш!* – примовляє крізь зуби Гладун (О. Гончар); – *То тримайся, малеча!* – з доброю посмішкою глянув Юрій на дівчину і пішов до парубків (М. Стельмах). При міграції збірних до одиничних семантичною пресупозицією як негативної, так і позитивної конотації виступає семантика нерозчленованості, сукупності. У першому випадку вона слугує засобом нейтралізації особистісних якостей особи, яка невіддільна від пейоративної сукупності подібних за соціальною оцінкою субстанцій; у другому – засобом інтимізації, у лінгвостилістичному плані – літотичного образу.

Перехід збірних до одиничних без набуття останніми конотативних відтінків трапляється рідко: *начальство* (його окремий представник), *кандидатура* (її окремий представник), *павутиння* (окрема павутинка), *подружжя* (його окремий представник): *Я не побоюся перед цілим світом сказати про кохання, назвати її моїм подружжям, – і назову, і повінчаюсь!* (М. Старицький); *Як же ти так неповажно, адже пан Писар начальство!* (М. Старицький).

Еміграційний перехід із СГК „одиничні”, окрім випадків, пов’язаних з омонімією афіксів, – також явище спорадичне. Воно поповнює підкатегорію „дискретні”, виражаючи вторинні конотативно забарвлені назви осіб, які є цілком авторськими й виявляють референційну співвіднесеність тільки в контексті. Переважно – це засоби меліоративізації й демінутивізації (*краплинка, перлина, пташина, росинка, стеблинка*), рідше – пейоративізації й аугментативізації (*дубина, скотина*): – *Віддай мені, ясновельможний пане, оцю перлину!* / – *Як? Мою дитину?* (М. Старицький); *Але невже-таки ця дубина й досі не знає, що ми не крадемо, а беремо?* (В. Винниченко). Критерій переходу одиничних до дискретних (предметних) – це відсутність співвіднесеності

метафоризованого одиничного іменника з одиницями інших СГК із квантитативно-дистрибутивною домінантою.

Отже, транспозиційні відношення в СГК „одиничні” в більшості випадків мотивовані експресивно-оцінними потребами мовлення або невизначеним речовинно-предметним статусом окремих іменників.

2.4. Морфологічно й стилістично зумовлені транспозиції

2.4.1. Транспозиції конверсивного походження в системі СГК іменника

У різні часи у працях лінгвістів йшлося про словотвірні можливості категорії числа іменника [89, с. 112 – 113; 251, с. 60 – 67; 21, с. 15; 135, с. 23]. А. П. Загнітко, зокрема, зазначає: „МК (морфологічна категорія) числа охоплює конверсовану, мутаційну, дериваційну парадигми. Число іменників належить до МК із семантичною домінантою. На периферії граматичного числа (постверб'яльні, постад'єктивні деривати, плюративи, сингулятиви, збірні, абстрактні іменники) нейтралізується опозиція форм, і грами числа є класифікаційними” [89, с. 112 – 113].

З іншого боку, мовознавці давно відзначили дериваційні явища, в яких „...одним із способів утворення нових слів є відрив форми слова від відповідної системи форм і перетворення її в окреме слово” [45, с. 180]. Для позначення подібних перетворень у сучасній лінгвістиці усталився термін **конверсія** (лат. *conversio* – перетворення, зміна). Поняття конверсії вживається у вузькому й ширшому значенні. У вузькому розумінні конверсія – це „трансформація однієї частини мови в іншу, при якій початкова форма твірного слова стає початковою формою похідного слова і за морфемною будовою не відрізняється від твірного” [65, с. 325]. Ширше тлумачення, на наш погляд, адекватніше відображає трансформаційні процеси на рівні „форма – категорія”: конверсія – це тип словотворення,

при якому словотвірним засобом виступає парадигма слова [146, с. 37]. Беручи до уваги останнє визначення, І. О. Мельчук пропонує називати конверсією „регулярні зміни граматичної сполучуваності, що призводять до зміни змісту” [146, с. 38]. Таке уточнення робить явища першого визначення (конверсія як вид міжкатегорійної транспозиції) частковим й завершальним етапом власне конверсії, оскільки нетипова позиція – перший етап транскатегоризації лексеми.

У сфері СГК іменника конверсія як тип словотворення й власне транспозиції має власний зумовлений природою СГК зміст. СГК іменника формально визначаються граматичним значенням числа (звуження парадигми), яке й слугує одним із критеріїв виділення названих гібридних категорій. Частково релевантною виступає й зорієнтована на синтаксичний план категорія відмінка, пов’язана з функціонуванням СГК, одиниці яких не підлягають рахуванню – недискретні та збірні. Так, поява в позиції прямого додатка абстрактного іменника із семантикою родового партитивного додає відтінок або транспозиційне значення збірності: *Догадались, які гості були, і додали **варту*** (Б. Грінченко); натомість відсутність родового партитивного у згаданій позиції в недискретних імен додає відтінку предметності або визначеного об’єму: *Замісимо ще новий **бетон** і зведемо тебе, Дніпрогес* (О. Довженко); – *І **гроші** йому позич, та ще й барюша з свого заробітку прикинь!* (Б. Грінченко). Проте подібні конверсивні вживання відмінкових грамем стосуються розмовно-побутового стилю й не є нормою сучасної літературної мови. Закінчений нормативний конверсований перехід відмінкових форм іменника відбувається під час адвербіалізації. В. В. Виноградов відзначає перетворення закінчень орудного відмінка в прислівникові суфікси в російських та еквівалентних їм інших східнослов’янських відсубстантивних прислівниках на зразок *чудом, градом, шагом, шепотом, калачиком, бочком, авансом, стороной, утром, вечером, зимой, весной,*

порой, що й засвідчує випадок повної міжкатегорійної конверсії [45, с. 181].

Термін “конверсія” стосується одиниць різних мовних рівнів. Нас цікавить морфологічно-словотвірний. У випадку із СГК іменника конверсивним словотвірним засобом виступає числа парадигма (при адвербіалізації іменника – відмінкова). Конверсивні явища в узусі СГК іменника лінгвісти розглядають переважно в напрямку розширення граматичної категорії числа [7, с. 11; 251, с. 60-67]. В узусі конверсія на рівні СГК іменника наявна:

1. У СГК-підкатегорії „абстрактні”: а) частині загальноживаних абстрактних іменників типу *веселість / веселоці; заздрість / заздроці; гордість / гордоці*; б) у частині спеціальних абстрактних слів-термінів, які зазвичай мають тільки звужену числову парадигму: *високі температури, низькі тиски, високі швидкості*.
2. У СГК-підкатегорії „недискретні”: а) в іменниках, що позначають різновиди сипучих, летких або рідких речовин в побуті та на виробництві (в науковому стилі): *гази, води, соки, вина, грязі, спирти, кислоти, цукри*; б) в іменниках позначають суцільні маси речовини або великий простір, заповнений ними: *ячмені, пшениці, дощі, сніги*.

Транспозиції як обраного нами параметра семантичних змін стосується тільки пункт б) другого типу, оскільки конверсиви типу *пшениці, хліби, тумани, води (океану), сніги, комиші, сіна, трави* тощо позначають денотат іншого СГК-статусу, а саме – простір, заповнений певною масою. Транспонанти „жита”, „води”, „болота” тощо є імплікантами синтаксичної конструкції з розгорнутим означенням: „болота” – *Місце, затоплене болотом*; „жита” – *Нива, покрита житом* тощо: *Хай розбудовують імперію в аравійських пісках* (В. Кожелянко).

У досліджуваному лексикографічному джерелі подібні випадки недостатньо диференційовані: перший тип подається як семантично тотожний формам однини (*веселість, заздрість, гордість*); другий тип не фіксується взагалі. Щодо першої групи І. Р. Вихованець зазначає, що для форм множини подібних іменників характерні „ті або ті семантичні нашарування”; О. К. Безпояско уточнює: „...опозиції типу *радість / радощі* можна розглядати не лише як опозицію форм однини і множини, виражених двома лексемами, а й як протиставлення семантико-граматичне: ознака (якість) та інтенсивність чи кількість цієї ознаки, передані словоформами іменника” [21, с. 14].

Необхідно визначити параметри повного конверсованого переходу одних SGK іменника до інших. Науковці тут наголошують на визначальній ролі ГК числа. В основному акцент робиться на семантичному ізолюванні окремих, нехарактерних квантитативних значень іменників певних лексико-граматичних груп і виникнення на цій основі нових семантем [3, с. 134; 45, с. 181; 196, с. 473; 89, с. 333; 108, с. 30].

У сфері SGK іменника конверсія морфологічної категорії числа відбувається переважно в бік розширення (поява множини в морфологічно недостатніх абстрактних, недискретних, збірних), має різні ступені переходу й реалізується в діапазоні від парадигматичних до модусних значень.

Розглянемо транспозиційні можливості числової парадигми для кожного SGK-значення. Так, абстрактні іменники у 85% реалізують форму множини, яка зміщує їх у бік значення конкретності, але із зоною абстрактності вони не поривають, тому не є транспозиціями в розумінні предмета нашого дослідження: „...граматична форма множини та поєднання з кількісними числівниками конкретизують абстрактні іменники і вони починають означати різні, що не дорівнюють один одному вияви абстрактного предмета, фактично різні предмети, підведені під спільний тип (на множинний вияв предмета така форма множини не вказує: *доли*

людські тобто, в кожного своя; великі успіхи – у різних сферах та у різний час...)” [136, с. 32]. Кваліфікуємо такі випадки як перший ступінь конверсії, оскільки відбувається модифікація поняття й виділяємо три найчисельніші семантичні групи:

1. Назви ментально-психічних абстрактних понять, що виявляють різні якості, аспекти, окремі інтенції: *думки, мрії, настрої, плани, можливості, здібності, радощі, таланти, наміри*, тощо. *Фашизм навалився на нашу країну з страшною силою і жорстокістю, анітрохи не приховуючи своїх **планів*** (О. Довженко); *Ляля дивилася на Бориса, як на подругу, з котрою зв’язана найінтимнішими **таємницями*** (О. Гончар);
2. Субстантивовані назви дій та станів, семантичною пресупозицією множини яких є багатократність дій або неексплікована множинність агенсів: *привітання, співи, зустрічі, хвилювання... Він і зараз осміхається до хлопців, хоч не розуміє ні їхнього настрою, ні їхніх **хвилювань*** (О. Гончар); – *Але ж ... я... не охочий до **підслухів*** (Б. Грінченко);
3. Назви фізичних явищ, одиниць вимірювання та наукових термінів, які формою множини позначають різні параметри, кількісні характеристики або конкретні прояви фізичного світу: *тиски, струми, температури, залежності, прискорення, ефекти, функції, відношення, кілометри, мегабайти, швидкості, стани, фази, напруги: В цьому випадку інтенсивнісні **залежності** будуть сумою різних експоненціальних **залежностей*** (ФХТТ); ***Напруги**, що виникають в приповерхневих шарах зразків під час шліфування, знімали травленням поверхневого шару* (ФХТТ);

Множина абстрактних імен, яка спричиняє найнижчий рівень абстрагованості (*домовленість – домовленості, швидкість – швидкості* тощо), часто кваліфікується як показник переходу до конкретних назв [21,

с. 14; 65, с. 40]. Ю. С. Азарх, услід за В. В. Виноградовим, убачає історію конверсії абстрактних імен у їхньому зв'язку із семантикою збірності: „Іменники з транспозиційними словотвірними значеннями дії та стану в давньоруський та староруський періоди можуть мати семантично співвідносні форми однини та множини. В однині дія і стан називаються безвідносно до їхнього виміру. У множині назвам дій і станів може бути притаманне значення багатократності, повторюваності” [3, с. 136]. Наприклад, рос. *блистание* – *блистания*, *блуждение* – *блуждения*.

На нашу думку, повні конверсивні переходи $\text{Sub}_{\text{abstr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{concr}}$ (без компонента метафори) досить рідкісне для сучасної української мови явище (*праця* – *праці науковця*; *цінність* – *матеріальні цінності*; *маса* – *блювотні маси*; *широта* – *тропічні широти* тощо). Конкретизація більшості абстрактних іменників відбувається за інших семантичних механізмів. Так, одиниці останньої з розглянутих груп транспонуються як за розширення числової парадигми, так і без неї: *рідкі фази* (*рідка фаза*) *електроліту*, *два об'єми* (*один об'єм*) *водню*, *п'ять швидкостей* (*перша швидкість*), *вольфрамові опори* (*вольфрамовий опір*), *значні суми* (*значна сума*), *сплатити відсотки* (*сплатити відсоток*).

Власне транспозиційні у плані SGK властивості конверсованої числової парадигми за схемою $\text{Sub}_{\text{abstr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{concr}}$ відбуваються переважно в модусній сфері, зокрема в оказіональних уживаннях абстрактних високого ступеня узагальнення: *добра*, *достатки*, *красоти*, *лиха*, *сили* (*на позначення осіб*), *долі* (*на позначення осіб*), *смерті* (*на позначення осіб*): *А проїжджаючи Пирятинський повіт, я почув, що в Кочубеєвих добрах не було добра та й не буде* (Т. Шевченко); *Він у достатках*, – *Петро думає*, – *та ще й краде, а я голодний, то що мені робити?* (Б. Грінченко). Плюралізація іменників доповнюється семантичними пресупозиціями – оцінка, метафоризація, тому необхідно чітко розрізняти форми однини і множини абстрактних назв, що утворилися з конкретних внаслідок власне метафоризації: *вогнище революції* – *вогнища революції*; *осередок освіти* –

осередки освіти й метафоризовані конверсовані абстрактні назви типу *краса – красоти, широта – географічні широти* тощо [215, с. 65]. На нашу думку, абстрактні високого ступеня узагальнення у вищенаведених контекстах реалізують конверсивну семантику збірності. Це potwierджується: а) референційною співвіднесеністю з багатьма функціонально однорідними предметами; б) появою в одиницях *доброти, щедроти, красоти* суфікса *-от-*, омонімічного збірному; в) тезою Ю. С. Азарха про те, що „закріплення за іменем з первинним значенням якості форми множини, семантично не співвідносної з однинною, вказує на наявність у слова вторинного збірного значення [3, с. 145].

Також незначною є кількість іменників, які конверсивно поповнюють підкатегорію „абстрактні”. Серед таких виділяємо компоненти вільних фразеологізованих понять типу *піти в солдати, бути в солдатах (на службі), піти в пани, бути в панах (набути панськості), бути в чинах, потрапити в чини (набути чину), хотіти в черниці, піти в черниці (на монастирську службу), піти в батраки (в батрацтво), бути в наймитах (найматися): Тільки він за мною душі не чує, а мене... **в черниці** тягне (М. Старицький); Розледацівши **у салдатах**, Роман не хотів дома нічого робити, посварився з батьком та з Денисом, пристав, пішовши в город, до злодійського товариства, водив коні, піймався, суджено його й заслано на Сибір (Б. Грінченко); Послухай мене хоч тепер, не пнися **в пани**, не гордуй своїм родом (Марко Вовчок). Іменники в наведених конструкціях набувають певного ступеня адвербіалізації, але граматичне значення множини вказує на сферу діяльності / екзистенції носія ознаки. Низка книжних понять, транспонованих за участю розширення числової парадигми, також містить компонент експресії (переважно стерті метафори): *горизонти, паралелі, багатства, скарби, рамки, віхи, важелі: Отже, треба буде в наступному році особливу увагу приділити величезним народним **скарбам** і подбати про те, щоб вони засяяли всіма барвами* (О. Довженко); *Його критичні статті „кидали нове світло на**

нашу минувшину, odkривали нові **горизонти**, вчили розуміти нашу історію і нашу теперішність, вникати в інтереси живих людей, розуміти і любити їх” (М. Коцюбинський).

Ширше представлена в кількісному плані транспозиційно релевантна конверсія у сфері онімів, що переводить їх у підкатегорію „загальні”, конотуючи одну із диференційних сем вихідної номінації. Конотація –обов’язкова умова транспозиції власних назв до апеллятивної лексики. Це пов’язано з культурологічними пресупозиціями функціонування онімів. Генералізація й подальше узагальнення соціально або ситуативно значущих сем надає транспонованому онімові статус поняття. „Однак штучно і умовно форму множини можна утворити за допомогою відповідних морфем від будь-якої власної назви: *Миколи, Оксани, Львови, Дніпри*. Такі форми множини трапляються в мовній практиці: *Роз’їжджає по парижсах, європах*. Звичайними є форми множини від прізвищ, коли йдеться про членів сім’ї, роду: *сім’я Кайдашів, рід Тобілевичів, династія Рюриковичів...* Форми множини утворюються також від власних назв, коли йдеться про одноіменні об’єкти: *три Івани, п’ять Марусь, два Буги*” [215, с. 63 – 64]. Коли власні назви метафорично вживаються для узагальненого визначення осіб, форми множини теж вважаються звичайними: *Шевченки, Гоголі, Геркулеси, Прометей*.

Серед власних назв розрізняють власні імена й власні найменування. Останні, окрім топонімів, практично не транспонуються з розширенням числової парадигми, виняток – назви книг, газет, інформаційних реалій, що мають множинне (тиражне) представлення й еліптично випускають родову препозитивну назву: *дві „Іскри”, кілька „Енеїд”, десять „Кобзарів”*: *Послав я тобі 10 „Кобзарів” і дуже розумну книжечку для Прісі* (Т. Шевченко). Такий контекст переносить власні найменування на периферію онімів, які набувають рис серійних предметів на зразок *„Жигулі”, „КрАЗ”, „Ескімо”, „Рошен”*. Це наштовхує на

висновок, що власними потрібно вважати саме назви артефактів, органи друкованих видань, торгові фірми тощо, а не масовані предмети, що відображають артефакти або продукуються вказаними органами й організаціями.

Усі конверсивні транспозиції СГК „власні – загальні іменники” відбуваються за односторонньою схемою $Sub_{onym} \rightarrow Sub_{apelat}$ й поділяються на дві групи: відтопонімічні (40 %) й відантропонімічні (60 %). „Форми множини від власних назв є метонімічними і функціонують зі стилістичною метою, для вираження певної авторської настанови, наприклад: „*Давайте Байронів, Шекспірів, Гете*” (М. Коцюбинський) – настанова на піднесеність” [135, с. 23].

Повна числова парадигма топонімів, окрім тих, що мають множинну форму (*Кордільєри, Афіни, Карпати, Нідерланди, Видубичі, Скоморошки* тощо), й омонімічних назв, виявляючи перший рівень узагальнення, зумовлює нетранспозиційні синекдотичні відношення з вихідною назвою за семантичною настановою „частини цілого”. Синтаксичні умови такого слововживання формуються за допомогою кількісних числівників (*два Лондони, два Таллінни, два Дунаї*) й експлікуються атрибутами *старий і новий, верхній і нижній* тощо: *Сьогодні дві Німеччини, нова й стара, подадуть руки одна одній* (В. Винниченко). Реальні транспозиційні відношення топоніми виявляють у стилістично маркованих контекстах (конотація зниженості, пейоративності), причому ці іменники реалізуються, як правило, в синонімічних сполученнях з аналогічними одиницями й на синтаксичному рівні репрезентують собою обставини місця, наприклад: *Знали нас і по Царградах, і в Яссах, і по Краковах; були у нас свої православні князі, а не недовірки* (М. Старицький); *Та страшно мені, коли подумаю, де ж погниють кості обдурених Гітлером бідних селяків наших? У яких Африках, в яких Скандинавіях? У яких пісках та в чийх морях?* (О. Довженко); *Не бували вони ні по Америках, ні по Парижах, ні по*

Лондонах (О. Довженко). О. В. Краси́льнікова з цього приводу зазначає, що „...в деяких прикладах реалізується одночасно і принцип позначення певного класу предметів за якимось яскравим предметом, що викликає певні конотації. *Ходить по Пеки-инам* може позначати ресторан такого класу, як „Пекін”, *ездить по Бухарам* – до місць, привабливих для туристів, як Бухара; *по Ленам где-то плавають* – побувати в таких віддалених місцях, як річка Лена” [125, с. 85]. Семантичні групи топонімів, що транспонуються за цим механізмом і містять переважно назви міст та держав, кількісно не обмежені й визначаються екстралінгвальними чинниками: культурною реальністю художнього твору, мовною картиною світу автора, його компетенцією: *Голівуди, Бродвеї, Німеччини, Туреччини, Парижі, Лондони, Олімпи, Еверести, Скандинавії, Польщі, Кракови, Америки, Росії, Африки, Єгипти, Греції, Японії, Петербурги* тощо.

Більш розгалужену класифікацію мають іменники-антропоніми, множина яких маркує узагальнене оцінно або культурологічно забарвлене значення. Транспоновані антропоніми тематично поділяються на три групи:

1. Контекстуально узагальнені літературні антропоніми, які не стали позалітературними образами-символами. Їхнє узагальнене значення не може бути винесене за рамки твору: *Кучмієнки, Чіпки, Труханови, Вовки, Якимахи, Мертенси, Вернигори, Наделі*. Залежно від типу героя, похідні одиниці мають конотацію згрубілості або піднесеності: *Кучмієнки ніколи нічого не вміли й не вмітимуть, однак вони безсмертні, вони й досі вміють вискочити вгору, виринути, впливати* (П. Загребельний); *А любов до Наделів є ненависть до Мертенсів!* (В. Винниченко); *Як бились люди! Немов цілі століття незламної упертості й бойових щедрот в Вернигорах, Труханових, Вовках і Якимахах* (О. Довженко).

2. Літературні антропоніми, які стали національними або інтернаціональними символами, але не поривають остаточно з первісним статусом онімів й транспозиційно релевантні тільки з граматичним значенням множини: *Гамлети, Офелії, Енеї, Наталки-Полтавки, Тараси Бульби, Дон Кіхоти, Котигорошки* тощо: ... *по всьому Подолу, аж до самої Ворскли, співали та вигукували сотні **Наталок-Полтавок** та горлали сотні безжурних **Петрів**, і тоді Валентин не міг всидіти на місці, його штовхав якийсь веселий біс утяти яку-небудь штуку* (О. Гончар); „*Позасвітність*” – *не їхній приділ, і, відтак, за красномовністю (що вона ж і геніальність!) **Гамлетам** вони наперед змушені поступитися (не та доба надворі, що родить геніїв...)* (О. Забужко).
3. Антропоніми на позначення відомих діячів політики й культури, які символізують собою певну епоху, сферу мистецтва тощо й у контексті конверсивно номінують клас подібних денотатів (негативна конотація має своє маркування – малу початкову літеру): *гітлери, сталіни, Канти, Сократи, Маєри, Толсті, Шевченки, Лесі Українки, Барбюси, Роллани: На відміну від усіх **Рембо** минулих епох, ми потрапили якось змиритися з цим неборним фактом* (О. Забужко); *Всі земні порохливі діди, всі оці **Канти, Толсті, Маєри**, всі нею зашіптують свої молоді пакості, всі нею консервують свої немоцні літа* (В. Винниченко); *Не вийшло для вас захисника, **Роллани, Барбюси й Горькі*** (О. Гончар).

Іменники, що належать до SGK із квантитативно-дистрибутивною домінантою, виявляють принципово інші потенції конверсованого числа, оскільки вказані категорії мають специфічну семантику членування реалій дійсності в плані їхньої рахованості / нерахованості, подільності (одиничні) тощо. В. В. Виноградов зокрема зауважує, що „аналіз форм

числа іменників тісно пов'язаний з лексико-семантичними розрядами *singularia et pluralia tantum*, зумовлює до виділення категорій збірності, речовинності, одиничності, особи, які мають різноманітні форми вияву” [46, с. 182]. А. П. Загнітко, описуючи здатність ГЗ числа виступати диференціаторами окремих лексем на зразок *вода – води, пісок – піски, залізо – заліза, масло – масла, шовк – шовки* тощо, вважає, що „Протиставлення „одиничність / множинність” оточене окремими додатковими опозиціями, які створюють потенційні семи. Серед них слід відзначити: 1) опозицію „глобальність / розчленованість”. Одиничність завжди пов'язана з глобальністю, множинність – з розчленованістю; 2) однорідність / неоднорідність [89, с. 333 – 334].

55% транспонантів імміграційної схеми $Sub_{indiskr} \rightarrow Sub_{diskr}$ за семантичною настановою „речовина $\rightarrow$ простір, заповнений нею” належать до тематичної групи „рослини, їх частини й сукупності” (сюди входять також десемантизовані збірні *вишняки, сливняки, верховіття* тощо). Подібні випадки містять метонімічний компонент перенесення значення за тією ж настановою. Найуживаніші іменники-транспонанти – видові або родові назви злакових рослин – *трави, сіна, хліби, пшениці, ячмені, гречки, жита*: *Ударив старий Запорожець по конях, вискочив у поле і понісся житами, яриною назад, назад до рідної Тополівки* (О. Довженко); *Перед ним (Зіньком) широко розляглись поля зелені з буйними хлібами* (Б. Грінченко).

Існує думка, що опозиція грамам однини й множини недискретних іменників, окрім відношення „родова назва / видова назва”, реалізує не метонімічно-конверсивні відношення „речовина $\rightarrow$ простір, заповнений нею”, а лише відношення за масою / об'ємом [21, с. 15; 196, с. 473]. На користь незавершеного переходу вжитих у множині недискретних іменників до дискретних свідчить неможливість їхнього поєднання з кількісними числівниками (*п'ять пшениців, двоє жит* тощо). На наш погляд, у таких випадках потрібно керуватися додатковими

контекстуальними засобами, які вказують на більше тяжіння конверсованих недискретних імен до одного із SGK значень. Розглянемо приклади речень: *На клумбах горіли маки, а ранні левкої тільки розпускались* (М. Коцюбинський); *У сусіда коріння, а в мене на балконі лози й плоди* (П. Загребельний). В обох випадках маємо обмежувальні обставини (підкреслено), що опосередковано вказують на скінченну кількість недискретної субстанції, точніше скінченний простір, узурпований нею (недискретні іменники не полишають зони значення своєї підкатегорії). Якщо подібні обставини відсутні або наявні означення з вказівкою на невідмежованість простору перебування недискретної субстанції від самої субстанції, маємо транспозицію в дискретні, оформлену, окрім лексикалізованої форми множини, метонімічними відношеннями та синтаксичними експлікаторами: *Дощ шумів і шумів, як безкраї очерети* (О. Гончар); *Чи є на світі ще такі поля, такі пшениці, сади, таке небо?* (О. Довженко); *Круг його (села) були ліси* (Б. Грінченко).

Широко побутують в розмовному мовленні конверсивні транспозиції за схемою $\text{Sub}_{\text{discr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{coll}}$, репрезентуючи ізолювання грамеми однини. Це тематична група „назви сукупностей осіб + конотація”: *погнали німця, ледачий студент, перемогти ворога* тощо. З цього приводу О. В. Красильнікова зазначає, що „...мовні форми, пов’язані з вираженням різних видів квантитативних характеристик предметів: кількість – міра маси – розмір можуть взаємодіяти між собою в мові. Щодо звуку дискретний предмет – масоподібний, то, на нашу думку, він полягає в уживанні за однією продуктивною схемою: *Студент пошел любознательный, а також у випадках Гость идет косяком и Середняк пошел в доктора*” [125, с. 63]. А. П. Загнітко називає подібні випадки нейтралізацією форм числа: „Така нейтралізація виявляється: 1) при вираженні узагальненого значення в сентенціях, прислів’ях... ; 2) при ситуативній байдужості до кількості (*погнали німця*)... 3) в дистрибутивному значенні: *А студент у нинішньому році добре працював:*

простежте для прикладу за його участю в наукових дослідженнях інституту [Радянська Донеччина. – 1988. – 18 березня]...” [89, с. 335]. На нашу думку, як поява „масоподібного” значення (за О. В. Красильніковою), так і нейтралізації форм числа (за А. П. Загнітком) свідчать про транспозицію дискретного імені до збірних, в семантиці яких і наявні ці дві ознаки – колективність та неактуальність кількісного вираження.

Отже, окрім метафорично-метонімічних транспозицій, що, як правило, зумовлюють до змін числової парадигми, функціонують форми лексикалізованого числа як словотвірого засобу. Конверсія на рівні SGK – це лексикалізація переважно граматичного значення множини у SGK-значень, яким це значення не властиве (абстрактні, власні, недискретні) або ж нейтралізація форм числа (при конверсії дискретних імен).

2.4.2. Конвергенція та дивергенція як транспозиціогенні чинники

Конвергенція й дивергенція – два протилежні поняття, які позначають процеси зближення або розходження двох або кількох лінгвістичних явищ у глотогонічному або структурно-діахронічному аспектах [ЕНЦ. ЯРЦ: 136; 234]. Глотогонічний аспект стосується появи або зникнення спільних структурних властивостей у кількох мов, структурно-діахронічний – подібних явищ у межах однієї мови й може бути причиною транспозиційних відношень, оскільки пов’язаний з реструктуризацією «форма – зміст» в межах конкретних морфем і лексем.

Конвергенція на рівні SGK іменника, зокрема їхніх транспозиційних значень, проявляється в лексикографічному та кваліфікаційному нерозрізненні первинних семантем у ряді афіксованих іменників. Найяскравіше й найчастотніше це представлено в іменниках із омонімічними суфіксами абстрактності – збірності й одиничності – недискретності: а) на *-ств-(о)* (нерозрізнення первинності абстрактної й

збірної семантики): *боярство, батрацтво, бурлацтво, кріпацтво* тощо; б) на *-ин-(а)* (нерозрізнення одиничної та недискретної семантики): *вербина, осичина, полотнина, ясенина* тощо.

Щодо пояснення подібних явищ, то у слов'янській лінгвістиці накреслилося кілька тенденцій: а) подвійна словотвірна мотивація (типу *вчительство* від *учитель* (збірн.) і від *учити* (абстр.) [223, с. 167; 139, с. 100 – 101]; б) омонімія словотвірних засобів [131, с. 24 – 25; 97, с. 68]. Нерозрізнення мотивації первинних семантем у семантично однорідних рядах іменників найадекватніше пояснює третя концепція, за якою суфікс *-ств-(о)* етимологічно поєднував синкретичні значення конкретності (збірності) й ознаковості, що як компонент суфіксальної семантики зберігається й дотепер [102, с. 66; 184, с. 18 – 20; 74, с. 57 – 61]. Зокрема, Л. Колібаба, досліджуючи асиметрію словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів, відзначає конвергентну функцію афіксів *-ств-, цत्व-, нцत्व-*, яка полягає „...в об'єднанні ВДІ (віддієслівних іменників) на позначення людської поведінки, рідше – професійної діяльності. Частина таких девербативів поєднує загальне значення опрідметненої дії з іншими: об'єкта й місця дії (*будівництво 2, видавництво 1*), (*керівництво 3*)” [115, с. 190 – 191].

К. Г. Городенська й О. К. Безпояско зазначають, що частина похідних іменників є запозиченою й виділяється на основі співвідносних пар, у результаті чого утворюються збірні назви за метонімічними переносами, наприклад: *декадентство* як течія – *декадентство* як сукупність декадентів [19, с. 57]. Проте питомі іменники аналогічної структури виявляють суперечливі особливості. Так, іменники *батрацтво, бідарство, гультяйство, жебрацтво, земляцтво, керівництво, крамарство, кріпацтво, купецтво, куркульство, партизанство, побратимство* тощо за словником первинно належать до абстрактних і транспонуються (вторинна семантема) до збірних, словникові дефініції іменників тієї ж семантичної групи *боярство, бурлацтво, гайдамацтво,*

глитайство, козацтво, лицарство, панство, плебейство тощо немотивовано фіксують зворотну транспозицію ($\text{Sub}_{\text{summ}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}}$). Почасті причиною подібних транспозицій є авторське нерозрізнення паронімів типу *братство – братерство, керування – керівництво, людство – людськість, панство – панськість, товариство – товарицькість* тощо. Пор.: – *Непорушно тримається **братерство** народів! – ревуть і гримотять танкісти* (О. Довженко); – ***Братерство** радянських народів, виховане в нас великою нашою партією, – це сила, якій немає рівної у світі* (О. Довженко); – *Живе непорушно **товариство!** – гуркочуть льотчики, змітаючи з лиця землі ворогів без ліку* (О. Довженко). *Багато подій переплутається в сивих головах героїв Вітчизняної війни від частих спогадів і перетворюються на легенди, та одне залишиться непохитно вірним та незабутньо ясным – високе благородне почуття **товариства** і братерства всіх бійців, що знищили фашистське безумство на землі* (О. Довженко).

Отже, дотримуючись положень О. О. Потебні про первинний синкретизм абстрактно-збірного значення суфікса *-ств(о)*, припускаємо, що після розпаду його на окремі значення відбувається їхнє повторне зближення (конвергенція). Аргументом на користь цього й виступає зазначене нерозрізнення первинних семантем у семантично й словотвірні споріднених групах слів. Статистичне співвідношення різноспрямованих транспозицій $\text{Sub}_{\text{summ}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{abstr}} / \text{Sub}_{\text{abstr}} \rightarrow \text{Sub}_{\text{summ}} = 19 / 21$ (всього зафіксовано 40 лексем).

Іншу значну групу одиниць із транспозиційно релевантним синкретизмом афіксальних значень (виявляється також у нерозрізненні первинних семантем у семантично споріднених групах слів) становлять іменники із суфіксом *-ин-*. Як зазначає автор спеціалізованого дослідження Г. М. Куцак, суфікс *-ин-* має 8 рівноправних значень. Перше значення – предмета, друге омонімічне словотвірне значення – маси, речовини: „...масу матеріал, живу тканину – суфікс *-ин-* передає у відіменникових та

відприкметникових утвореннях типу *деревина* (тверда тканина, що розташована між корою і серцевиною), *клітина* („найпростіша одиниця будови організму”), *білковина* (білкова речовина)...” [131, с. 25]. В. П. Олексенко у спеціальному дослідженні пов’язує етимологію й співвіднесеність одиничних імен з речовинними (недискретними): „Більш помітні зрушення в семантиці суфікса -ин- відбулися тоді, коли він почав поєднуватися з речовинними іменниками” [165, с. 259]. Етимологія значень суфікса -ин потверджується й сучасним лексикографічним матеріалом. Так, серед 32 іменників на -ин- з гіпотетичними конвергентними відношеннями „одиничний предмет (частина) – недискретна (збірна) субстанція” 20 виявили транспозицію $Sub_{sing} \rightarrow Sub_{indiscr (summ)}$: *березина, вуглина, кожушина, осичина, посудина, сокорина, соснина, тополина, тростина* тощо. Решта одиниць цієї групи немотивовано засвідчують зворотну транспозицію $Sub_{indiscr(summ)} \rightarrow Sub_{sing}$: *дернина, дубина, конина, лушпина, парусина, ряднина, смеречина, тернина, черемшина* тощо. Окрім вищенаведених аргументів, на користь конвергенції свідчить і різна транспозиційна продуктивність синонімічних іменників з різними афіксами: *темність* (не виявляє вторинної семантики) – *темнота* (виявляє); *панськість* (не виявляє вторинної семантики) – *панство* (виявляє).

Первісний синкретизм значення відзначають науковці й у інших суфіксах (-ан, -от тощо) [3, с. 136, 145]. Проте конвергентні відношення у таких словах відбуваються спорадично й, зокрема у випадку із суфіксом -от, часто супроводжуються зміною наголосу. Пор.: $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{summ}$: *чорнотá* (чорнóта), *смакота*, *пишнотá* (пишнóта), *сліпота*. Менш поширений зворотний перехід $Sub_{summ} \rightarrow Sub_{abstr}$: *біднóта* (біднотá), *мілкота* тощо.

Дивергенція як транспозиціогенний фактор виявляє себе у двох видах – словотвірному та семантичному. Словотвірний різновид полягає:

а) у використанні омонімічних афіксів або ширше – аналогічного способу словотворення при одному і тому ж твірному слові: *вид, доплив, виступ, забій, загін, залізняк, кропив'янка, капуста, посмітюха, пробіл, пропій* тощо. Ці слова мають по кілька значень, не пов'язаних між собою відношеннями перехідності. *Гаряче світло грало на запеченому бронзовому **виду** Олександри, обливало темні бронзові руки, блищало в тонесеньких волосинках, якими поросли ті кремезні руки* (М. Коцюбинський); *У деяких **видів** тварин виробились пристосування жити стадами (олені й багато інших копитних) або колоніями (чайки), що забезпечує кращий захист від хижаків* (Біологія). *Біля них, вигинаючи руки і **стан**, з розгону пролетіла Христина* (М. Стельмах). *В цьому і тільки в цьому сенсі ми можемо погодитися з Грабовичем, що „у Шевченковому міфі Україна зовсім не місце, територія чи країна, вона – **стан** буття...”* (О. Забужко). Особливо поширені в українській мові одиниці, утворені продуктивним суфіксом загальної предметності *-к-* від одних і тих же основ: „Цим шляхом в українській мові творяться головню іменникові омонімічні ряди, наприклад: *американка 1* – „громадянка США”, *американка 2* – „майстерня, в якій негайно лагодять взуття, одяг тощо”, *американка 3* – „невелика друкарська машина”, *американка 4* – „сорт ярої пшениці; сорт картоплі” [77, с. 73 – 74]. О. М. Демська кваліфікує такі випадки транспозицією, наводячи їх поряд із іншими транспозиційно релевантними явищами переносу: *баба* (мати одного з батьків, вид печива), *вид* (обличчя, тип, граматична категорія), *козел* (тварина, гра, спортивний снаряд), причому дослідниця окремо від транспозиції вирізняє ще й семантичну дивергенцію як наслідок розпаду семантики багатозначного слова (*біднота* – „незможні люди”; *біднота* – „матеріальні нестатки”) [77, с. 74 – 75]. На нашу думку, семени іменників відіменникового походження із суфіксом *-к-* (*американка, лимонка, полька, циганочка*), які позначають в межах лексеми різні субстанції (абстрактні, дискретні, недискретні), не перебувають у транспозиційних відношеннях, оскільки

денотати номіновані за вторинними атрибутивними семами (походження, місце розміщення, належність до певної культури), а семантики не пов'язані мотиваційними відношеннями (можуть утворюватися за спільною словотвірною моделлю як окремі слова).

б) у використанні аналогічного словотвірного засобу при творенні похідних від багатозначних слів: *приходити* (прибувати) – *прихід* (церковна єпархія) і *приходити* (наставати, розпочинатися) – *прихід* (початок); *виступати* (видаватися вперед) – *виступ* (частина будівлі, гори тощо) і *виступати* (демонструвати щось на сцені) – *виступ* (процес репрезентації чогось на сцені) тощо. Г. М. Куцак спільнозвучні іменники поділяє на дві групи: „До першої групи належать ті, омонімічні суфікси в яких поєднуються з коренево спорідненими твірними основами, до другої – іменники, що утворені сполученням омонімічних суфіксів з омонімічними твірними основами [131, с. 68].

Семантичний різновид дивергенції пов'язаний з різним засвоєнням одного й того ж іншомовного слова, що зумовлює розщеплення його значення. Н. І. Тарасова вказує на подвійну транспозицію схеми “абстр. → речов. → конкр. неіст. та іст. → неіст. → речов.” в рядах запозичених іменників відповідно „*тик*¹ – абстр. (мимовільне нервово скорочення м'язів обличчя, шії) *тик*² – речов. (тканина) – *тик*³ конкр. неіст. (дерево); ... *Титан*¹ – істота (велетень) – *титан*² – конкр. неіст. (великий кип'ятильник для води) – *титан*³ – речов. (хімічний елемент)” [219, с. 144]. На нашу думку, для з'ясування механізмів транспозиції, а також для відмежування псевдотранспозиційних відношень необхідно здійснювати етимологічний та словотвірний види аналізу. Такий підхід засвідчує в першому з наведених рядів псевдотранспозиційні відношення (*тик*¹ – франц. *tic*; *тик*² – англ. *teak*, від португ. *taca*, з малайського *tekka*; *тик*³ – голл. *tijk* [205, с. 665]), у другому – метафорично-метонімічні механізми переносу значення. Неоднозначність інтерпретації переносу та збігу фонетичних комплексів запозичених іменників вимагає чіткішого

аналізу їхніх транспозиційних відношень, зокрема (в аспекті дослідження), і таких, що змінюють їхній СГК-статус. Аналіз низки інонімів (*агент, агрегат, акт, апарат, орган, партія, структура, фаза, фактура* тощо) засвідчив семантичну дивергенцію як наслідок розпаду первинного значення запозиченого слова на семми з відмінним СГК-статусом. На матеріалі українського словника їхню спорідненість встановити важко (пор.: *Компаунд* „1. Парова машина з двома циліндрами... 2. Суміш яких-небудь речовин, яка не становить хімічної сполуки” [СУМ, Т IV: 249]. Розглянемо конкретні приклади, їхнє значення й етимологію: *кадр(и)* (фр. cadre – рама) має два основних значення, поданих у словнику як омонімічні: а) знімок, частина кінострічки; б) штатний склад працівників. *Ще молодий на початку фільму Мічурін перед кінцевими кадрами ділиться з глядачем своїми гіркими роздумами з приводу глибоких зморщок на своєму суворому обличчі* (О. Довженко); – *Мої кадри!* – *вдоволено засміявся той* (П. Загребельний). Аналогічно: *партія* (лат. partis – частина) має два основних (абстрактне й конкретне) значення, поданих у словнику як ЛСВ: а) група осіб, певна кількість товарів тощо; б) гра (у спорті), виконання музичного твору на певному інструменті. – *Братерство радянських народів, виховане в нас великою нашою партією, – це сила, якій немає рівної у світі* (О. Довженко); *Їй дадуть справжню велику партію. Сольну* (П. Загребельний). Порівняємо також *рідка фаза – фаза розвитку; надійний агент – трохи хімічного агенту; терористичний акт – складання акту; два паспарту – трохи паспарту* тощо. Важливо зауважити, що розщеплення значення більшості подібних одиниць відбувається не на питомому українському лінгвальному ґрунті після засвоєння іноніма, а на проміжних етапах запозичення – в мовах-посередниках між мовою реципієнтом та українською, про що свідчить наявність, зокрема в англійській та німецькій мовах, полісемантичних інтернаціоналізмів на зразок *der Agent* (дискретне й недискретне значення),

die Partei (абстрактне й конкретне значення), the action (абстрактне й конкретне значення), the structure (абстрактне значення, ІАСП).

Отже, конвергенція як транспозиціогенний фактор пов'язана з первісним синкретичним значенням (омонімічні суфікси послідовно або вибірково виявляють синкретизм значення). Дивергенція є наслідком полісемії твірного слова, омонімічного словотвірного засобу при одному і тому ж твірному слові або розпаду запозиченого слова на незалежні семантики. Якщо конвергентні відношення додатково мотивують метонімічний перехід, то випадки дивергенції кваліфікуємо як транспозиційні відношення низького ступеня у сфері SGK іменника, оскільки опоненти перебувають у відношеннях часткової мотивації.

2.4.3. Десемантизація й дефразеологізація як транспозиціогенні чинники

Транспозиційні явища на рівні SGK пов'язані з процесами в семній структурі слова, а саме з двома протилежними явищами – генералізацією (більш поширене) та десемантизацією (нейтралізацією) [53, с. 39, 235; 68, с. 59]. Якщо генералізація супроводжує будь-який семантичний процес, при якому актуалізуються вторинні (додаткові, асоціативні, латентні) семи переважно внаслідок перенесення значення і його «проявлення» в діагностуючому контексті, то десемантизація часто виступає супровідно й означає послаблення або зникнення неактуальних сем при генералізації. Проте, коли йдеться про морфеми – носії елементарної семантики лексеми – десемантизація виступає незалежним явищем і пов'язана із втратою семантики окремою морфемою через семантичне зміщення усього лексичного значення. Зважаючи на те, що в іменникові й дієслові деякі афікси є носіями категорійної семантики, зокрема SGK-значень, десемантизація подібних афіксів є важливим транспозиціогенним

чинником, хоч і виступає практично невіддільною від метонімічних процесів.

Десемантизація часто стає причиною еміграційних транспозицій з афіксально маркованих СГК з квантитативно-дистрибутивною домінантою. Так, зважаючи на те, що СГК-значення „предметність” є іманентним для іменника, то семантико-словотвірна ремісія внаслідок десемантизації суфікса *-ин-* первісно одиничних іменників типу *людина*, *дитина* спрямована на перехід їх до предметних імен як одиниць з простішою семною будовою: окремий предмет + як частина цілого → окремий предмет. Проте більш поширеною й аргументованою є етимологічна десемантизація суфікса збірності (сема множинності зберігається як додаткова) й поява транспозиційного значення предметності в таких кількісно обмежених групах:

1. **Назви сукупностей осіб → організація, яку вони складають:** *деканат, директорат, комісаріат, магістрат, ректорат* тощо;
2. **Назви сукупностей предметів → система цих предметів як єдине ціле:** а) запозичені: *апаратура, арматура, клавіатура, партитура*; б) питомі: *верховіття, вишняк, сливняк, сосняк*.

Основний показник десемантизації збірності – поява повної числової парадигми: *два деканати, ректорати усіх ВИШ області, кілька клавіатур* тощо. Як зазначають автори „Русской грамматики”, „...деякі збірні іменники в множині і відповідно в однині називають прилади або конкретні сукупності: *апаратура – аппаратуры (в лаборатории); клавіатура – клавиатуры (органа)*” [196, с. 473]. Якщо пов’язувати зміну семантики збірних імен саме із розширенням граматичної категорії числа (як у цитованому джерелі), то наведені транспозиції мають конверсивне походження.

Вважаємо транспозиційно релевантними і компоненти фразеологічних єдностей, що як вільні складники вживаються в інших

подібних сполученнях і можуть бути витлумачені як метафори: (*сказати своє, вагоме, останнє, давати, ламати*) **слово**; (*пильне, покласти, потрапити в, про людське*) **око**; (*нести, важкий*) **хрест**; **поворот** (*долі, несподіваний, крутий*); (*заманити в, потрапити в*) **пастку** тощо. Скільки чільних, загальновідомих людей сказали своє слово, **слово** авторитетне і сильне у тій справі та винесли її на європейський форум (М. Коцюбинський); *Ми не пани, слова свого не ламаємо* (М. Стельмах) – первинне значення виділеної лексеми транспонується у семантиці „думка”, „обіцянка”; *Та через сім років після арешту Шевченка й кирило-мефодіївських братчиків пильне око цензора-жандарма передивилося кожну сторінку „Кобзаря”* (Дзвін); – *Не хвались так, Васюто, – відповів Карпо, – короткі-бо очі людські, не видно їм кінця ділові* (Б. Грінченко) – первинне значення виділеної лексеми транспонується у семантиці „увага”, „думка” тощо. Вищенаведені випадки займають проміжне місце між синтаксично зумовленими транспозиціями (метафори з дистантною мотивацією, див. далі), проте контекст фразеологічних сполучень та єдностей виступає не стільки діагностуючим, скільки конструюючим, мотиваційним. Таким чином, нечисленні іменникові лексеми на зразок *око*, *хрест*, *слово*, *поворот* у своїх вторинних значеннях є метафорами фразеологічного походження

Отже, десемантизація як транспозиціогенний фактор у вузькому розумінні пов'язаний зі зміною семантики суфіксів одиничності й збірності, що веде до спрощення семної структури слова й переходу іменника до підкатегорії „дискретні”. Дефразеологізація сприяє відриву лексеми від усталеного мотивуючого контексту, що зумовлює сприймання останньої як метафори, яка переводить знак переважно до абстрактних імен. Такі випадки кваліфікуємо транспозиціями низького ступеня, оскільки власне переносу не відбувається, а вторинне значення виникає як результат втрати семантичного зв'язку з одиницями інших рівнів.

2.4.4. Транспозиції стилістичного характеру

2.4.4.1. Синтаксично зумовлені транспозиції

Будь-яка транспозиція в широкому розумінні, яка відбувається на рівні слова (взаємоперехід частин мови, утворення аналітичних репрезентантів частин мови (аналітичні прислівники), виникнення ЛСВ) перед остаточним закріпленням у мові проходить стадію синтаксичної. Більшість транспозиційних відношень на рівні SGK іменника безпосередньо чи опосередковано пов'язані із синтаксичним рівнем. Цей зв'язок виявляється: а) в наявності діагностуючого транспозицію контексті; б) в наявності мотивуючого контексту; в) у наявності фразеологічно зумовлених транспозиційних відношень (дефразеологізація); г) у синтагматичній природі транспозицій взагалі. Проте на рівні SGK іменника можливі транспозиції, зумовлені конструктивною здатністю власне синтаксичних одиниць – словосполучення, речення, тексту. Такі транспозиційні відношення мають виразний експресивно-образний потенціал і номінуються в літературознавстві тропами й стилістичними фігурами.

Зазначаючи, що транспозиція здійснюється в дискурсі й підлягає його комунікативній меті, О. С. Кубрякова наголошує на тому, що „ ...транспозиція становить особливу семіотичну операцію, операцію маніпулювання знаками, їхнім переміщенням, їхньою трансформацією, комбінаторикою” [128, с. 342]. Стилiстичнi транспозиційнi вiдношення у сферi SGK iменника значною мiрою становлять випадки такого маніпулювання. Вони не виявляють тенденції до узуалізації й реалізуються у специфічних синтаксичних структурах.

На рівні словосполучення такий перехід реалізується через утворення так званого імпліцитного порівняння, в результаті чого номінація явища, з яким порівнюється предмет, потрапляє в позицію

головного слова: *Випадки, нагадування, вчинки, події стоять на обріях пам'яті, мов незрушні дороговкази твого минулого* (П. Загребельний); *І, гортаючи трагічні сторінки давнього минулого, думаю: яким же тяжким і тернистим був шлях народів-братів!* (О. Довженко); *І нехай вітри тисячоліть вкривали пилом небуття щось дуже важливе і для нас, і для світу – залишається біль душі, котрий рятував над останньою прірвою* (Дзвін). Будучи компонентом художнього образу, виділені іменники поривають із власним денотатом і референційно співвідносяться із денотатом залежного компонента імпліцитного порівняння: *стояти на обр'ях пам'яті = бути у пам'яті; гортати сторінки минулого = гортати минуле; вітри тисячоліть вкривають = тисячоліття вкривають; вкривати пилом небуття = відсилати у небуття, забувати*. В лінгвостилістичному плані в подібних конструкціях відбувається транспозиція об'єкта й предмета порівняння [101, с. 140-141]. Функція вищезгаданих відношень пов'язана з економією мовних ресурсів і конденсацією образу.

Синтаксична транспозиція як наслідок авторської характеристики, образотворчості пов'язана безпосередньо із самим актом характеристики або номінації. Типові речення, у яких з експресивною метою реалізується свідоме транспонування іменникової номінації на інший денотат – речення зі складеним іменним присудком, де іменник, що набуває нового значення, може займати як позицію підмета, так й іменної частини складеного присудка (пропозиція речення): *Огнище те – любов до своєї країни, до свого народу; світло – то ідея, що дала зміст життю, то свідомість своїх обов'язків* (М. Коцюбинський); *Родина – це цемент людей, це єдине щастя, на яке може людина претендувати* (В. Винниченко). Можливі конструкції з особовим займенником у позиції підмета – *Я робочий клас!* (П. Загребельний); – *Ти спеціаліст і талант, – сухо сказав академік* (П. Загребельний). Спорадично трапляються висловлення, які експлікують акт авторської номінації й за більш складними або прагматичними

настановами: *В цьому і тільки в цьому сенсі ми можемо погодитися з Грабовичем, що „у Шевченковому міфі Україна зовсім не місце, територія чи країна, вона – стан буття...”* (О. Забужко). *Карналь підстрибнув, щоб вирвати з рук у Дудика телеграму, але той ухилився, відскочив. – Без гопака не віддам! / – Сам ти гопак!* (П. Загребельний)

Транспозиціогенні еліптичні конструкції, як правило, спричиняють зсув SGK-значення пропущеного іменника на інший, синтаксично залежний від нього (в дужках подано гіпотетичний пропущений член): *З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві, тільки вже не лічив ворон на (пам'ятникові) **Івані** великому, а все дивився по улицах, чи не зустріну де хоч поганенького чорноморця, щоб доскональне розпитать про тебе, друже мій єдиний!* (Т. Шевченко). ... *Мартофляк Ростислав, схильний до повноти й (уживання) **алкоголю**, пияк, волоцюга, люблячий батько, популярний громадський діяч... фантастичний коханець, промінь у моєму тілі, о Мартофляк!* (Ю. Андрухович); *Одного дня раненько йду з **водою** (відром води), коли назустріч мені чоловік (Марко Вовчок).* Еліпсис, за словами О. О. Тараненка, може зустрічатися в конструкціях усталеного значення (*бути у формі*), а може реалізувати ситуативне значення (*лежати з ногою, вийти на повітря*) [217, с. 22 – 23]. Як фактор синтаксичної транспозиції в художньому тексті він трапляється в обох різновидах.

Інший випадок транспозиціогенного еліпсису витворюється шляхом елімінації неіменної частини ідіоматичних словосполучень, внаслідок чого іменник, що залишається, потрапляє в позицію головного члена речення й сприймається як метафора (в дужках наведено пропущений компонент): *Щоправда, Карналь не належав до прямого директорового начальства, але ж однаково: **світило** (світило науки), **авторитет** (має авторитет), **величина** (П. Загребельний). *О, твоє слово **вага** (має вагу): я й по собі знаю...* (М. Старицький). Еліптичні конструкції як транспозиціогенний фактор також пов'язані з економією мовних*

ресурсів, але переважно в розмовному мовленні. Вони вживаються мовцями рефлекторно, а тому не дисонують із загальним стилістичним тлом, на якому вживаються й позбавлені виразного стилістичного забарвлення.

Синтаксично зумовлені транспозиції є елементами авторського модусу, тому й водночас стилістично зумовленими. Це – окремий аспект функціонування SGK іменника, що може тільки частково виражатися в скінченій кількості синтаксичних моделей, які охоплюють одиниці від словосполучення до періоду й потребують окремого стилістико-синтаксичного дослідження.

2.4.4.2. Оказіональні транспозиційні відношення в системі SGK іменника

Оказіональність та нормативність – поняття конкретно історичні, тому важливо описати синхронні й у тому числі оказіональні зміни, що є „каменем спотикання” на шляху витворення цілісної системи, адже „синхронія визначає передумови діахронних змін, таким чином системність і перехідність передбачають один одного” [16, с. 4]. Так, „Словник української мови: В XI томах” як найбільша лексикографічна праця третьої чверті ХХ століття, окрім лексичного багатства, відбиває деструктивні для національної мови процеси інтерференції, що на сучасному тлі сприймаються як просторічні оказіоналізми. В аспекті нашого дослідження це виявляється передовсім у значному поширенні іменникового суфікса *-к-(а)* з абстрактним значенням у віддієслівних транспозиційно релевантних субстантивах (близько 50 одиниць транспозиційної настанови „опредмечена дія – предметний результат дії”), причому абстрактні значення подаються як первинні семантими: *виписка, вишивка, закуска, заливка, крадіжка, нарізка, насічка, підтасовка,*

підшивка, прокладка, стяжка тощо. На час укладання праці такі одиниці вважалися, за аналогією до російської мови, нормативними у значеннях предмета й конкретної дії [68, с. 49]. У сучасній українській мові суфікс *-к-* у віддієслівних іменниках практично не виявляє абстрактних значень. Виняток становлять кільканадцять одиниць: *верстка, поломка, неполадка, крадіжка, оранка* тощо. Порівняємо паралельні форми щодо частотності їхнього вживання й змістового наповнення (гіпотетично більш нормативний варіант подано в дужках): *посадка літака (посадження літака), зупинка 5 хвилин (зупинення 5 хвилин), стоянка заборонена (стояння заборонено), глибока оранка (глибоке орання), вносити поправку (вносити поправлення), проводити розвідку (проводити розвідування)* тощо. Такі випадки можна пояснити редукцією вторинних метонімічно зумовлених абстрактних значень (*посадка, зупинка, оранка, поправка, розвідка* – іменники з первинним предметним значенням), які витіснили із загальноновживаної сфери більш нормативні відповідники. Така редукція виникає через надуживання ненормативних одиниць у певних функціональних стилях, зокрема в публіцистичному, розмовно-побутовому, мові художньої літератури. Попри ненормативність абстрактних семантем віддієслівних транспозиційно релевантних субстантивів із суфіксом *-к-(а)*, інтерференцію української й російської мов можна вважати транспозиціогенним фактором на певному синхронному зрізі, хоча в стилістичному плані подібні одиниці кваліфікуємо як конотативно марковані (розмовні, okazіональні).

Іншим, авторським характерним типом вияву okazіональних транспозиційних відношень, які зміщують переважно СГК-значення конкретних імен (як родової підкатегорії) у бік абстрактності, є авторські конструкції, в яких реалізуються специфічні види метафор. Особливість таких метафор – неможливість виявлення конкретного референта, з яким співвідноситься слово-образ або ж відсутність такого референта: *Тож є в „Кобзарі” цей ключ. Це поезія „думи мої”* (Дзвін); *І нехай вітри*

тисячоліть вкривали пилом небуття щось дуже важливе і для нас, і для світу – залишається біль душі, котрий рятував над останньою **прірвою** (Дзвін); Прекрасну **ауру** творили дивна природа, столітні дуби, посаджені у різний час знаковими особистостями української культури (ЛЮ). Виділені іменники набувають абстрактного СГК-значення за метафоричною настановою „предмет з яскравою диференційною ознакою – філософське поняття-асоціант”. Інший випадок референційно неспіввідносного вторинного поняття представляють авторські експлікувальні конструкції. Для адекватного сприйняття слова-образу автор послуговується принципом загальної метафоризації [100, с. 50-53]. У її контексті це слово набуває значення, а образ постає „розлитим” по текстові: *Правда, кожна нова думка, що не згоджувалася з її дотеперішнім світоглядом, викликала цілу бурю в молодій, незміцнілій ще душі, але **мур**, що відділяв її від села, валився й відкривав не бидло, а справжніх людей, з людськими інтересами, болями й радощами* (М. Коцюбинський). Вищезазначені транспозиційні значення доцільно розглядати як в ракурсі okazіонального слововживання, так і синтаксично зумовлених (в межах тексту) транспозиційних відношень з дистантною мотивацією. Проблемним є виявлення й опис скінченої кількості моделей метафор з дистантною мотивацією, як не співвідносяться з поза мовленнєвими референтами й уживаються в художніх і публіцистичних текстах з метою віртуалізації й візуалізації зображуваної дійсності.

Специфічним способом творення okazіональної аналітичної збірної номінації є редуплікація близькозначних параномастичних слів, що є виявом наївно-побутового узагальнення назв функціонально споріднених предметів. „Узагальнення в клас – це операція, яка також здійснюється в російській мові на більш конкретному рівні... За моделлю співрозміщення двох видових імен: *Вилки-ложки* взяли? (столові прилади); *Свеклу-брюкву* сажать там ...” [125, с. 70]. Причина виникнення узагальнених номінацій редуплікаційного характеру полягає, на думку О. В. Красильнікової, у

тому, що „в реальному житті людина має справу із таким безмежним розмаїттям предметів, що віднести їх до певного роду (тобто виділених свідомістю якісно визначених груп предметів) дуже важко” [125, с. 70].

Хоча на рівні образу-символу на зразок *гуси-лебеді, трава-мурава, хліб-сіль* аналізовані моделі зорієнтовані на піднесено урочисті стилістичні реєстри, все-таки подібні випадки okazіональних аналітичних збірних імен за сферою уживання винятково розмовні: *Ото як турнули мене з кондукторів, заходився я торгувати. Голки-шпильки, пундики-мундики, табачок-сірничок – ат, чортзна-що!* (Б. Грінченко).

Транспозиційні відношення okazіонального характеру можуть бути спричинені й іншими авторськими художньо-образними прийомами, як-от ненормативне (діалектне, розмовне, авторське) слововживання, послуговування історизмами, старослов'янізмами в контрастуючому контексті (*сльози мов перло* – недискр., *живіт мій вічний* – абстр., *починається лектура* – абстр. тощо) та іншими випадками, які не вкладаються як у визначені семантичні схеми, так і в предмет нашого дослідження.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

Транспозиційні відношення у сфері СГК іменника реалізуються в широкому діапазоні семантичних та формально-семантичних явищ лексико-фразеологічного та граматичного рівнів. Виокремлення специфічного класу ІАСП дозволяє виявити транспозиційний потенціал усіх структурно-семантичних типів іменників.

СГК іменника виявляють в основному метафорично-метонімічні транспозиційні відношення. Еміграційне поповнення СГК-значень із семантичною домінантою пов'язане з одного боку, з наочно-образною експресією конкретних імен, з іншого – конотативним потенціалом власних імен. Відповідно найпродуктивнішими схемами такого поповнення є моделі: $Sub_{concr} \rightarrow Sub_{abstr}$ (метонімія / метафора); $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{concr}$ (метонімія) та $Sub_{onym} \rightarrow Sub_{concr}$ (метонімія / метафора); $Sub_{onym} \rightarrow Sub_{abstr}$ (метонімія / метафора). Поповнення значення “власні іменники” мають переважно екстралінгвальну мотивацію.

Поповнення СГК-значень із квантитативно-дистрибутивною домінантою пов'язане передовсім із метонімічним перерозподілом відношень “подільність / неподільність”. Транспозиційні значення “дискретні” творяться переважно за метонімічним механізмом з актуалізацією семи “матеріал”; “збірні” – метонімічним / метафоричним однаковою мірою з конкретних та абстрактних імен за умов наявності сем множинності (*бесіда, вахта, весілля, корпус* тощо). Поповнення дискретних та одиничних імен з боку збірних та недискретних, окрім метонімії, пов'язане з прагматичною (*біб – два боби*) або стилістичною (*ячмінь – безкраї ячмені*) появою семи “окремість”, а також із десемантизацією (омонімією) відповідних суфіксів.

Специфічними різновидами механізмів транспозиції на рівні СГК іменника є конверсія, конвергенція та дивергенція, які відповідно ускладнюють кваліфікацію вторинних одиниць.

Конверсія пов'язана зі словотвірно релевантним ізолюванням граматичного значення однини або множини, яке транспонує іменник переважно до конкретних (множина абстрактних) і збірних (однина конкретних) відповідно.

Конвергенція зумовлює транспозиційні відношення у сфері SGK у випадку первісно синкретичних, а на сучасному етапі омонімічних й кваліфікаційно нерозрізняваних афіксів категорійної SGK-семантики. Дивергенція як транспозиціогенний фактор пов'язаний з розходженням значень у запозичених іменниках та іменниках-омонімах, утворених від полісемантичних мотивуючих основ або тієї ж самої основи з використанням омонімічних словотвірних засобів.

Транспозиційні механізми, які діють на рівні фразеологізму, речення та тексту, потребують окремого вивчення. Вони репрезентують транспонанти, які реалізуються в мотивуючому контексті (контактна, фразеологічна або дискантна текстотвірна мотивація).

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, предметом якого були транспозиційні відношення у сфері семантико-граматичних категорій іменника, ми дійшли таких висновків:

1. Семантико-граматичні категорії – це лінгвістичні таксономічні одиниці, що виявляються в результаті наступного (після частиномовного поділу) етапу граматичної кваліфікації словесних одиниць, які через реальні властивості денотатів здійснюють певну компресію на власне граматичні величини або зумовлюють їхню появу; це угруповання, семантичні особливості яких знаходять узагальнений граматичний вияв у вигляді специфічних парадигм словозмінних та словотвірних категорій. СГК кожної частини мови мають осібні критерії виокремлення й характер парадигматичних відношень, зумовлені типом архісеми цієї частини мови й характером її подальшого членування з допомогою видових і додаткових денотативних сем.

2. Іменник має п'ять СГК: “конкретні – абстрактні іменники”, “власні – загальні іменники”, “дискретні – недискретні іменники”, “збірні іменники” та “одиничні іменники”. Усі іменники поділяються на конкретні (реальної предметності) та абстрактні (граматичної предметності). Оскільки головною ознакою конкретності є сенсорність (можливість сприймання органами чуття), то підкатегорія „конкретні іменники” є родовою (решта СГК виділяються в межах підкатегорії „конкретні іменники”). Підкатегорії „дискретні іменники” та „загальні іменники” є денотативно ідентичними і як таксономічні поняття існують лише у протиставленні відповідних бінарних пар „власні – загальні іменники”, „дискретні – недискретні іменники”. За специфікою значення й особливостями його представлення СГК іменника української мови виявляють дихотомічну природу (СГК із власне семантичною домінантою – “конкретні – абстрактні”, “власні – загальні” та СГК із квантитативно-дистрибутивною домінантою – решта іменників). Окрім цього, в

українській мові наявні іменники, які є одиницями особливого, потенційного, „вільного” СГК-статусу (*кінець, ознака, результат, частина* тощо). Референційна віднесеність та СГК-статус таких одиниць виявляється тільки в контексті (варіює від словосполучення (*кінець столу*) до речення (*Результат* вашої праці – нове місто (О. Гончар)). Номінуємо такі одиниці іменниками абсолютної синтагматичної природи (ІАСП). Як субстантивні лексеми вони не належать до СГК іменника, оскільки не мають спільних семантичних і пов’язаних з ними граматичних ознак, але співвідносні в контексті із СГК-значеннями й поповнюються за подібними механізмами. ІАСП, їхній статус та транспозиційні відношення потребують окремого вивчення. Отже, традиційний поділ іменників на СГК, за умов виділення окремої групи ІАСП, найадекватніше відображає їхню природу.

3. Іменниковим лексемам як репрезентантам СГК притаманні функції вторинної (переважно метафорично-метонімічної) номінації, що зумовлює до транспозиції у сфері СГК. Транспозиція на рівні СГК іменника – це вмотивоване називання іменником первинно не властивого йому денотата (в конкретній ситуації – референта), що зумовлює зміну СГК-статусу цього іменника. У дослідженні розглядаються переважно транспозиції в напрямку поповнення СГК-значень (імміграційні транспозиції). За ступенем закріпленості в мові й відтворення в мовленні транспозиційні значення на рівні СГК іменника поділяються на такі типи: а) узуально закріплені парадигматичні (ті, які зафіксовані лексикографічно й розпізнаються без лексичної дистрибуції: *ват, знак, їуда, керівництво, клавіатура, титан* тощо); б) узуально закріплені синтагматичні (зафіксовані лексикографічно, розпізнаються за допомогою лексичної дистрибуції (*душевний злам, іскра натхнення, одинока соснина*) або ж творяться завдяки їй (транспонанти аналітичної збірності *арсенал інструментів, батарея пляшок, цілий гарем жінок* тощо); в) узуально незакріплені, але такі, що витворюються без порушень норм сучасної

української літературної мови. Творються й розпізнаються переважно в синтагматичі: *майбутні Шевченки, граніт науки* тощо; г) okazіональні (реалізуються переважно в синтаксичних конструкціях, більших, ніж словосполучення, і являють собою специфічні види метафор, метонімії тощо).

4. Метафорично-метонімічні транспозиції найпоширеніші й властиві всім СГК іменника. Зокрема в СГК **“конкретні – абстрактні іменники”** семантико-граматичного значення “абстрактні” внаслідок метафоризації набувають переважно предметні й недискретні іменники. Механізм таких перенесень функціональний. Транспозиційна схема $Sub \rightarrow Sub_{abstr}$ представлена вісьмома трансформаційно-тематичними групами метафоричного та метонімічного характеру, проте художній контекст розширює транспозиційні відношення, які узуально не закріплюються за лексемами. Існують проблемні тематичні групи (міри кількості, назви інформаційних реалій, назви наук), у межах яких поєднуються метафоричні й метонімічні, емі- й імміграційні транспозиції. Транспозиційні відношення у сфері СГК, що відбуваються за схемою $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{conkr}$, мають узагальнений зміст, оскільки підкатегорія „конкретні” родова й у плані поповнення може бути представлена частковими моделями. Прагматична настанова „опредмечений процес дії – результат дії” репрезентує найсимптоматичніший тип транспозиційних метонімічних відношень схеми $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{conkr}$ (детальніше див. Додаток А).

СГК **“власні – загальні іменники”**. Найчисельнішою є група переходу загальних та абстрактних назв до власних найменувань, які семантично немотивовані або такі, семантичну мотивацію яких установити важко. Виникнення назви пов’язане безпосередньо з актом довільної номінації (артефакти, назви одиничних об’єктів та організацій). Загалом схема $Sub_{apelat} \rightarrow Sub_{onyma}$ реалізується у семи найтипівіших структурно-тематичних трансформаційних групах: від метафоричних (*сузір’я*

Трикутник, сузір'я Стріла) до семантично немотивованих (*дівчина Калина, козак Хмара*). Усі транспозиційні відношення схеми $Sub_{опуна} \rightarrow Sub$, де Sub – будь-який іменник, відмінний від власної назви, за характером мотиватора поділяються на відантропонімічні, відміфонімічні та відтопонімічні й членуються на шість структурно-тематичних груп. У художньому дискурсі транспозиційні можливості онімів й апелятивів значно розширені й мають значний експресивний потенціал.

Для СГК “**дискретні – недискретні іменники**” характерні переважно метонімічні транспозиції. Поповнення підкатегорії “недискретні” здійснюється за п'ятьома типами структурно-тематичних транспозиційних груп з дискретних імен і двома – з абстрактних. Значну кількість становлять вторинні дискретні іменники, які транспонуються з підкатегорії “недискретні”. Вони поділяються на дві групи – за механізмом синекдохи й метонімії. Цей поділ збігається зі структурно-тематичним. Метафоричні перенесення для узуальних значень майже не характерні. Такі перенесення трапляються в художньому та науковому дискурсі, який тематично розширює транспозиційні групи.

Категорія “**збірні іменники**” поповнюється за рахунок метафори й метонімії. Метафоричні перенесення становлять незначну кількість і поділяються за експресивною вагою (забарвлені й нейтральні) та абсолютивністю / релятивністю семантики збірності. Основну масу транспонантів із вторинним значенням збірності становлять метонімічні перенесення: чотири структурно-тематичні групи, транспоновані з абстрактних іменників, три – з дискретних. Специфічною групою є транспоновані одиниці, що, окрім збірності, містять семантику чітко визначеної кількості: *плуг, супруга, смик, трикутник* тощо.

Парадигматичні транспозиційні відношення метафорично-метонімічного характеру в СГК “**одиничні**” майже не трапляються. До одиничних транспонується частина недискретних імен, денотати яких складаються з окремих дрібних предметів: *біб, вугіль, дранка, дріт, крига,*

цибуля. Характерною ознакою таких транспонантів є паралельне функціонування іменників аналогічного значення із суфіксом *-ин*: *бобина, вуглина, дротина, цибулина*. Основна маса метонімічних транспозиційних відношень цієї СГК відбувається в художньому дискурсі й містить конотацію: $Sub_{coll} \rightarrow Sub_{sing}$ (*бідний голота, цей німота*); $Sub_{sing} \rightarrow Sub_{discr}$ (*дорога краплинка, великий дубина*).

Транспозиції **конверсивного** походження охоплюють випадки семантико-словотвірного ізолювання форм числа: однини (*погнали німця, український студент*) і множини (*високі швидкості, безкраї очерети, стоять ячмені*). Реалізуються в схемах $Sub_{abstr} \rightarrow Sub_{concr}$, $Sub_{concr} \rightarrow Sub_{abstr}$, $Sub_{onym} \rightarrow Sub_{apelat}$, $Sub_{indiscr} \rightarrow Sub_{discr}$, $Sub_{discr} \rightarrow Sub_{coll}$. Словотвірне ізолювання відмінкових форм зумовлює між категорійну транспозицію «іменник – прислівник».

Конвергенція на рівні транспозиційних значень СГК іменника проявляється в лексикографічному та кваліфікаційному нерозрізненні первинних семантем у низці афіксованих іменників з омонімічними суфіксами абстрактності – збірності й одиничності – недискретності: а) на *-ств-(о)* (нерозрізнення первинності абстрактної й збірної семантики): *боярство, батрацтво, бурлацтво, кріпацтво* тощо; б) на *-ин-(а)* (нерозрізнення одиничної та недискретної семантики): *вербина, осичина, полотнина, ясенина* тощо.

Дивергенція як транспозиціогенний фактор виявляє себе у двох видах – словотвірному та семантичному. Словотвірний різновид полягає: а) у використанні омонімічних афіксів або аналогічного способу словотворення при одному і тому ж твірному слові: *вид, забій, загін, залізник, кропив'янка, капуста, посмітюха, пробіл* тощо; б) у використанні аналогічного словотвірного засобу при творенні похідних від багатозначних слів: *приходити* (прибувати) – *прихід* (церковна єпархія) і *приходити* (наставати, розпочинатися) – *прихід* (початок); *виступати* (видаватися вперед) – *виступ* (частина будівлі, гори тощо) і *виступати*

(демонструвати щось на сцені) – *виступ* (процес репрезентації чогось на сцені). Семантичний різновид дивергенції пов'язаний з різним засвоєнням одного й того ж іншомовного слова, що зумовлює розщеплення його значення: *агент, агрегат, акт, апарат, орган, партія, структура, фаза, фактура*. Дивергенційні функціонанти мають по кілька значень, не пов'язаних між собою відношеннями перехідності (радіальна полісемія).

Десемантизація й **дефразеологізація** як механізми транспозиційних відношень пов'язані відповідно з втратою категорійної семантики суфіксами збірності (*п'ять клавіатур, два ректорати*) та фразеологічної семантики окремими іменниками (*покласти око, пильне око, про людське око; око = думка*). Ці механізми є малопродуктивними.

5. Узуальні й частина авторських транспозицій укладаються у визначені схеми. Аналіз оказіональних та синтаксично зумовлених транспозицій пов'язаний з труднощами узагальнення й вироблення скінченної кількості моделей. Серед останніх найбільш типовими інваріантами є імпліцитні порівняння, речення з іменними присудками або іменниками, що складають пропозицію висловлення. Решта синтаксично зумовлених транспозицій (“розлиті” метафори, авторські номінації з дистантною мотивацією текстотвірного характеру) виходять за межі предмета дослідження й стосуються компетенції лінгвістики тексту.

Щодо співвідношення ролі формальних та семантичних факторів транспозиції у сфері СГК іменника поділяються на а) власне семантичні (метафора, метонімія, семантична дивергенція); б) формально-семантичні (конвергенція, конверсія, десемантизація); в) формальні (еліпсис, контамінація).

Одиниці, утворені за участю конверсії та конвергенції (метонімія тут виступає як обов'язковий фактор), вважаємо транспонантами найвищого ступеня, оскільки їхні опоненти (твірне й похідне слово) перебувають у відношеннях додаткової мотивації (зміна числової парадигми та етимологічний синкретизм афіксів відповідно).

Транспонанти метонімічно-метафоричного механізму перенесення є транспонантами середнього (достатнього) ступеня. Утворення, що перебувають у відношеннях часткової мотивації (словотвірна дивергенція, семантична дивергенція запозиченого слова, – тобто ЛСВ із відношеннями радіальної полісемії), а також десемантизацію афіксів категорійної семантики та дефразеологізацію номінуємо транспонантами низького ступеня перехідності. Іменники, які не пов'язані лінгвальними мотиваційними відношеннями (за культурологічними пресупозиціями типу *чайка* – “*Чайка*”), або не репрезентують повного набуття іншого SGK-статусу (типу *радість* – *радоці* – зміщення в бік конкретності; *Волга* – “*Волги*” – зміщення в бік загальності тощо) є псевдотранспозиціями.

Щодо місця транспозиційних значень у структурі SGK іменника, то частина з них є основними репрезентантами окремих SGK: а) підкатегорія „власні іменники” (астроніми, одноіменникові назви організацій, артефактів); б) підкатегорія „недискретні” (назви матеріалу за деревиною).

6. Транспозиційні значення SGK іменника широко функціонують у текстах різних стилів. Транспозиційне поповнення більш віддалених від категорійного центру предметності SGK-значень частіше виявляє конотацію. Серед номінацій, які, транспонуючись, набули пейоративної конотації, більшість становлять недискретні поняття. Саме недискретність супроводжується ДДС (додатковими денотативними семами) “невпорядкованість”, “невизначеність”, які трансформуються відповідно в конотативні “безлад”, “хаос”. Реальними й потенційними транспонантами, що надають конотативних відтінків усім вторинним номінаціям, є власні іменники (оцінна або культурологічна конотація). Існують визначені конотативно релевантні транспозиційні схеми: $Sub_{concr} \rightarrow Sub_{abstr}$; $Sub_{indiscr} \rightarrow Sub_{discr}$ та $Sub_{indiscr} (coll) \rightarrow Sub_{sing}$ (конотація пов'язана із метафоричним перенесенням сем “нерозчленованість”, “сукупність” на дискретний предмет). Новостворені, авторські та okazionalні транспозиції SGK, порівняно з лексикографічно фіксованими, конотують частіше.

Специфічне стилістичне призначення у синтаксично зумовлених транспозицій, діагностуючі конструкції яких переважно становлять стилістичні фігури. Метафоричні транспонанти з дистантною мотивацією, окрім експресивної, виконують і текстотвірну функцію.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведена таблиця основних транспозиційних відношень у сфері семантико-граматичних категорій іменника

Умовні позначення механізмів транспозиції

МН – метонімія

МФ – метафора

ДЕС – десемантизація

ДИВ – дивергенція

КОНВ – конвергенція

КОНВЕРС – конверсія

КОНТ – контамінація

ІНТ – інтерференція

СИНТАКС – синтаксичний

Схема переходу / механізм	Приклади
Sub _{diskr} → Sub _{synt} МФ Sub _{abstr} → Sub _{synt} МФ Sub _{indiskr} → Sub _{synt} МФ Sub _{abstr} → Sub _{synt} МН	<i>гібрид, плід, потік, шлях, хомут; вддзеркалення, імпровізація, надія, сила; запас, залишок, каша, пожива; вибір, видозміна, імітація, підтримка;</i>
Sub _{concr} → Sub _{abstr} МН Sub _{concr} → Sub _{abstr} СИНТАКС (еліпсис) Sub _{diskr} → Sub _{abstr} МФ Sub _{indiskr} → Sub _{abstr} МФ Sub _{sing} → Sub _{abstr} МФ Sub _{onym} → Sub _{abstr} МН Sub _{onym} → Sub _{abstr} МФ	<i>гонг, душ, жереб, плісень, пряжа, ринок, сейм; схильний до (вживання) алкоголю; авансцена, атмосфера, баласт, вісь, віха; багно, бруд, жовч, каламуть, наліт; зернина, краплина, перлина; вебер, вольт, генрі, дербі, джоуль; гіпноз, сирена, сифіліс;</i>
Sub _{abstr} → Sub _{concr} МН	<i>відлив, відріз, відшарування, відшкодування;</i>
Sub _{abstr} → Sub _{concr} КОНВЕРС Sub _{abstr} → Sub _{concr} МН + ІНТ Sub _{abstr} → Sub _{concr} СИНТАКС (еліпсис)	<i>маси, праці, цінності, широти; виписка, вишивка, закуска, нарізка;</i>
Sub _{onym} → Sub _{concr} МФ Sub _{onym} → Sub _{concr} МН	<i>Він – (має) авторитет; прометей, сирена, сфінкс, титан, тифон;</i>

<p>Sub onym → Sub apelat МН</p> <p>Sub onym → Sub apelat КОНВЕРС</p> <p>Sub diskр → Sub onym МФ Sub diskр → Sub onym МН</p> <p>Sub diskр → Sub indiskр МФ Sub diskр → Sub indiskр МН Sub abstr → Sub indiskр МН Sub indiskр → Sub diskр МН Sub indiskр → Sub diskр КОНВЕРС Sub indiskр → Sub diskр СИНТАКС (еліпсис)</p> <p>Sub diskр → Sub coll МФ Sub abstr → Sub coll МН Sub diskр → Sub coll МН</p> <p>Sub indiskр → Sub sing МН Sub coll → Sub sing МН</p> <p>Sub abstr ← → Sub coll КОНВ</p> <p>Sub sing ← → Sub coll (indiskр) КОНВ Subdiscр → Subcoll + КОНВЕРС</p> <p>Sub coll → Sub diskр ДЕС</p> <p>Sub concr → Sub abstr СИНТАКС (імпліцитне порівняння)</p> <p>Sub abstr → Sub concr СИНТАКС (компонент предикативного центру)</p>	<p><i>бордо, бостон, гавана, лабрадор, мокко; любити Франка, читати Шевченка;</i></p> <p><i>їздити по Німеччинах,</i></p> <p><i>Дельфін, Лисиця, Ліра, Орел, Стріла; Земля, Місяць;</i></p> <p><i>баба, одноліток, первак, паличка, первоцвіт; соболь, сосна, шкіра, шнур, явір; виділення, причастя, сидерація, утримання; гіпс, кужіль, обмотка, папір, пробка; ячмені, пшениці, дощі, сніги;</i></p> <p><i>мати (шматок) ґрунт; кожному по (чашиці) каві;</i></p> <p><i>армія, арсенал, батарея, гарем, кіш; вахта, весілля, експорт, жнива; корпус, палата, курінь, парафія;</i></p> <p><i>біб, картопля, хліб, цибуля; дрантя, гидота, німота;</i></p> <p><i>боярство, батрацтво, бурлацтво, кріпацтво;</i></p> <p><i>вербина, осичина, полотнина, ясенина;</i></p> <p><i>погнали німця, ледачий студент;</i></p> <p><i>апаратура, вишняк, клавіатура, сливняк;</i></p> <p><i>обріи пам'яті, сторінки минулого, вітри тисячоліть;</i></p> <p><i>Родина – це цемент людей. Моя любов – ти;</i></p>
--	--

ДОДАТОК Б

Словник

- Абонемент* абстр → дискр МН
Авансцена дискр → абстр МФ
Авіація абстр → збірн МН
Автономія абстр → дискр МН
Агент дискр → недискр ДИВ
Агентура дискр → збірн МН
Агрегат дискр → недискр ДИВ
Адвокатура абстр → збірн МН
Адміністрація дискр → збірн МН
Аеродинаміка дискр → абстр МН
Аеростатика дискр → абстр МН
Акварель недискр → дискр МН
Акт абстр → дискр ДИВ
Актив дискр → синтагм МФ
Акустика дискр → абстр МН
Акцентуація абстр → збірн МН
Акція дискр → абстр ДИВ
Алича дискр → недискр МН
Алмаз недискр → дискр МН
Американка дискр → недискр ДИВ
Анатомія дискр → абстр МН
Анекдот дискр → абстр МФ
Анестезія абстр → недискр МН
Антагоніст дискр → дискр ДИВ
Антипатія абстр → дискр МН
Антракт абстр → дискр МН
Апарат дискр → збірн МН
Апеляція абстр → дискр МН
Аристократія абстр → збірн МН
Аркуш дискр → абстр МН
Армія дискр → збірн МФ
Арсенал дискр → збірн МФ
Артилерія збірн → дискр МН
Архітектура абстр → збірн МН
Асоціація дискр → абстр ДИВ
Асфальт недискр → дискр МН
Атестат дискр → абстр МН
Атмосфера дискр → абстр МФ
Аудиторія дискр → збірн МН
- Баба* дискр → недискр МФ
Багатство дискр → абстр МФ
Багно дискр → недискр МН;
недискр → абстр МФ
Базар абстр → дискр МН
Байка дискр → абстр МФ
Баласт дискр → абстр МФ
Балон дискр → недискр МФ
- Бар'єр* дискр → абстр МФ
Баритон абстр → дискр МН
Бас абстр → дискр МН
Батарея дискр → збірн МН / МФ
Батрацтво абстр → збірн КОНВ
Башитан дискр → абстр МФ
Бездоріжжя абстр → дискр МН
Безлюддя абстр → дискр МН
Береза дискр – недискр МН
Березина один → недискр
→ збірн КОНВ
Берлин влас → загал МН
Бинда недискр → дискр МН
Бинт недискр → дискр МН
Бирка дискр → недискр МН
Біб недискр → один МН
Бідарство абстр → збірн КОНВ
Біднота збірн → абстр КОНВ
Бік дискр → абстр МФ
Білило недискр → дискр МН
Білка дискр → недискр МН
Білок дискр → недискр МН
Білуга дискр → недискр МН
Більярд абстр → дискр МН
Благо абстр → синтагм МФ
Блювота абстр → недискр КОНВ
Бляха недискр → дискр МН
Болото дискр → недискр МН;
дискр – абстр МФ
Бостон влас → загал МН
Бочка дискр → абстр МФ
Боярство збірн → абстр КОНВ
Брак абстр → збірн МН
Братство дискр → абстр МН
Браунінг влас → загал МН
Бронза недискр → дискр МН
Броня недискр → дискр МФ
Бруд недискр → абстр МФ
Брус дискр → недискр МН
Будівництво абстр → дискр МН
Буква дискр → абстр МФ
Букет дискр → абстр МФ
Булат недискр → дискр МН
Бульба дискр → недискр МН
Бурлацтво збірн → абстр МН
Бюрократія абстр → збірн МН
- Вага* абстр → дискр МН

Вагон дискр → абстр МН
 Вал дискр → абстр МФ
 Валюта дискр → абстр МФ
 Ванна дискр → абстр МН
 Вантаж дискр → абстр МФ
 Варта дискр → абстр МН
 Вахта абстр → збірн МН
 Ведмедик дискр → абстр МФ
 Вельможність абстр → дискр МН
 Вентиляція абстр → дискр МН
 Вербина один → недискр КОНВ
 Верета дискр → абстр МН
 Верства абстр → дискр МФ
 Верства 2 недискр → збірн МФ
 Верстка абстр → дискр МН
 Верх дискр → абстр МФ
 Верхівка дискр → збірн МФ
 Вершина дискр → абстр МФ
 Вершки недискр → абстр МФ
 Весілля абстр → збірн МН
 Вечеря абстр → дискр МН
 Вибір абстр → синтагм МН
 Вигін абстр → дискр МН
 Виго□да абстр → дискр МН
 Виграш дискр → абстр МН
 Вигул дискр → абстр МН
 Видавництво абстр → дискр МН
 Видання абстр → дискр МН
 Видаток абстр → недискр МН
 Виділення абстр → недискр МН
 Видозміна абстр → синтагм МН
 Видра дискр → недискр МН
 Виїзд абстр → дискр МН
 Виклад абстр → дискр МН
 Викривлення абстр → дискр МН
 Випуск абстр → дискр МН
 Вилазка абстр → дискр МН
 Вилув абстр → недискр МН
 Вимога абстр → дискр МН
 Винос абстр → недискр МН
 Випас абстр → дискр МН
 Випивка абстр → недискр МН
 Виписка абстр → дискр МН
 Виплата абстр → недискр МН
 Виплід абстр → збірн МН
 Випорожнення абстр → недискр МН
 Випуск абстр → збірн МН
 Вир дискр → абстр МФ
 Виріст абстр → дискр МН
 Виробництво абстр → дискр МН
 Висів абстр → недискр МН
 Високість абстр → дискр МФ

Висота абстр → дискр МН
 Витяжка абстр → дискр МН;
 абстр → недискр МН
 Вихід абстр → дискр МН;
 абстр – недискр МН
 Вихор абстр → дискр МФ
 Вишивання абстр → дискр МН
 Відвал абстр → дискр МН
 Відвід абстр → дискр МН
 Віддзеркалення абстр → дискр МН –
 синтагм МФ
 Відзнака абстр → дискр МН
 Відлив абстр → дискр МН
 Відріз абстр → дискр МН
 Відродження загал → влас МФ
 Відхід абстр → недискр КОНВЕРС
 Відшарування абстр → недискр МН
 Відшкодування абстр → недискр МН
 Вій загал → влас МФ
 Вікно дискр → абстр МФ
 Вільха дискр → недискр МН
 Віраж абстр → дискр МН
 Вісь дискр → абстр МФ
 Віха дискр → абстр МФ
 В'їзд абстр → дискр
 Включення абстр → недискр МН
 → синтагм МФ
 Вкраплення абстр → недискр МН
 – синтагм МФ
 Влада абстр → збірн МН
 Вогнище дискр → абстр МФ
 Вогонь дискр → абстр МФ
 Водовідлив абстр → дискр
 Водозбір абстр → дискр
 Водопій дискр → абстр МН
 Волос один → збірн
 – недискр КОНВ
 Ворина дискр → збірн КОНВ
 Ворс одинич → дискр
 Вояцтво збірн → абстр МН
 Врода абстр → дискр МН
 Всесвіт загал → влас МН
 Вугіль збірн → один МН
 Вуглина один → недискр КОНВ
 Вус дискр → недискр МН
 Вхід абстр → дискр МН
 Гавана влас → загал МН
 Гайдамацтво збірн → абстр МН
 Гайдук дискр → абстр МН
 Галузь дискр → абстр МФ
 Гальмо дискр → абстр МФ

- Гальорка* дискр → збірн МН
Гаптування абстр → дискр МН
Гарбуз недискр → дискр МН
Гарем дискр → збірн МФ
Гармидер абстр → збірн МФ
Гармонія абстр → дискр МН / ДИВ
Гастрономія абстр → збірн МН
Гвоздика недискр → дискр МН
Генерація дискр → абстр МН
Географія дискр → абстр МН
Геометрія дискр → абстр МН
Геральдика абстр → збірн МН
Гербарій збірн → дискр МН
Герцогство дискр → абстр МН
Гиля дискр → абстр КОНТ
Гібрид дискр → синтагм МФ
Гігієна дискр → абстр МН
- Гідротехніка* дискр → збірн МН
Гіпс недискр → дискр МН
Глибина абстр → дискр МН
Глитайство збірн → абстр КОНВ
Гниль недискр → абстр МН
Голос абстр → дискр МН
Голосіння абстр → дискр МН
Гонг дискр → абстр МН
Гора дискр → абстр МФ
Гординя абстр → дискр МН
Горловина дискр → недискр КОНВ
Господарство абстр → дискр МН
     → збірн МН
Гра абстр → дискр МН
Гравюра абстр → дискр МН
Град абстр → дискр МН
Грамматика дискр → абстр МН
Грань дискр → абстр МФ
Графіт недискр → дискр МН
Графство абстр → дискр МН
Грибок дискр → недискр МН
Грим недискр → абстр МН
Грунт недискр → абстр МФ
Гультяйство абстр → збірн КОНВ
Гуска дискр → недискр МН
Данина недискр → абстр МФ
Дар синтагм → абстр МФ
Дата абстр → дискр МН
Двір дискр → збірн МН
Девіз абстр → дискр МН
Декларація абстр → дискр МН
Демонологія абстр → збірн МН
Дерево дискр → недискр МН
Дернина недискр → один КОНВ
- Десант* абстр → збірн МН
Десятка абстр → дискр МН
Деталь дискр → абстр МФ
Джерело дискр → абстр МФ
Дзвін дискр → абстр МН
Дзвінок дискр → абстр МН
Дзеркало дискр → абстр МФ
Дизель влас → загал МН
Диктант абстр → дискр МН
Дим недискр → дискр МН
Динаміка дискр → абстр МН
Дискант абстр → дискр МН
Дистанція абстр → дискр МН
Дитинство абстр → збірн КОНВ
Диференціал абстр → дискр МН
Діагональ абстр → недискр ДИВ
Дівоцтво абстр → збірн КОНВ
Діdivицина дискр → абстр МН
Діжа дискр → недискр МН
Ділянка дискр → абстр МФ
Дно дискр → абстр МФ
Добро абстр → дискр МФ
Довідка абстр → дискр МН
Дозвіл абстр → дискр МН
Дозор абстр → збірн МН
Домино абстр → дискр МН
Доповідь абстр → дискр МН
Доручення абстр → дискр МН
Дослідження абстр → дискр МН
Доступ дискр → абстр МН
Дошка дискр → недискр МН
Драматургія абстр → збірн МН
Дранка недискр → один МН
Дріб недискр → абстр МФ
Дріб'язок збірн → абстр МФ
Дрім недискр → один МН
Друк абстр → недискр МН
Дуб дискр → недискр МН
Дубина недискр → один КОНВ
Дума абстр → дискр МФ
Думка абстр → дискр МФ
Дурень дискр → абстр МН
Дурман недискр → абстр МФ
Душ дискр → абстр МН
Душа абстр → дискр МФ
- Еквівалент* абстр → синтагм МН
Екіпаж дискр → збірн МН
Економіка абстр → дискр МН
Економія абстр → дискр МН
Екранізація абстр → дискр МН
Експерсія абстр → збірн МН

Експедиція абстр → збірн МН
Експозиція дискр → абстр ДИВ
Експорт абстр → збірн МН
Елегія дискр → абстр МФ
Електрозварювання абстр → дискр МН

Електрон дискр → недискр МФ
Електротехніка дискр → збірн МН
Елемент синтагм → недискр МН
Еліпс дискр → абстр ДИВ
Енергетика дискр → абстр МН
Епізод абстр → дискр МН
Епілог дискр → абстр МФ
Епос абстр → збірн МН
Естетика дискр → абстр МН
Етап дискр → абстр ДИВ
Етіологія дискр → абстр МН
Етнографія дискр → збірн МН
Ефір абстр → недискр МФ
Ешелон дискр → збірн МФ

Єресь абстр → збірн МН

Жаба дискр → абстр МФ
Жалоба абстр → дискр МН
Жар недискр → абстр МФ
Жарт абстр → дискр МН
Жebraцтво абстр → збірн КОНВ
Жереб дискр → абстр МН
Жертва дискр → синтагм МФ
Живлення абстр → недискр МН
Жилка дискр → абстр МФ
Життя абстр → збірн МН
Жменя дискр → абстр МН
Жмут дискр → абстр МН
Жнива абстр → збірн МН
Жниво збірн → абстр МН
Жовтень абстр → влас МН
Жовч недискр → абстр МФ
Жоржина недискр → дискр МН
Жуйка абстр → недискр МН
Жупел недискр → синтагм МФ
Журналістика збірн → дискр МН

Забава абстр → синтагм МН;
 абстр → збірн МН

Забавка дискр → абстр МН
Забезпечення абстр → збірн МН
Завдання абстр → дискр МН
Завіз абстр → недискр МН
Завій абстр → дискр МН
Завоювання абстр → дискр МН

Зав'язок дискр → абстр МФ
Зав'язь дискр → збірн МН
Загадка дискр → абстр МФ
Заготовка абстр → дискр МН
Заживок дискр → недискр МН
Заземлення абстр → дискр МН
Закваска недискр → абстр МН
Заклад абстр → дискр МН
Заклинання абстр → дискр МН
Закляття абстр → дискр МН
Закон абстр → дискр МН
Законодавство абстр → збірн МН
Закуска абстр → недискр МН
Залива абстр → недискр МН
Заливка абстр → недискр МН
Залога дискр → збірн МН
Заміс абстр → недискр
Замітка дискр → абстр МН
Замовляння абстр → дискр МН
Западня дискр → абстр МФ
Запапл дискр → абстр МФ
Запас недискр → синтагм МФ
Запис абстр → дискр МН
Заповідь абстр → дискр МН
Запозичення абстр → синтагм МН
Заправка абстр → дискр МН; абстр → недискр МН
Запрошення абстр → дискр МН
Зарис дискр → абстр МН
Заробіток недискр → абстр МН
Заряд недискр → абстр МФ
Засада дискр → абстр МН;
 дискр → збірн МН
Засвідчення абстр → дискр МН
Засипка абстр → недискр МН
Засів абстр → дискр МН
Заслання абстр → дискр МН
Заслона дискр → абстр МФ
Заспів абстр → дискр МН
Застава абстр → дискр МН
Застава дискр → збірн МН
Затвердження абстр → дискр МН
Затиск абстр → дискр МН
Затишок дискр → абстр МФ
Затор дискр → абстр МН
Затрата абстр → недискр МН
Захват абстр → дискр МН
Захист абстр → збірн МН
Зачин дискр → абстр МФ
Зачіпка дискр → абстр МФ
Заява абстр → дискр МН
Заявка дискр → абстр МН

- Збір абстр* → недискр МН;
     абстр → збірн МН
Збори абстр → збірн МН
Зброя дискр → абстр МФ
Збудник синтагм → недискр МН
Зварювання абстр → дискр МН
Звіт абстр → дискр МН
Зворот абстр → дискр МН
Зв'язка дискр → недискр МН
Зв'язок абстр → дискр МН
Згин абстр → дискр МН
Згода абстр → збірн МН
Згусток дискр → абстр МФ
Згушення дискр → абстр МН
Задача абстр → недискр МН
Здобуток синтагм → недискр МН
Здохлятина недискр → дискр МФ
Здуття абстр → дискр МН
Зелень збірн → недискр МН
Земля власн → недискр МН
     → дискр МН
Земляцтво абстр → дискр МН
     → збірн КОНВ
Земство дискр → збірн МН
Зернина один → дискр МФ
     → абстр МФ
Зерно збірн → абстр МФ
Зефір абстр → недискр МФ
З'єднання абстр → дискр МН
Зимівля абстр → дискр МН
Зиск недискр → абстр МФ
Зізнання абстр → дискр МН
Зілля збірн → недискр МН
Зірниця абстр → дискр КОНВ
Злам абстр → дискр МН
     → абстр МФ
Злив абстр → дискр МН
Злидота збірн → один МН
Злиття абстр → дискр МН
Зліт абстр → збірн МН
Зло абстр → синтагм МН
Злом абстр → дискр МН
Злото недискр → збірн МН;
     недискр → абстр МФ
Змазка абстр → недискр МН
Змійка дискр → абстр МФ
Зміна абстр → збірн МН;
     абстр → дискр МН
Зміст абстр → дискр МН
Знайомство абстр → дискр МН
Знак дискр → синтагм МФ
Знаряддя дискр → абстр МФ
- Зобов'язання абстр* → дискр МН
Зображення абстр → дискр МН
Золото недискр → збірн МН;
     недискр → дискр МФ / МН
Зоря дискр → абстр МФ
Зразок дискр → синтагм МФ;
     дискр → абстр МФ
Зрошення абстр → дискр МН
Зруб абстр → дискр МН
Зсув абстр → дискр МН
Зупинка абстр → дискр МН
Зчеплення абстр → дискр МН
- Іграшка дискр* → абстр МФ
Ігрек дискр → абстр МФ
Ідилія дискр → абстр МФ
Ієрархія абстр → збірн МН
Ізоляція абстр → недискр МН
Іконографія абстр → збірн МН
Ікс дискр → абстр МФ
Ілюстрація абстр → дискр МН;
     дискр → абстр МФ
Імітація абстр → синтагм МН
Імпорт абстр → збірн МН
Імпровізація абстр → синтагм МФ
Інгредієнт недискр → абстр МФ
Індивідуальність абстр → дискр МН
Індикатор дискр → недискр МН
Інженерство абстр → збірн МН
Інквізиція дискр → абстр МФ
Інкустація абстр → дискр МН
Інспектура абстр → збірн МН
Інспекція абстр → збірн МН
Інститут дискр → абстр ДИВ
Інструктаж абстр → дискр МН
Інструмент дискр → збірн КОНВЕРС
Інсценізація абстр → дискр МН
Інтелігентщина збірн → абстр МН
Інфекція абстр → збірн МН
Іонізатор дискр → абстр МН
Ірис дискр → недискр МФ
Іскра дискр → абстр МФ
Історія абстр → дискр МН
Іуда власн → загал МФ
- Їда абстр* → збірн МН
- Йота дискр* → абстр МФ
- Кабінет дискр* → збірн МН
Кава дискр → недискр МН
Казка дискр → абстр МФ

- Казна* дискр → недискр МФ
Кайдани дискр → абстр МФ
Какао дискр → недискр МН
Каламуть недискр → абстр МФ
Калачик дискр → недискр МФ
Калейдоскоп дискр → абстр МФ
Календар дискр → абстр МН
Калібр абстр → дискр МН
Кальвіль власн → загал МН /
                     дискр → збірн МН
Камінь недискр → дискр МН /
                     дискр → абстр МФ
Канал дискр → абстр МФ
Кандидатура дискр → абстр МН
Канцелярія дискр → збірн МН
Капітал абстр → недискр МН
Капкан дискр → абстр МФ
Каплун дискр → недискр МН
Карантин абстр → дискр МН
Карась дискр → недискр МН
Карбування абстр → дискр МН
Кармазин недискр → дискр МН /
                     недискр → абстр МН
Картина дискр → абстр МФ
Картон недискр → дискр МН
Каса дискр → недискр МН
Каскад дискр → синтагм МФ
Каторга абстр → дискр МН
Кафедра дискр → збірн МН;
                     дискр → абстр МН
Каша недискр → синтагм МФ
Квадрат дискр → абстр МН
Кварта абстр → дискр МН
Квартал абстр → дискр ДИВ
Кваша недискр → дискр МФ
Квит дискр → абстр МФ
Квінта абстр → дискр ДИВ
Кедрина один → недискр КОНВ
Кераміка абстр → збірн МН
Керівництво абстр → збірн КОНВ
Керування абстр → збірн МН
Кислота абстр → недискр МН
Кисляк недискр → дискр МФ
Кишеня дискр → недискр МФ
Кишка дискр → недискр МН
Кінематограф дискр → абстр МН
Кінострічка недискр → дискр МН
Кістка дискр → недискр МН
Кіш дискр → збірн МФ
Клавіатура збірн → дискр МН
Клас абстр → дискр МН
Класифікація абстр → дискр МН
Клеймо дискр → абстр МФ
Клен дискр → недискр МН
Кленина один → недискр КОНВ
Клізма абстр → дискр МН
Клініка дискр → абстр МН
Клунок дискр → абстр МН
Ключ дискр → абстр МФ
Князівство дискр → збірн МН
Ковпачок дискр → недискр МФ
Ковток абстр → дискр МН
Ковтун дискр → абстр МФ
Кожушина дискр → недискр КОНВ
Козак дискр → абстр МФ
Козацтво збірн → абстр МН
Козачок дискр → абстр МН
Козел дискр → абстр МФ;
                     дискр → недискр МФ
Козир дискр → абстр МН
Колесо дискр → абстр МФ
Коліно дискр → абстр МФ
Колія дискр → абстр МФ
Коло дискр → синтагм МФ
Коловорот абстр → дискр МФ
Колодка дискр → абстр МФ
Колона дискр → збірн МФ
Колонія дискр → збірн МН
Колос дискр → збірн КОНВЕРС
Коло□с власн → загал МФ
Колючка дискр → недискр КОНВЕРС
Колядка дискр → абстр МН
Кольт власн → загал МН
Командування абстр → збірн МН
Комашня збірн → дискр МН
Комбінація абстр → дискр МН
Коментар абстр → дискр МН
Комірка дискр → абстр МФ
Комісія дискр → абстр МН
Компаунд дискр → недискр ДИВ
Компенсація абстр → дискр МН
Компіляція абстр → дискр МН
Композиція абстр → дискр МН
Конгрес абстр → дискр МН
Конина недискр → дискр КОНВ
Коноплице дискр → недискр МН
Конституція дискр → абстр ДИВ
Конструкція абстр → дискр МН
Консульство абстр → дискр МН
Консультація абстр → дискр МН
Контакт дискр → абстр МН
Контра дискр → збірн МН
Контроль абстр → дискр МН;
                     абстр → збірн МН

- Концесія абстр* → дискр МН
Кон'юнктура абстр → збірн МН
Кооперація абстр → дискр МН
Копи дискр → абстр МН
Копійка дискр → збірн МФ
Корал дискр → недискр КОНВЕРС
Коректура абстр → дискр МН
Кореспонденція абстр → збірн МН;
     абстр → дискр МН
Коріння збірн → недискр МН
Корінь дискр → абстр МФ
Коров'як дискр → недискр МН
Корок недискр → дискр МН
Король дискр → абстр МН
Короп дискр → недискр МН
Корпус дискр → збірн МН
Корч дискр → абстр МФ
Косарик дискр → недискр МФ
Косметика абстр → збірн МН
Котик дискр → недискр МФ
Котурни дискр → абстр МФ
Кочівля абстр → дискр МН
Краб дискр → недискр МН
Крадівка абстр → дискр МН
Крамарство абстр → збірн МН
Крап абстр → недискр МН
Краса абстр → дискр МН
Кредит абстр → недискр МН
Крекінг абстр → дискр МН
Крем'ях дискр → абстр КОНВЕРС
Креслення абстр → дискр МН
Кривавиця недискр → збірн МФ
Кривошия дискр → абстр МН
Крига недискр → один МН
Крило дискр → збірн МФ
Кримінал абстр → дискр МН
Кримінальність абстр → збірн МН
Критика абстр → дискр МН;
     абстр → збірн МН
Крихта дискр → абстр МФ
Криця недискр → дискр МН
Кришталь недискр → збірн МН
Кріпацтво абстр → збірн КОНВ
Кріплення абстр → дискр МН
Кріль дискр → недискр МН
Крісло дискр → абстр МН
Кров недискр → абстр МФ;
     недискр → збірн МФ
Кровинка один → дискр МФ
Кросна дискр → недискр МН
Кротовина недискр → дискр МН
Кругляк дискр → недискр КОНВЕРС;
     дискр → збірн МН
Крутень дискр → абстр МФ
Крути□зна абстр → дискр МН
Куб дискр → абстр МФ
Кужіль недискр → дискр МН
Кузька один → збірн МН
Кулак дискр → збірн МФ
Кулінарія абстр → збірн МН;
     абстр → недискр МН
Культура дискр → абстр ДИВ;
     дискр → недискр ДИВ
Куніця дискр → недискр МН
Купецтво абстр → збірн КОНВ
Купиння збірн → дискр МН
Купіль дискр → абстр МН
Куприк дискр → недискр МН
Кура недискр → абстр МН
Куриво збірн → недискр МН
Куріння абстр → збірн МН
Куріпка дискр → недискр МН
Курка дискр → недискр МН
Куркульство абстр → збірн КОНВ
Курча дискр → недискр МН
Кухня дискр → збірн МН

Лабети дискр → абстр МФ
Лабіринт дискр → абстр МФ
Лабрадор влас → недискр МН
Лавина недискр → збірн МФ
Лавіс абстр → дискр МН
Лаври дискр → абстр МФ
Лад абстр → дискр МН
Лазня дискр → абстр МН
Ланка дискр → синтагм МФ
Лантух дискр → абстр МН
Ланцюг дискр → абстр МФ
Лахміття збірн → дискр МН
Левіафан влас → дискр МФ
Легенда дискр → абстр МФ
Легион дискр → збірн МФ
Ледач збірн → дискр МН
Лекція абстр → дискр МН
Леп недискр → абстр МФ
Лепта дискр → синтагм МФ
Лико недискр → дискр МН
Линтвар недискр → дискр МН
Липа дискр → недискр МН;
     недискр → абстр МФ
Липина один → дискр КОНВ
Лис дискр → недискр МН
Лисиця дискр → недискр МН
Лист дискр → недискр КОНВЕРС

- Литво збірн* → абстр МН
Лихо абстр → синтагм МН
Лицарство збірн → абстр КОНВ
Лице дискр → абстр МФ
Лігатура дискр → недискр ДИВ
Лід недискр → абстр МФ
Ліки недискр → синтагм МФ
Лінія дискр → збірн МФ
Лірика абстр → збірн МН
Ліс дискр → недискр МН;
     дискр → збірн МФ синтагм
Лісонасадження абстр → дискр МН
Літера дискр → абстр МФ
Література збірн → абстр МН
Літографія абстр → дискр МН
Лічилка дискр → абстр МН
Лобань дискр → недискр МФ
Лов абстр → конкр МН
Ловелас власн → дискр МФ
Логіка дискр → абстр МН
Ложка дискр → абстр МН
Лозина один → недискр КОНВ
Лом абстр → недискр МН
Ломаччя збірн → недискр МН
Лоно дискр → синтагм МФ
Лопух недискр → дискр МФ
Лубок недискр → дискр МН
Лузга недискр → синтагм МФ
Луска недискр → синтагм МФ
Лучина один → синтагм МФ
Луштина недискр → один КОНВ
Людина один → абстр МН
Лямка дискр → абстр МФ

Магістратура абстр → збірн КОНВ
Магія абстр → синтагм МФ
Магніт абстр → синтагм МФ
Мадригал дискр → абстр МФ
Мажя дискр → абстр МН
Мазило недискр → дискр МН
Мазок абстр → дискр МН
Майно недискр → дискр МН
Майоліка недискр → збірн МН
Майорат абстр → дискр МН
Мак недискр → дискр МН
Макуха недискр → дискр МФ
Малювання абстр → конкр МН
Малюнок дискр → абстр МФ
Мамона власн → дискр МФ
Мана дискр → абстр МФ
Мандат дискр → абстр МН
Мануфактура абстр → дискр МН

     → недискр МН
Мара дискр → абстр МФ
Марево дискр → абстр МФ
Маринад недискр → збірн МН
Марка дискр → абстр ДИВ
Марш недискр → дискр МН
Маса абстр → дискр; абстр
     → недискр МН
Масив дискр → збірн МФ синтагм
Маска дискр → абстр МФ
Маслина дискр → один МН
Матеріал недискр → абстр МН
Матерія недискр → абстр МФ
Матня дискр → абстр МФ
Машина дискр → абстр МФ
Мегера власн → дискр МФ
Мед недискр → синтагм МФ
Медицина дискр → збірн МН
Медіатор дискр → недискр МН / ДИВ
Медозбір абстр → недискр МН
Медуза власн → дискр МФ
Межа дискр → абстр МФ
Меланхолік абстр → дискр МН
Мелодика абстр → дискр МН
Мережа дискр → збірн МФ синтагм
Мерзота збірн → дискр МФ
Меринос дискр → недискр МН
Мертвечина недискр → абстр МФ
Меса абстр → дискр МН
Метал недискр → дискр МН;
     недискр → абстр МФ
Металографія дискр → абстр МН
Метелиця абстр → дискр МН
Метка дискр → збірн МФ синтагм
Механіка дискр → абстр МФ
Мигдаль дискр → недискр МН
Мир дискр → збірн МН
Мирра недискр → дискр МН
Мисль абстр → дискр МН
Мишка дискр → абстр МФ
Мідь недискр → конкр МН;
     недискр → абстр МФ
Мізерія абстр → збірн МН
Міліція дискр → збірн МН
Мілкота збірн → абстр КОНВ
Мінус дискр → абстр МФ
Міра абстр → дискр МН
Міраж дискр → абстр МФ
Місія абстр → збірн МН
Містерія абстр → дискр МН
Місце дискр → синтагм МФ
Місяць власн → абстр МН

Міф дискр → абстр МФ
Мішанина синтагм → абстр МФ
Мішок дискр → абстр МН
Міщанство абстр → збірн КОНВ
Мливо абстр → недискр МН
Мова абстр → дискр МН
Могила дискр → абстр МФ
Могорич абстр → конкр МН
Мода абстр → збірн МН
Модель дискр → синтагм МФ
Модуль абстр → дискр ДИВ
Мозаїка дискр → абстр МН / МФ
Мозок дискр → абстр МН
Мозоль дискр → абстр МФ
Мойра власн → абстр МФ
Моква абстр → дискр МН
Молитва абстр → дискр МН
Монета дискр → недискр МН
Монополія абстр → дискр МН
Монтаж абстр → дискр МН
Море дискр → збірн МФ синтагм
Морфологія дискр → абстр МН
Мотлох недискр → дискр МФ
Мрія абстр → дискр МН
Мужицтво абстр → збірн КОНВ
Муза дискр → абстр МФ
Музей дискр → збірн МФ
Мул недискр → абстр МФ
М'ясорубка дискр → абстр МН

Набивка абстр → недискр МН
Набір абстр → дискр МН /
абстр → синтагм МН
Навала абстр → збірн МН
Навантаження абстр → синтагм МФ
Навивка абстр → дискр МН
Навильник дискр → абстр МН
Навігація дискр → абстр МН
Навіс дискр → абстр МФ
Наволоч збірн → одинич МН
Наган власн → загал МН
Наголос абстр → дискр МН
Надбання абстр → синтагм МФ
Надбудова дискр → абстр МФ
Наділ абстр → дискр МН
Надія абстр → синтагм МФ
Надклепка абстр → дискр МН
Надлом дискр → абстр МФ
Надписка абстр → дискр МН
Надра недискр → синтагм МФ
Надрив дискр → абстр МФ
Надріз дискр → абстр МН

Надставка абстр → дискр МН
Наказ абстр – дискр МН
Накат абстр → недискр МН;
абстр → дискр МН
Накатка абстр → дискр МН
Накип недискр → абстр МФ
Накладка абстр → дис;
абстр → недис МН
Наковка абстр → дис; абстр
→ недис МН
Наколка абстр → дискр МН
Налив абстр → недискр МН
Наліт абстр → недискр МН;
недискр → абстр МФ
Намив абстр → недискр МН
Намітка дискр → недискр МН;
дискр → абстр МН
Намул недискр → абстр МФ
Напад абстр → збірн МН
Напайка абстр → дискр МН
Наплив недискр → абстр МН;
недискр → дискр МН
Направлення абстр → дискр МН
Напряж абстр → дискр МН
Напуск абстр → дискр МН
Нарізка абстр → недискр МН
Наркоз абстр → недискр МН
Наряд абстр → дискр МН
Населення абстр → недискр МН
Насіння збірн → абстр МФ
Насічка абстр → дис;
абстр → недис МН
Настій недискр → абстр МН
Настройка абстр → дискр МН
Натік недискр → дискр МН
Натовп дискр → абстр МФ
Натура дискр → абстр МН;
дискр → збірн МН
Нахил дискр → абстр МН / МФ
Національність дискр → абстр МН
Начальство збірн → один МН;
збірн → абстр МН
Начертання абстр → дискр МН
Начіс дискр → недискр МН
Нашарування абстр → недискр МН
→ абстр МФ
Небо дискр → абстр МФ
Невіра абстр → дискр МН
Неволя абстр → дискр МН
Негатив дискр → абстр МФ
Негідь збірн → один МН
Недовимолот абстр → недискр МН

Недопал абстр → недискр МН
Недоплата абстр → недискр МН
Непотріб збірн → дискр МН
Нечисть збірн → дискр МН
Низ дискр → недискр МН;
                     дискр → збірн МФ
Низка дискр → синтагм МФ
Нитка дискр → недискр МН;
                     дискр → абстр МФ
Німб дискр → абстр МФ
Німчура збірн → дискр МН
Нічліг абстр → дискр МН
Новація абстр → дискр МН
Новина абстр → недискр МН
Новобудова абстр → дискр МН
Новосілля дискр → абстр МН
Номенклатура дискр → збірн МН
Номер абстр → дискр МН
Норка дискр → недискр МН
Нота дискр → абстр МФ
Ночівля абстр → дискр МН
Нудьга абстр → дискр МН
Нурт абстр → збірн МФ
Нутро дискр → абстр МФ

Обарвлення абстр → недискр МН
Обвал абстр → дискр МН
Обвинувачення абстр → збірн МН
Обв'язка абстр → дискр МН
Об'єднання абстр → дискр МН
Об'єм абстр → дискр МН
Обжінки загал → власн МН
Обід абстр → недискр МН
Обіддя збірн → один КОНВЕРС
Об'їзд абстр → дискр МН
Обкладка абстр → дискр МН
Облава абстр → збірн МН
Обладнання абстр → дискр МН
Облицювання абстр → недискр МН
Обличчя дискр → абстр МФ
Обліпиха дискр → недискр МН
Облога абстр → збірн МН
Облом абстр → дискр МН
Облуда абстр → дискр МФ
Обмеження абстр → дискр МН
Обмолот абстр → недискр МН
Обмотка недискр → дискр МН
Обмундирування абстр → збірн МН
Оболонка дискр → абстр МФ
Образ абстр → дискр МН
Обрамлення абстр → дискр МН
Обрив абстр → дискр МН

Обривок дискр → абстр МФ
Обрис дискр → абстр МФ
Обрій дискр → абстр МФ
Обробка абстр → дискр МН
Обсів абстр → дискр МН
Обстановка недискр → абстр МФ
Обстріл абстр → дискр МН
Обтиск абстр → дискр МН
Обхід абстр → дискр МН
Обчислення абстр → дискр МН
Обшивка абстр → недискр МН
                             → дискр МН
Об'ява абстр → дискр МН
Огірок недискр → дискр МН
Оголошення абстр → дискр МН
Огріх (місце)дискр → абстр МФ
Одежина один → збірн КОНВ
Одкровення абстр → власн МН
Одноліток дискр → недискр МФ
Оздоблення абстр → дискр МН
Оказія абстр → дискр МН
Окам'янілість абстр → недискр МН
Окантування абстр → недискр МН
Океан дискр → абстр МФ
Оклад дискр → недискр МН
Окіт абстр → збірн МН
Око дискр → абстр МФ → дискр МН
Окова недискр → дискр МН;
                             недискр – абстр МФ
Околот дискр → недискр МН
Окраєць дискр → синтагм МФ
Окреслення абстр → дискр МН
Окунь дискр → недискр МН
Олеографія абстр → дискр МН
Олива дискр → недискр МН
Ом власн → абстр МН
Омоніміка збірн → дискр МН
Ондатра дискр → недискр МН
Ономастика дискр → збірн МН
Опак недискр → збірн МН
Опалубка абстр → дискр МН
Опис абстр → дискр МН
Описання абстр → дискр МН
Опій недис → абстр МФ
Опіка абстр → збірн МН
Опір абстр → збірн МН
Опіум недис → абстр МФ
Оплата абстр → дискр МН
Оповідання абстр → дискр МН
Оповіщення абстр → дискр МН
Опозиція абстр → збірн МН
Опона дискр → недискр МН

- Опорос* абстр → збірн МН
Опорядження абстр → збірн МН
Опричинна абстр → збірн МН;
 абстр → дискр МН
Оптика дискр → збірн МН
Опушення абстр → недискр МН
Оранка абстр → недискр МН
Ораторія абстр → дискр ДИВ
Орбіта дискр → абстр МФ
Організація абстр → дискр МН
Організм дискр → абстр МФ / МН
Орда дискр → збірн МФ
Оренда абстр → дискр МН
Ореол дискр → абстр МФ
Орнамент дискр → абстр МФ
Орнаментика збірн → абстр МН
Орфографія дискр → абстр МН
Осад дискр → абстр МФ
Освіта абстр → збірн МН
Освітлення абстр → дискр МН
Оселедець недискр → дискр МФ
Осика дискр → недискр МН
Осип абстр → дискр МН
Осичина один → недис КОНВ;
 один → збірн КОНВ
Ослона дискр → абстр МН
Основа дискр → абстр МФ;
 дискр → недискр МФ
Осолода абстр → синтагм МФ
Ост абстр → дискр МН
Останки синтагм → недискр МН
Остача недискр → абстр МФ
Ость дискр → збірн КОНВЕРС
Отінення абстр → дискр МН
Оточення абстр → збірн МН
Отрута недискр → абстр МФ
Отчизна дискр → недискр МН
Офіцерство збірн → абстр МН
Офорт абстр → дискр МН
Охолоджувач дискр → недискр МН
Охорона абстр → збірн МН
Оцінка абстр → дискр МН
Очисник дискр → недискр МН
Ошийник дискр → абстр МФ
- Павутина* дискр → абстр МФ
Павутинка дискр → недискр МН
Павутиння збірн → одинич КОНВ
Падолист абстр → недис МН
Пай дискр → абстр МФ
Пакет дискр → збірн МФ
Палата дискр → збірн МН
- Палеографія* дискр → абстр МН
Паличка дискр → недискр МФ
Палітра дискр → абстр МФ
Паліччя збірн → недискр КОНВ
Панама власн → загал МН;
 власн → дискр МН;
 власн → недискр МН
Панахида абстр → недискр МН
Панібратство абстр → збірн КОНВ
Паніровка абстр → недискр МН
Панорама дискр → абстр МФ
Пансіон дискр → абстр МН
Панство збірн → абстр КОНВ;
 збірн → дискр МН
Пантеон дискр → збірн МФ
Пантомім абстр → дискр МН
Панцер дискр → недискр МФ
Папір недискр → дискр МН
Папірус недискр → дискр МН
Папка дискр → збірн МН
Парад абстр → збірн МН
Паралель дискр → абстр МФ
Парафія дискр → збірн МН
Парк дискр → збірн МФ
Паркет недискр → дискр МН
Пароплавство дискр → абстр МН
Парость дискр → абстр МФ
Партер дискр → абстр МФ
Партизанство абстр → збірн КОНВ
Партитура збірн → дискр ДЕС
Партія дискр → абстр ДИВ
Парубоцтво збірн → абстр КОНВ
Парусина недискр → дискр КОНВ
Парфюмерія збірн → дискр МН
Пасія абстр → дискр МН
Паскуда дискр → збірн МН
Пастель недискр → дискр МН;
 недискр → абстр МН
Пастка дискр → абстр МФ
Пасторат абстр → збірн МН
Патент дискр → абстр МН
Патли дискр → недискр МН
Патологія дискр → абстр МН
Пахоці абстр → недискр МН
Паши недискр → дискр МН
Педикюр абстр → дискр МН
Пейзаж дискр → абстр МН
Пекар дискр → абстр МН
Пекло абстр → дискр МФ
Пелех дискр → недискр КОНВЕРС
Пенат власн → загал КОНВЕРС
Пензель дискр → абстр МФ

- Первак* дискр → недискр МФ
Первоцвіт дискр → недискр МФ
Пергамент недискр → дискр МН
Перевал абстр → дискр МН
Перевидання абстр → дискр МН
Перевіз абстр → дискр МН
Перев'язка абстр → дискр МН
Перегин абстр → дискр МН
Перегін абстр → дискр;
    абстр → недискр МН
Передача абстр → дискр МН
Передмова дискр → абстр МН
Передрук абстр → дискр МН
Перезапис абстр → дискр МН
Перезва абстр → збірн МН
Переїзд абстр → дискр МН
Переказ абстр → дискр;
    абстр → недис МН
Перекат абстр → дискр МН
Переклад абстр → дискр МН
Перелам абстр → дискр МН
    → абстр МФ
Перелік абстр → дискр МН
Перелом абстр → дискр МН
    → абстр МФ
Переміна абстр → збірн МН
Перенос абстр → дискр МН
Перепій абстр → збірн МН
Переплетення абстр → дискр МН
Перепона дискр → абстр МФ
Переріз абстр → дискр МН
Переробка абстр → дискр МН
Переспів абстр → дискр МН
Перестриг абстр → недискр МН
Перехід абстр → дискр
    → абстр МФ
Період абстр → дискр МФ
Перли недискр → абстр МФ
Перспектива абстр → дискр МН
    → абстр МФ
Перун власн → абстр МН
Перфорація абстр → дискр МН
Периодрук дискр → збірн МН
Песець дискр → недискр МН
Петля дискр → абстр МФ
Печать дискр → абстр МФ
Печінка дискр → недискр МН
П'єдестал дискр → абстр МФ
Писання абстр → дискр / збірн МН
Письмо абстр → дискр МН
Пиття абстр → збірн МН
Пишиота абстр → збірн КОНВ
Півлітра абстр → дискр МН
Північ абстр → дискр МН
Півчарки дискр → абстр МН
Підбір абстр → дискр МН
Підвалина дискр → абстр МФ
Підвищення абстр → дискр МН
Підводка абстр → дискр МН
Підгін абстр → дискр;
    абстр → недис МН
Підголосок абстр → дискр МФ
Підгрунтя дискр → абстр МФ
Підживлення абстр → недискр МН
Під'їзд абстр → дискр МН
Підкладка дискр → недискр МН;
    дискр → абстр МФ
Підкоп абстр → дискр МН
Підкормка абстр → недискр МН
Підкріплення абстр → збірн МН
Підливка абстр → недискр МН
Підміна абстр → дискр МН
Підмуток дискр → абстр МФ
Підніжка дискр → абстр МФ
Піднос абстр → дискр МН
Підпис абстр → дискр МН
Підписка абстр → дискр МН
Підпілля дискр → абстр МН
    → збірн МН
Підпомога абстр → збірн МН
Підпора дискр → абстр МФ
Підприємство дискр → абстр МН
Підріз абстр → дискр МН
Підробка абстр → дискр МН
Підрозділ абстр → дискр МН
Підсадка абстр → дискр МН
Підсилення абстр → дискр МН
Підсів абстр → недискр МН
Підстава дискр → абстр МФ
Підстилка дискр → недискр МФ
Підсумок збірн → абстр МФ
Підтвердження абстр → синтагм МН
Підтирка абстр → недискр;
    абстр → дискр МН
Підтиск абстр → дискр МН
Підтоплення абстр → недискр МН
Підтримка абстр → синтагм МН
Підтяжка абстр → дискр МН
Підхід абстр → дискр МН
    → абстр МФ
Підшивка абстр → конкр МН
Пік дискр → абстр МФ
Пілат власн → загал МФ
Пілюля дискр → абстр МФ

- Полуда* **дискр** → **недискр МН**;
дискр → **абстр МФ**
Полум'я **дискр** → **абстр МФ**
Полюс **дискр** → **абстр МФ**
Помел **абстр** → **недискр МН**
Помешкання **дискр** → **абстр МН**
Помісь **збірн** → **один МН**
Поміч **абстр** → **збірн МН**
Понюшка **абстр** → **дискр МН**
Попас **дискр** → **абстр МН**;
дискр → **недискр МН**
Попівство **збірн** → **абстр МН**
Попіл **недискр** → **абстр МФ**
Поповнення **абстр** → **збірн МН**
Поранення **абстр** → **дискр МН**
Порівняння **абстр** → **дискр МН**
Поріддя **абстр** → **збірн МФ**
Поріст **збірн** → **дискр МН**
Порода **абстр** → **збірн МН**;
абстр → **недискр МН**
Порожнеча **дискр** → **абстр МФ**
Порожняк **дискр** → **збірн МН**
Поросль **збірн** → **дискр МФ**;
збірн → **недискр МН**
Порося **дискр** → **недискр МН**
Порох **недискр** → **абстр МФ**
Порохня **недискр** → **збірн МФ**
Порошина **один** → **дискр КОНВ**
Портфель **дискр** → **абстр МН**
Поруб **абстр** → **дискр МН**
Порцеляна **недискр** → **збірн МН**
Порядок **абстр** → **дискр МН**
Посадка **абстр** → **дискр МН**
Посвіт **абстр** → **дискр МН**
Поселення **абстр** → **дискр МН**
Посесія **абстр** → **дискр МН**
Посилання **абстр** → **дискр МН**
Посилка **абстр** → **дискр МН**
Посів **абстр** → **дискр**;
абстр → **недискр МН**
Послання **абстр** → **дискр МН**
Послуга **абстр** → **дискр МН**
Посольство **дискр** → **збірн МН**
Пост **дискр** → **збірн МН**
Постать **дискр** → **абстр МФ**
Посудина **один** → **збірн КОНВ**
Потвердження **абстр** → **синтагм МН**
Потік **дискр** → **абстр МФ**;
дискр → **збірн МФ**
Потовщення **абстр** → **дискр МН**
Потолоч **збірн** → **дискр МФ**
Похід **абстр** → **збірн МН**
- Почот* **абстр** → **збірн МН**
Пошта **дискр** → **збірн МН**
Пояснення **абстр** → **дискр МН**
Правило **абстр** → **дискр МН**
Правління **абстр** → **збірн МН**
Право **абстр** → **дискр МН**
Прання **абстр** → **збірн МН**
Праця **абстр** → **збірн МН**
Представництво **абстр** → **дискр МН**
Престол **дискр** → **абстр МН**
Прибавка **абстр** → **дискр МН**
Прибій **абстр** → **дискр МН**
Привал **абстр** → **дискр МН**
Привілля **дискр** → **абстр МФ**
Привітання **абстр** → **дискр МН**
Пригін **абстр** → **дискр МН**
Приговор **абстр** → **дискр МН**
Придбання **абстр** → **дискр МН**
Призначення **абстр** → **дискр МН**
Прийом **абстр** → **збірн МН**
Приказ **абстр** → **дискр МН**
Прикладка **абстр** → **дискр МН**
Прикриття **абстр** → **дискр МН**
Прилад **дискр** – **збірн КОНВЕРС**
Приладдя **збірн** → **один МН**
Прима **абстр** → **дискр ДИВ**
Примха **абстр** → **синтагм МН**
Припарка **абстр** → **дискр МН**
Припін **дискр** → **абстр МФ**
Приплата **абстр** → **дискр МН**
Приплід **абстр** → **дискр МН**
Природа **дискр** → **абстр МН**
Присадка **абстр** → **недискр МН**
Присвята **абстр** → **дискр МН**
Присилка **абстр** → **дискр МН**
Присипка **абстр** → **дискр МН**
Прискорювач **дискр** → **синтагм МН**
Присос **абстр** → **дискр МН**
Пристосування **абстр** → **синтагм МН**
Присуд **абстр** → **дискр МН**
Присутствіє **абстр** → **дискр МН**
→ **збірн МН**
Притулок **дискр** → **абстр МН**
Прихід **абстр** → **недискр МН**
Приціл **абстр** → **дискр МН**
Причастя **абстр** → **недискр МН**
Пришивка **абстр** → **дискр МН**
Пріль **абстр** → **збірн МН**
Прірва **дискр** → **абстр МФ**
Проба **абстр** → **дискр МН**
Пробіг **абстр** → **дискр МН**
Пробіл **дискр** → **абстр МН**

- Пробка* **недискр** → **дискр МН**
     → **абстр МФ**
Провал **абстр** → **дискр МН**
     → **абстр МФ**
Провід **абстр** → **недискр МН**
Провідник **дискр** → **недискр МФ**
Прогалина **дискр** → **абстр МФ**
Прогар **абстр** → **дискр МН**
     → **абстр МФ**
Прогин **абстр** → **дискр МН**
Прогін **абстр** → **дискр МН**
Програма **абстр** → **дискр МН**
Програмування **абстр** → **дискр МН**
Програш **абстр** → **дискр МН**
Продовження **абстр** → **синтагм МН**
Продув **абстр** → **дискр МН**
Продукт **недискр** → **абстр МФ**
Продук **дискр** → **абстр МФ**
Прожектор **дискр** → **збірн ДИВ**
Прожиття **абстр** → **недискр МН**
Проза **абстр** → **збірн МН** → **абстр МФ**
Прозелень **абстр** → **недискр МН**
Проїзд **абстр** → **дискр МН**
Прокат **абстр** → **недискр МН**
Прокладка **абстр** → **дискр МН**
Прокол **абстр** → **дискр МН**
Прокоп **абстр** → **дискр МН**
Прокус **абстр** → **дискр МН**
Пролазка **дискр** → **абстр МФ**
Пролетаріат **дискр** → **збірн МН**
Проліт **абстр** → **дискр МН**
Пролом **абстр** → **дискр МН**
Промисел **абстр** → **дискр МН**
Пропис **дискр** → **абстр МФ**
Пропуск **абстр** → **дискр МН**
Прорив **абстр** → **дискр МН**
Проріст **абстр** → **недискр МН**
Пророцтво **абстр** → **дискр МН**
Просвіта **абстр** → **дискр МН**
Просів **абстр** → **дискр МН**
Просо **недискр** → **дискр КОНВЕРС**
Простір **дискр** → **абстр МФ**
Простріл **абстр** → **дискр МН**
Просьба **абстр** → **дискр МН**
Протереб **абстр** → **дискр МН**
Протест **абстр** → **дискр МН**
Протирка **абстр** → **дискр МН**
Професура **абстр** → **збірн МН**
Профіль **дискр** → **абстр МФ**
Прохарчування **абстр** → **недискр МН**
Прохід **абстр** → **дискр МН**
Процент **абстр** → **недискр МН**
Прошарок **дискр** → **збірн МФ**
Прошивка **абстр** → **дискр МН**
Пруг **дискр** → **абстр МФ**
Пружина **дискр** → **абстр МФ**
Прут **дискр** → **абстр МН**
Прядиво **недискр** → **абстр МН**
Пряжа **недискр** → **абстр МН**
Пряність **абстр** → **збірн МН**
Псевдонім **абстр** → **дискр МН**
Псіна **дискр** → **абстр МН**
Психологія **дискр** → **абстр МН**
Публікація **абстр** → **дискр МН**
Публіцистика **абстр** → **збірн МН**
Пункт **дискр** → **абстр МФ**
Пурпур **недискр** → **абстр МН**
Пустиня **дискр** → **абстр МФ**
Пучка **дискр** → **абстр МН**
Пушок **недискр** → **дискр МФ**
П'ятдесятка **абстр** → **дискр МН**
П'ятірка **абстр** → **дискр / збірн МН**
П'ять **абстр** → **дискр МН**

Рада **абстр** → **збірн МН;**
     абстр → **дискр МН**
Радіо **абстр** → **дискр МН**
Рай **абстр** → **дискр МФ**
Рак **загал** → **власн МФ**
Рамка **дискр** → **абстр МФ**
Рана **дискр** → **абстр МФ**
Рандеву **абстр** → **дискр МН**
Рапорт **абстр** → **дискр МН**
Рать **дискр** → **абстр МН**
Рахунок **абстр** → **дискр МН**
Раціон **абстр** → **збірн МН**
Рвання **абстр** → **збірн МН**
Реакція **абстр** → **збірн МН**
Ревізія **абстр** → **збірн МН**
Регламент **абстр** → **дискр МН**
Регулятор **дискр** → **синтагм МФ**
Режисура **абстр** → **збірн МН**
Резервація **абстр** → **дискр МН**
Резервуар **дискр** → **синтагм МФ**
Резина **недискр** → **дискр МН;**
     недискр → **збірн МН**
Резолюція **абстр** → **дискр МН**
Рейвах **абстр** → **збірн МН**
Рейка **дискр** → **абстр МФ (множ)**
Реквізит **недискр** → **дискр МН;**
     недискр → **абстр МФ**
Реклама **абстр** → **дискр МН**
Рекомендація **абстр** → **дискр МН**
Рельєф **дискр** → **абстр МФ**

- Ремісництво* абстр → збірн МН
Рентген власн → абстр МН
     → дискр МН
Репліка абстр → дискр МН
Репродукція абстр → дискр МН
Республіка абстр → дискр МН
Ретирада абстр → дискр МН
Реферат дискр → абстр МН
Реформація абстр → власн МН
Рефрен дискр → абстр МФ
Рецензія дискр → абстр МН
Рецепт дискр → абстр МФ
Рецептура збірн → дискр ДЕС
Речення абстр → дискр МН
Решітка дискр → недискр МФ
Риба дискр → недискр МН
Рибалка дискр → абстр МН
Риби загал → власн МФ
Ригання абстр → недискр МН
Риза дискр → недискр МН
Римування абстр → дискр МН
Ринок дискр → абстр МН
Риска дискр → абстр МФ
Рисунок дискр → абстр МФ
Ритміка дискр → абстр МН
Риторика дискр → абстр МН
Рицарство збірн → абстр КОНВ
Риштунок збірн → дискр МН
Ріг дискр → недискр МН
Рід дискр → абстр МФ
Різдво власн → загал МН
Різець дискр → абстр МФ
Різноцвіття абстр → збірн МН
Різь абстр → дискр МН
Різьблення абстр → дискр МН
Ріка дискр → абстр МФ
Рінь недискр → дискр МН
Ріст абстр → недискр МФ
Рішення абстр → дискр МН
Робота абстр → дискр МН;
     абстр → збірн МН
Рогожа недискр → дискр МН
Родовід абстр → дискр МН
Розбіг абстр → дискр МН
Розбір абстр → дискр МН
Розвідка абстр → збірн МН;
     абстр → дискр МН
Розворот абстр → дискр МН
     → абстр МФ
Розгалуження абстр → дискр МН
     → абстр МФ
Розгін абстр → дискр МН
Розгляд абстр → дискр МН
Розгуба дискр → абстр МН
Роздум абстр → дискр МН
Розкат абстр → недискр МН
Розкіш абстр → збірн МН (множ)
Розклад абстр → дискр МН
Розкладка дискр → абстр МФ
Розкол абстр → дискр МН
Розкопка абстр → дискр МН
Розкот дискр → абстр МФ
Розлам абстр → дискр МН
Розлив абстр → дискр МН / МФ
Розліт абстр → дискр МФ
Розлом абстр → дискр МН
     → абстр МФ
Розмай абстр → недискр МФ
Розмах абстр → дискр МФ
Розмітка абстр → недискр МН
Розміщення абстр → дискр МН
Розпар абстр → дискр; абстр
     → недискр МН
Розпил абстр → дискр МН
Розпис абстр → дискр МН;
     абстр → збірн МН
Розписка абстр → дискр МН
Розрахунок абстр → дискр МН
Розрив абстр → дискр МН
     → абстр МФ
Розріз абстр → дискр МН
Розробка абстр → дискр МН
Розруб абстр → дискр МН
Розсип абстр → дискр МН
Розсипище дискр → абстр МФ
Розтин абстр → дискр МН
Розтрата абстр → недискр МН
Роман дискр → абстр МФ
Роса недискр → абстр МН
Росинка один → абстр МФ
Рослинництво абстр → дискр МН
Рубіж дискр → абстр МФ
Рубікон власн → абстр МФ
Рудимент дискр → абстр МФ
Руїна дискр → абстр МФ
Рука дискр → абстр МФ
Рулетка дискр → абстр МФ
Рупор дискр → абстр МФ
Русло дискр → абстр МФ
Рушій дискр → абстр МФ
Рябко недис → дискр МФ
Рябчик дискр → недискр МН
Ряднина недискр → дискр КОНВ

- Саван дискр* → недискр МФ
Садівництво абстр → дискр МН
Салон дискр → збірн МН
Сальник дискр → недискр МН
Самоврядування абстр → збірн МН
Самодержавство абстр → збірн МН
Самозречення абстр → дискр МН
Самосів абстр → недискр МН
Самоцвіти дискр → абстр МФ
Санітарія абстр → дискр МН
Санкція абстр → дискр МН
Сантиметр абстр → дискр МН
Сапфір недискр → дискр МН
Сап'янець дискр → недискр МН
Сарана недискр → збірн МФ
Сардина дискр → недискр МН
Сатира абстр → збірн МН
Свинець недискр → дискр МН
     → збірн МН
Свинка дискр → абстр МФ
Свиня дискр → абстр МФ
Свисток дискр → абстр МН
Свідоцтво дискр → абстр МН
Свіжак дискр → недискр МФ
Свіжина недискр → абстр МФ
Світ дискр → абстр МФ;
     дискр → збірн МФ
Світло недискр → абстр МФ;
     недискр → синтагм МФ
Свічка дискр → абстр МФ
Свояцтво збірн → абстр КОНВ
Святиня дискр → синтагм МФ
Сейм дискр → абстр МН
Секвестр абстр → дискр ДИВ
Секретаріат дискр → збірн МН
Секстет абстр → дискр ДИВ
Секція дискр → збірн МН
Село дискр → збірн МН
Семантика абстр → дискр МН
Сервіровка абстр → збірн МН
Серпанок недискр → дискр МФ
Серце дискр → абстр МФ
Сивина недискр → абстр МФ
Сигналізація абстр → дискр МН
Сидерація абстр → недискр МН
Сидір власн → абстр МФ
Сила абстр → збірн МН;
     абстр → дискр МФ
Силует дискр → абстр МФ
Сильце дискр → абстр МФ
Символ дискр → абстр МФ
Символіка абстр → збірн МН
Симпатія абстр → дискр МН
Синкліт абстр → збірн МН
Синоніміка збірн → дискр МН
Сінопсис збірн → дискр МН
Сирена дискр → абстр МФ
Сириця недискр → дискр МН
Ситець недискр → дискр МН
Ситуація абстр → дискр МН
Сичуг дискр → недискр МН
Сік недискр → абстр МФ
Сіна недискр → дискр МН
Сірома дискр → збірн МН
Сірячина дискр → недискр МН
Січ абстр → дискр МН;
     абстр → збірн МН
Січка недискр → абстр МФ
Скам'янілість абстр → дискр;
     абстр → збірн МН
Скань дискр → абстр МН
Скарб недискр → синтагм МФ
Скарбниця дискр → абстр МФ
Скарга абстр → дискр МН
Скверна абстр → дискр МН;
     абстр → збірн МН
Скелет дискр → абстр МФ
Скид недис → абстр МН
Скіс абстр → дискр МН
Склад абстр → збірн МН
Скло недискр → дискр МН
     → збірн МН
Склоочисник дискр → недискр МН
Скороспілка дискр → абстр МФ
Скорочення абстр → дискр МН
Скривлення абстр → дискр МН
Скрижаль дискр → абстр МФ
Скріплення абстр → дискр МН
Скульптура абстр →
     дискр / збірн МН
Скупчення абстр → дискр МН
Слід дискр → абстр МФ
Сліпець дискр → абстр МФ
Сліпота абстр → збірн КОНВ
Словник дискр → збірн МН
Словотвір абстр → дискр МН
Слов'янина дискр → абстр МН
Сльоза недискр → один МН
     → абстр МФ
Сльота абстр → недискр МН
     → дискр МФ
Смага абстр → недис МН
Смакота абстр → збірн КОНВ
Смерека дискр → недискр МН

- Смеречина* дискр → збірн КОНВ;
недискр → один КОНВ
- Сметанка* недискр → збірн МФ
- Смик* дискр → збірн МФ
- Сміття* недискр → абстр МФ;
недискр → дискр МФ
- Смола* недискр → дискр МФ
- Смородина* дискр → недискр КОНВ
- Смуга* дискр → абстр МФ
- Смушок* дискр → недискр МН
- Снасть* дискр → збірн МН
- Сніг* недискр → абстр МН
- Снідання* абстр → недискр МН
- Сніданок* недискр → абстр МН
- Сніжка* дискр → абстр МН
- Сніп* дискр → абстр МН
- Соболь* дискр → недискр МН
→ дискр МН
- Содом власн* → синтагм МФ
- Сокорина* дискр → збірн КОНВ;
дискр → недискр КОНВ
- Солод* недискр → абстр МФ
- Солоднеча* абстр → збірн КОНВ
- Солончак* недискр → дискр МН
- Сонце* дискр → абстр МФ / МН
- Соплі* недискр → дискр МН
- Сопрано* абстр → дискр МН
- Сором* абстр → дискр МН
- Сосна* дискр → недискр МН;
дискр → збірн МН
- Соснина* дискр → недискр КОНВ;
дискр → збірн КОНВ
- Сотворіння* абстр → синтагм МН
- Сотня* абстр → збірн МН
- Соус* недискр → абстр МФ
- Спад* абстр → дискр МН
- Спадковість* абстр → збірн МН
- Спадицина* дискр → абстр МФ
- Спайка* дискр → абстр МН / МФ
- Спальня* дискр → збірн МН
- Спектр* дискр → синтагм МФ
- Специфікація* абстр → дискр МН
- Список* дискр → абстр МФ
- Співдружність* абстр → збірн МН
- Спідняк* дискр → недискр МФ
- Спілька* абстр → збірн МН
- Спінінг* дискр → абстр МН
- Сплав 1* недискр → абстр МФ
- Сплав* абстр → дискр МН
→ абстр МФ
- Сплетення* абстр → дискр МН
→ абстр МФ
- Сплетіння* абстр → дискр МН
→ абстр МФ
- Сповіщення* абстр → дискр МН
- Сполука* недискр → синтагм МН
- Сполучення* абстр → дискр МН
→ абстр МФ
- Спорядження* абстр → дискр МН
- Справунок* абстр → збірн МН
- Спроба* абстр → дискр МН
- Спрямування* абстр → дискр МН
- Спуск* абстр → дискр МН
- Срібло* недискр → абстр МФ;
недискр → збірн МН
- Стадіон* дискр → збірн МН
- Сталь* недискр → абстр МФ;
недискр → збірн МН
- Стан* абстр → збірн МН
- Станція* збірн → дискр МН
- Станція* дискр → збірн МН
- Старина* абстр → збірн
- Старовина* абстр → збірн МН
- Старожитність* абстр → дискр МН
- Старостат* збірн → дискр ДЕС
- Старт* абстр → дискр МН
- Статистика* дискр → абстр МН
- Стаття* дискр → абстр МН
- Стаціонар* дискр → абстр МН
- Стежка* дискр → абстр МФ
- Стезя* дискр → абстр МФ
- Стеля* дискр → абстр МФ
- Стерво* недискр → дискр МФ
- Стерно* дискр → абстр МФ
- Стерня* дискр → недискр МН
- Стик* дискр → абстр МН
- Стилізація* абстр → дискр МН
- Стік* абстр → дискр МН;
абстр → недискр МН
- Стіл* дискр → недискр МН
- Стілець* дискр → абстр МН
- Стіна* дискр → абстр МФ
- Стовбур* дискр → абстр МФ
- Стовп* дискр → абстр МФ
- Столярка* абстр → конкр МН
- Сторожка* збірн → один МН
- Сторона* дискр → абстр МФ
- Стоянка* абстр → дискр МН
- Стрижка* абстр → дискр МН
- Строчка* абстр → недискр МН
- Струмінь* дискр → абстр МФ
- Струна* дискр → абстр МФ
- Студентство* збірн → абстр КОНВ
- Студія* дискр → збірн МН;

дискр → абстр МН
 Ступінь дискр → абстр МФ
 Стяжка абстр → дискр МН;
     абстр → недискр МН
 Суб'єкт дискр → синтагм МН
 Субстрат недискр → абстр МФ
 Сувій дискр → абстр МФ
 Суд дискр → абстр МН
 Сукно недискр → збірн МН
 Сума абстр → недискр МН
 Суміш недискр → синтагм МФ
 Супряга абстр → збірн МН
 Суржик недискр → абстр МФ
 Сурогат недискр → абстр МФ
 Сусідство абстр → збірн КОНВ
 Суш абстр → збірн МН
 Сфера дискр → абстр МФ
 Схима абстр → дискр МН
 Схов абстр → дискр НМ
 Схрещення абстр → дискр МН
 Сцена дискр → абстр МН / МФ

 Табір дискр → збірн МН
 Табльодот абстр → дискр МН
 Тавро дискр → абстр МФ
 Тайник дискр → абстр МФ
 Талант абстр → дискр МН
 Талія збірн → абстр МН
 Тамга дискр → недискр МН
 Тандем абстр → дискр МН
 Тантал власн → неискр МФ
 Таран дискр → абстр МН
 Тараня недискр → дискр МФ
 Тартюф власн → дискр МФ
 Татуювання абстр → збірн МН
 Тахеометрія абстр → дискр МН
 Твань недискр → дискр МН;
     недискр → збірн МФ
 Тваринництво абстр → дискр МН
 Твердиня дискр → абстр МФ
 Творіння абстр → синтагм МН
 Творчість абстр → збірн МН
 Театр абстр → дискр МН
 Тектоніка абстр → дискр МН
 Телеавтоматика дискр → збірн МН
 Телеграф абстр → дискр МН
 Телеметрія абстр → збірн МН
 Телемеханіка абстр → дискр МН
 Телефон абстр → дискр МН
 Телефонограма абстр → дискр МН
 Телець дискр → власн МФ
 Темінь абстр → збірн МФ

Темнота абстр → дискр МФ
 Тенор абстр → дискр МН
 Теплина абстр → дискр МН
 Теракота недискр → дискр МН
 Терапія абстр → дискр МН
 Терапедологія дискр → абстр МН
 Терези загал → власн МФ
 Терен недискр → дискр МН
 Термометрія абстр → дискр МН
 Тернина недис → одинн КОНВ;
     недискр → абстр МФ
 Тетерка дискр → недискр МН
 Тетрархія дискр → абстр МН
 Техніка збірн → абстр МН
 Течія абстр → дискр МФ
 Тил дискр → збірн МН
 Тираж абстр → збірн МН
 Тис дискр → недискр МН
 Тиснення абстр → дискр МН
 Титан власн → недискр МФ
     → дискр МН
 Титр дискр → недискр ДИВ
 Титул абстр → дискр ДИВ
 Тік дискр → збірн МН
 Тіло дискр → абстр МФ
 Тільце дискр → недискр МН
 Тінь дискр → абстр МФ
 Тканина недискр → абстр МФ
 Ткацтво абстр → збірн КОНВ
 Тління абстр → недискр МН
 Тлінь абстр → недискр МН
 Тлумачення абстр → дискр МН
 Тля недискр → збірн МН;
     недискр → абстр МН
 Товариство збірн → абстр КОНВ;
     збірн → дискр МФ
 Товченик дискр → абстр МФ
 Ток абстр → дискр МН
 Голока абстр → збірн МН
 Топаз недискр → дискр МН
 Топлення абстр → недискр МН
 Топографія дискр → абстр МН
 Тополина один → недискр КОНВ
 Торг абстр → дискр МН
 Торжище дискр → абстр МН
 Торкет дискр → недискр МН
 Торцівка дискр → недискр МН
 Тоталізатор дискр → абстр МН
 Точка дискр → абстр МФ
 Трава недискр → збірн МН
 Травма дискр → абстр МФ
 Трагедія абстр → дискр МН

- Трамплін дискр → абстр МФ
 Транскрипція абстр → дискр МН
 Транслітерація абстр → дискр МН
 Трансмимія дискр → абстр ДИВ
 Транспозиція абстр → дискр МН
 Трапеза дискр → абстр МН
 Траур абстр → збірн МН
 Трибунал дискр → збірн МН
 Трикотаж недискр → збірн МН
 Трикутник дискр → збірн МФ
 Трилисник дискр → абстр МФ
 Триплет дискр → абстр ДИВ
 Трійка абстр → дискр МН;
    абстр → збірн МН
 Тріска один → недискр МН
 Тріщина дискр → абстр МФ
 Трон дискр → абстр МФ
 Тростина один → недискр КОНВ
 Труд абстр → дискр МН
 Трунок недискр → абстр МФ
 Трун дискр → недискр МН
 Туалет дискр → абстр ДИВ
 Тумак дискр → недискр МН
 Туман недискр → дискр МФ;
    недискр → абстр МФ
 Туманність дискр → абстр МФ
 Тунець дискр → недискр МН
 Тупик дискр → абстр МФ
 Тухлятина недискр → абстр МН
 Тюрма дискр → збірн МН
 Тягар дискр → синтагм МФ
 Тягло дискр → недискр МФ
- Убозтво абстр → дискр МН
 Угода абстр → дискр МН
 Угрупування дискр → синтагм МФ
 Уділ дискр → абстр МФ
 Удосконалення абстр → синтагм МН
 Ужиток абстр → збірн МН
 Узагальнення абстр → дискр МН
 Узи дискр → абстр МФ
 Указка дискр → абстр МН
 Укріплення абстр → дискр МН
 Укус абстр → дискр МН
 Уламок дискр → абстр МФ
 Улов недискр → абстр МФ
 Умова абстр → дискр МН;
    абстр → синтагм МН
 Уніформа дискр → збірн МН
 Унія абстр → дискр МН;
    абстр → збірн МН
 Уособлення абстр → синтагм МН
- Упор абстр → дискр МН
 Упорядження абстр → збірн МН
 Управа дискр → збірн МН;
    дискр → абстр МН
 Управління абстр → дискр МН
    → збірн МН
 Упряжка збірн → абстр МН
 Ураження абстр → дискр МН
 Уразка абстр → дискр МН
 Уран власн → недискр МФ
 Уривок дискр → абстр МФ
 Уряд дискр → збірн МН
 Усмішка абстр → дискр МФ
 Установа дискр → абстр ДИВ
 Устаткування абстр → збірн МН
 Утворення абстр → синтагм МН
 Утіха абстр → синтагм МН
 Утопія дискр → абстр МФ
 Уточнення абстр → дискр МН
 Утрата абстр → синтагм МН
 Утримання абстр → недискр МН
 Утроба недискр → абстр МФ
 Утруднення абстр → синтагм МН
 Утруска абстр → недискр МН
 Ухвала абстр → дискр МН
 Ухил дискр → абстр МФ
 Учення абстр → збірн МН
 Учителство збірн → абстр КОНВ
 Ушкодження абстр → дискр МН
 Ущільнювач дискр → недискр МН
- Фабула абстр → дискр ДИВ
 Фаза абстр → недискр ДИВ;
    абстр → дискр
    МН
 Факел дискр → абстр МФ
 Фактор синтагм → дискр КОНВ
 Фактура синтагм → дискр ДИВ
 Факультет дискр → збірн МН
 Фамілія абстр → збірн МН
 Фант абстр → дискр МН
 Фантазія абстр → дискр МН
 Фантастика абстр → збірн МН
 Фантом абстр → дискр МФ
 Фанфара дискр → абстр МН
 Фараон дискр → абстр МН
 Фарфор недискр → збірн МН
 Фас абстр → дискр ДИВ
 Фасад дискр → абстр МН
 Фаянс недискр → збірн МН
 Феєрія дискр → абстр МФ
 Фейєрверк абстр → недискр МН

Феномен абстр → дискр МН
Фермент недискр → абстр МФ
Фермерство абстр → збірн МН
Фібра дискр → абстр МФ
Фігура дискр → абстр МФ
Фізика дискр → абстр МН
Фізіологія дискр → абстр МН
Філе недискр → дискр МН
Філігрань недискр → абстр МН
 → збірн МН
Філогенія дискр → абстр МН
Філоксера дискр → недискр МН
Фільм дискр → недискр МН
Фільтр дискр → недискр МН
Фіміам недискр → абстр МФ
Фінанси абстр → недискр МН
Фініш абстр → дискр МН
Фірма дискр → збірн МН
Фітофтора недискр → абстр МН
Флагман дискр → синтагм МФ
Флажолет дискр → абстр МН
Флегма недискр → абстр МФ
Фокус дискр → абстр МФ
Фон недискр → дискр МН;
 недискр → абстр
 МФ
Фонотека збірн → дискр МН
Форд власн → дискр МН
Форма дискр → абстр МФ → дискр
 МН
Формація абстр → дискр МН;
 абстр → недискр МН
Формування абстр → дискр МН
Формулювання абстр → дискр МН
Фортифікація дискр → абстр МН
Фотографія абстр → дискр МН
Фраза абстр → дискр МН
Фразеологія збірн → дискр МН
Фракція дискр → недискр ДИВ
Фреска дискр → абстр МН
Фронт дискр → збірн МН;
 дискр → абстр МН
Фрукт недискр → дискр МФ
Фундамент дискр → синтагм МФ
Фундук дискр → недискр МН
Фунт абстр → дискр ДИВ

Хазяйство дискр → збірн МН;
 дискр → абстр
 КОНВ
Хакі абстр → недискр МН;

абстр → дискр
 МН
Халіфат абстр → дискр МН
Халтура абстр → недискр МН
Хамса дискр → недискр МН
Хамство збірн → абстр КОНВ
Ханство абстр → дискр МН
Характер абстр → дискр МН
Харпацтво збірн → абстр КОНВ
Харч збірн → абстр МН
Харчі недискр → абстр МН
Хата дискр → збірн МН
Хаці недискр → абстр МФ
Хвиля дискр → синтагм МФ
Хвіст дискр → збірн МФ;
 дискр → абстр МФ
Хвоїна один → збірн КОНВ
Хижацтво абстр → збірн КОНВ
Химера власн → дискр МФ;
 власн → синтагм МФ
Хиря абстр → дискр МН
Хід абстр → дискр МН;
 абстр → збірн МН
Хімія дискр → абстр МН;
 дискр → збірн МН
Хірургія дискр → абстр МН
Хліб недискр → дискр МН;
 недискр → збірн МФ;
 недискр → абстр МН
Хлібоздача абстр → недискр МН
Хліборобство абстр → збірн КОНВ
Хлопавка дискр → недискр МФ
Хлоп'яцтво абстр → збірн КОНВ
Хлюст дискр → абстр МФ
Хмара дискр → абстр МФ
Хмарність дискр → абстр МН
Хмизина один → збірн КОНВ
Хміль недискр → абстр МФ
Ходок абстр → дискр МН
Холод абстр → дискр МФ
Холодок абстр → дискр МН;
 абстр → недискр МФ
Хомут дискр → синтагм МФ
Хор дискр → абстр МН
Хоровод абстр → збірн МН
Хохуля дискр → недискр МН
Храм дискр → абстр МН
Хрест дискр → абстр МФ
Християнство абстр → збірн КОНВ
Хронологія дискр → абстр МН
 → дискр МН
Худина абстр → один МН

→ збірн КОНВ

Худобина один → збірн КОНВ*Худорба* абстр → дискр МН*Худяк* дискр → збірн МН*Хура* дискр → абстр МН;

дискр → збірн МН

Хурма дискр → недискр МН*Хутро* недискр → дискр МН*Царина* дискр → абстр МФ*Царство* дискр → абстр МФ*Цвіль* недискр → абстр МН*Цвіт* недискр → абстр МФ;

недискр → збірн МФ

Цвітіння абстр → збірн МН*Цегла* збірн → дискр МН*Цейс* власн → дискр МН*Целібат* абстр → дискр МН*Цемент* недискр → абстр МФ*Цензура* абстр → збірн МН*Центр* дискр → абстр МФ*Цербер* власн → загал МФ*Церква* абстр → дискр МН*Цех* дискр → збірн МН*Цибулина* один → дискр МН*Цибуля* недискр → один МН*Цивілізація* абстр → дискр МН;

абстр → збірн МН

Циганочка дискр → абстр МН*Циганичина* абстр → збірн КОНВ*Цикл* абстр → збірн ДИВ;

абстр → синтагм ДИВ

Циклон абстр → дискр ДИВ*Цина* недискр → дискр МН*Цинамон* дискр → недискр МН*Цинкографія* абстр → дискр МН*Цирк* дискр → абстр МФ

→ синтагм МФ

Цитадель дискр → синтагм МФ*Цитата* дискр → абстр МН*Цифра* дискр → абстр МН*Цілина* дискр → синтагм МФ*Ціль* дискр → синтагм МФ*Цямрина* один → дискр ДЕС*Цятка* дискр → абстр МФ*Цяцька* дискр → абстр МФ*Чабанство* абстр → збірн КОНВ*Чавун* недискр → дискр МН*Чад* недискр → абстр МН*Чай* недискр → абстр МН*Чари* абстр → недискр МН;

абстр → синтагм МН

Чарка дискр → абстр МН*Чарування* абстр → синтагм МН*Частка* синтагм → дискр МФ*Чати* абстр → збірн МН*Чаша* дискр → абстр МФ*Чашка* дискр → абстр МН*Черга* абстр → збірн МН*Черемшина* недискр → один КОНВ*Черепок* один → дискр ДЕС*Черешня* дискр → недискр МН*Чернецтво* абстр → збірн КОНВ*Чернь* недискр → абстр МФ

→ дискр МН

Четвертина абстр → дискр МН*Четвірка* дискр → синтагм МН*Чечітка* дискр → абстр МФ*Чинівництво* збірн → абстр КОНВ*Число* абстр → дискр МН*Чистилище* дискр → синтагм МФ*Читання* абстр → дискр МН*Чорнота* абстр → збірн КОНВ*Чортовиння* збірн → синтагм МФ*Чтиво* збірн → абстр МН*Чудо* абстр → синтагм МФ*Чужина* дискр → збірн МН*Чумацтво* збірн → абстр КОНВ*Чумачина* один → збірн КОНВ*Шабаш* абстр → збірн МН*Шаблон* дискр → абстр МФ*Шалівка* недискр → один МН*Шантрапа* дискр → збірн МН*Шапка* дискр → абстр МФ*Шар* дискр → недискр МН*Шарж* абстр → дискр МН*Шарпанина* абстр → недискр МФ*Шафран* недискр → дискр МН*Шашіль* недискр → абстр МФ*Шеренга* дискр → збірн МН*Шерстина* один → недискр КОНВ*Шестерик* дискр → абстр МФ*Широта* абстр → дискр МФ*Шитво* абстр → дискр МН;

абстр → недискр МН

Шиття абстр → дискр МН;

абстр → недискр МН

Шкала дискр → абстр МФ*Шкіра* дискр → недискр МН*Шкода* абстр → синтагм МН*Школярство* збірн → абстр КОНВ*Шлунок* дискр → недискр МН;

дискр → абстр МФ
Шлях дискр → абстр МФ;
 дискр → синтагм МФ
Шматок дискр → абстр МФ
Шмаття збірн → недискр КОНВ
Шнур дискр → недискр МН
Шовк недискр → дискр МН
Шовковиця дискр → недискр МН
Шоколад недискр → дискр МН
Шпагат недискр → абстр МФ
Шпарування абстр → недискр МН
Шпилька дискр → абстр МФ
Шпичка дискр → абстр МФ
Шпунт дискр → недискр МН
Шрапнель дискр → недискр МН
Штаб дискр → збірн МН
Штамп дискр → абстр МФ
Штапель дискр → недискр МН
Штопор дискр → абстр МФ
Штрих дискр → синтагм МФ
Штукатурка абстр → недискр МН
Шуба дискр → недискр МФ
Шумовиння недискр → абстр МФ

Щастя абстр → синтагм МН
Щука дискр → недискр МН
Юнацтво абстр → збірн КОНВ
Ява дискр → абстр МН
Явір дискр → недискр МН
Яворина один →
 збірн / недис КОНВ
Ягода дискр → недискр МН
Ядро дискр → абстр МФ
Язик дискр → недискр МН
Ялина один → збірн КОНВ
Ялівник збірн → дискр МН
Яма дискр → абстр МФ
Янтар недискр → дискр МН
Яр дискр → абстр МФ
Ярлик дискр → абстр МФ
Ярмарок абстр → дискр МН;
 абстр → збірн МН
Ярмо дискр → абстр МФ
Ясен дискр → недискр МН
Яциур дискр → абстр МФ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Рекреації. Роман. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1997. – 104 с.
2. Біологія: Навч посібник / А. О. Слюсарєв, О. В. Самсонов, В. М. Мухін та ін.; За ред. та пер. з рос. В. О. Мотузного. – 2-ге вид. Випр. – К.: Вища школа, 1995. – 607 с.
3. Винниченко В. Сонячна машина: Роман. – К.: Дніпро, 1989 – 619 с.
4. Гончар О. Твори: У 6-ти Т. 3 Земля гуде: Повість. Партизанська іскра: кіноповість та ін. – К.: Дніпро, 1979. – 519 с.
5. Гончар О. Твори: У 6-ти Т. 4. Людина і зброя. Роман. Циклон. Роман. – К.: Дніпро, 1979. – Т4 – 564 с.
6. Грінченко Б. Вибрані твори / Упоряд., передм. та прим. П. П. Хропка. – К.: Дніпро, 1978. – 459 с.
7. Дзвін – 2005. – №№ 1–3
8. Довженко О. П. Твори: У 5-ти томах: Т.2. Кіноповісті, сценарії – К.: Дніпро, 1984 – 503 с.
9. Довженко О. П. Твори: У 5-ти томах: Т.4. Статті, виступи, лекції – К.: Дніпро, 1984 – 351 с.
10. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – 340 с.
11. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
12. Загребельний П. А. Твори: У 2-х т. Т. 1. Розгін. Роман. – К.: Дніпро, 1984. – 549 с.
13. Загребельний П. А. Твори: У 2-х т. Т. 2. Смерть у Києві; Первоміст: Романи. – К.: Дніпро, 1984. – 663 с.
14. Коцюбинський М. М. Твори: У 2. т. / Упоряд. і прим. М. С. Грицюти: Вступ. ст. Н. Л. Калениченко: Т. 1. Повісті та оповідання (1884 – 1906) Ред. тому М. Т. Яценко. – К.: Наукова думка, 1998. – 584 с.

15. Коцюбинський М. М. Твори: У 2. т. / Упоряд і прим М. С. Грицюти: Вступ. ст. Н. Л. Калениченко: Т. 2. Повісті та оповідання (1907 – 1912). Статті та нариси / Упоряд і прим. В. А. Зіпи; Ред тому Н. Л. Калениченко. – К.: Наукова думка, 1998. – 496 с.
16. ЛУ – Літературна Україна – 2005. – №№ 1 – 3.
17. Марко Вовчок Твори: У трьох томах. Т.1. Повісті та оповідання – К.: Дніпро, 1975. – 537 с.
18. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи / Вступ ст., упоряд і приміт. В. О. Мельника; Ред. тому В. Г. Дончик. – К.: Наукова думка, 1991. – 800 с.
19. Старицький М. Твори: У 6-ти томах: Т.2. Драматичні твори – К.: Дніпро, 1989 – 575 с.
20. Старицький М. Твори: У 6-ти томах: Т.3. драматичні твори – К.: Дніпро, 1989 – 527 с.
21. Старицький М. Твори: У 6-ти томах: Т.4. драматичні твори – К.: Дніпро, 1989 – 688 с.
22. Стельмах М. П. Твори: У шести томах: Т 1. Хліб і сіль. Роман – К. : Дніпро. – 664 с.
23. Стельмах М. П. Твори: У шести томах: Т 2. Кров людська – не водиця., Велика рідня. Романи – К. : Дніпро. – 595 с.
24. Фармакологічний аналіз рецепторно-лігандної взаємодії. – К.: Академперіодика, 2001. – 207 с.
25. ФХТТ – Фізика і хімія твердого тіла – 2004. – Т 5, №№ 1 – 3.
26. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. (видання автентичне 1 – 6 томам „Повного зібрання творів у дванадцяти томах”) / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.: Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Г. Шевченком або за його участю – К.: Наукова думка, 2003. – 632 с.
27. Якобисяк М. Імунологія / Пер. з пол. за ред. проф. В. В. Чоп'як – Вінниця: Нова книга, 2004. – 672 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдєєва С. Вплив морфологічних категорій на парадигматику іменника / Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика // ВДПУ ім М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. – Вінниця, 2000. – № 2. – С. 32 – 36.
2. Адмони В. Г. Основы теории грамматики. – М. – Л.: Наука, 1964. – 105 с.
3. Азарх Ю.С. Словообразование и формообразование существительных в истории русского языка. – М.: Наука, 1984. – 248 с.
4. Алексеева З. В. Имена собирательные в современном русском языке // Филологические науки. – 1982. – № 3. – С. 37 – 39.
5. Алтинцева Л. Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою: Дис... к. ф. н.: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 200 с.
6. Апресян Ю. Д. Понятие лингвистической модели // РЯВШ. – 1966. – № 2. – С. 3 – 14.
7. Арнольд И. В. Полисемия существительных и лексико-грамматические разряды // Иностр. языки в школе. – 1969. – № 5. – С. 10 – 20.
8. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: Учебное пособие для студ. пед. ин-тов по спец. иностр. яз. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
9. Арсірій А. Т. Іменник. Назви істот і неістот. Власні та загальні назви // УМЛШ. – 1986. – № 11. – С. 73 – 75.
10. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений / Оценка, событие, факт / Отв. ред. Г. В. Степанов; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1988. – 338 с.

11. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека – М.: „Языки русской культуры” – 1999. – 896 с.
12. Аспекты семантических исследований. / Ответ. ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1980. – 355 с.
13. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
14. Ахметова Б. Н. Категориально-грамматическая транспозиция глагольных словоформ в русском языке: Дис. ... канд. филол. наук 10.02.01 / Киев. нац. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1994. – 159 с.
15. Бабайцева В. В. Классификация частей речи с учетом существования гибридных слов // Фил. науки. Вопросы синтаксиса рус. яз. – Тамбов, 1973. – С. 102 – 112.
16. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматике русского языка. – М.: Изд. дом «Дрофа», 2000. – 640 с.
17. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматическом строе русского языка и методы их изучения // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка: Межвуз. сб. научн. тр. / Моск. пед. ин-т им. В. И. Ленина; Редкол.: В. В. Бабайцева (отв. ред.) и др. – М., 1988. – С. 3 – 13.
18. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд. иностр. лит., 1955. – 416 с.
19. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови – К.: Наукова думка, 1987. – 209 с.
20. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
21. Безпояско О. К. Зони перехідності в граматичній категорії числа іменника // Мовознавство. – 1995. – № 2 – 3. – С. 12 – 16.

- 22.Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії: Функціональний аналіз / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1991. – 172 с.
- 23.Безрук Л. П. Категорія числа речовинних іменників в аспекті семантики // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 33 – 36.
- 24.Белей Л. О. Літературно-художня антропонімія як джерело розвитку національного іменника українців // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 35 – 40.
- 25.Богушевич Д. Г. Единица, функция, уровень: К проблеме классификации единиц языка. – Минск: Выш. шк., 1985. – 116 с.
- 26.Болюх О. В. Парадигматика іменника // Мовознавство. – 1995. – № 4. – 5. – С. 24 – 29.
- 27.Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст. – Ленинград: Наука, ЛО, 1971. – 115 с.
- 28.Бондарко А. В. Категории и разряды функциональной морфологии // Славянское языкознание. VII съезд славистов. – Варшава – Москва, 1973. – С. 42 – 62.
- 29.Бондарко А. В. Лексико-грамматические разряды слов // Актуал. проблеммы лексикологии. – М., 1972. – С. 23 – 27.
- 30.Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
- 31.Бондарко А. В. О структуре грамматических категорий / Отношения оппозиции и неопозитивного различия // Вопросы языкознания. – 1981. – № 6. – С. 17 – 22.
- 32.Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / АН СССР; Ин-т языкознания – Ленинград: Наука. ЛО., 1976. – 255 с.
- 33.Борте Л. В. Референтно грамматические разряды основных категориально-грамматических классов слов в современном русском языке / Изучение языкового строя в свете ленинской теории отражения – Кишинев: Штиинца, 1984. – С. 31 – 40.

34. Брусенская Л. А. Множественное число отвлеченных существительных и норма // РЯВШ. – 1987. – № 6. – С. 67 – 70.
35. Брусенская Л. А. Обобщенно-собирательное значение формы единственного числа конкретных существительных // Русский язык в национальной школе. – 1986. – №10. – С. 3 – 7.
36. Брусенская Л. А. Содержание категории числа различных частей речи (на материале русского языка) // Филологические науки. – 1990. – № 4. – С. 47 – 56.
37. Букреева Е. И. Выражение категории единичности в сфере неисчисляемых имен существительных в современном английском языке // Романские и германские языки – К., 1985. – С. 24 – 33.
38. Будагов Р. А. Язык – реальность – язык. – М.: Наука, 1983 – 262 с.
39. Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5-ти томах. Т.2. Українська мова. – К.: Наукова думка, 1977. – 631 с.
40. Булыгина Т. В. Проблемы теории морфологических моделей / Т. В. Булыгина; АН СССР, Ин-т языкознания – М.: Наука, 1977. – 287 с.
41. Булыгина-Шмелева Т. В. Проблемы теории морфологических моделей: Автореф... д-ра филол. наук: 10.02.01 – М., 1979. – 47 с.
42. Быстрова Л. В., Кацатрук Н. Д., Левицкий В. В. К вопросу о принципе и методах выделения лексико-семантической группы слов // НДВШ. Филол. науки. – 1980. – № 6. – С. 75 – 78.
43. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
44. Вержбицкая А. Семантика грамматики / РАН, Ин-т научн. информации по обществ. наукам. – М., 1992 – 31 с.
45. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – 559 с.
46. Виноградова В. Н. Словообразовательные омонимы в разговорной речи // Актуальные проблемы русского словообразования.

- Матеріали респ. научн. конф. (12 – 15 сент. 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов – Ч 1. – Самарканд, 1972. – С. 217 – 222.
47. Вихованець І. Р. Граматика української мови. – К.: Радянська школа. – 1982. – 208 с.
48. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець (Гол. ред.), К. Г. Городенська – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 398 с.
49. Вихованець І. Теоретичні засади категорійної граматики української мови / Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика // ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. – Вінниця, 2000. – № 2. – С. 3 – 6.
50. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті // АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1987. – 256 с.
51. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи: / Природа вторичной номинации. – К.: Наукова думка, 1986. – 140 с.
52. Гак В. Г. Метафора: Универсальное и специфическое // Метафора в языке и в тексте, 1998. – С. 11 – 26.
53. Гак В. Г. Языковые преобразования – М.: Языки русской культуры; 1998. – 768 с.
54. Гайсина Р. М. Межкатегориальный переход понятия и обогащение лексики. – Уфа: БГУ, 1985 – 80 с.
55. Гарская Л. В., Дудченко В. В., Маковецкая Н. А. Семантические транспозиции в лексико-семантической группе / Семантические процессы в системе языка: Межвуз. сб. научн. трудов / Воронежский гос. ун-т им. Ленинского Комсомола; Редкол.: З. Д. Попова / Отв. ред. / и др. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – С. 70 – 77.
56. Герета М. І. Особливості словотвірної структури суфіксальних збірних іменників // Мовознавство. – 1977. – №1. – С. 79 – 82.

- 57.Голубева Н. Изменения лексико-грамматических признаков прилагательных, связанных с субстантивацией / К вопросу об изменчивых и постоянных признаках трансформированных грамматических категорий / Дрогобыч, 1963. – 321 с.
- 58.Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотворна структура слова: Відіменні деривати. – К.: Наукова думка, 1981. – 200 с.
- 59.Городенська К. Г. Синтаксичні засади категорійного словотвору – / Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика // ВДПУ ім М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. – Вінниця, 2000. – № 2. – С. 6 – 9
- 60.Городенська К. Г. Реалізація семантичного потенціалу дієслів у синтаксичних дериватах // Словотворна семантика східно-слов'янських мов – К. Наукова думка, 1983. – С. 102 – 113.
- 61.Горпинич В. О. Відтопонімічні похідні як реальні й потенційні утворення // Мовознавство. – 1973. – №3. – С. 81 – 87.
- 62.Горпинич В. А. Оттопонимическое словообразование в украинском языке. Автореф. дис... к. ф. н. Спец. 10.02.02. Языки народов СССР (укр. язык) – К., 1974. – 68 с.
- 63.Горпинич В. О. Сучасна українська мова. Морфеміка. Слововір. Морфологія. Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1993. – 207 с.
- 64.Горпинич В. О. Українська морфологія: навчальний посібник. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – 364 с.
- 65.Горпинич В. О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ. „Академія”, 2004. – 336 с.
- 66.Горшкова М. И. Лексико-грамматическая характеристика и особенности функционирования существительных в чешском языке в сопоставлении с русским – Автореф. дисс... к. ф. н. – М., 1987. – 16 с.

- 67.Грещук В. В. Словообразовательная и лексико-семантическая структура украинских деадъективов на *-ість, -ство, -ста, -ина, -изна*. Автореф. дис... к. ф. н. Спец. 10.02.02. Языки народов СССР (укр. язык) – К., 1979. – 24 с.
- 68.Громова Н. М. Предметные имена существительные с суффиксом -к (а) в русском языке – Дис. ... к. ф. н. – Львов, Львовский гос. ун-т им. И. Франко. – 1955. – 271 с.
- 69.Гуйванюк Н. В. Функціональна транспозиція в синтаксисі // Лінгв. студії: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – Донецьк: ДНУ, 2001. – С. 85 – 91.
- 70.Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке – М.: Просвещение, 1969. – 184 с.
- 71.Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. под ред. и с предисл. Г. В. Раммишвили – М.: ОАО ИГ Прогресс. – 2000. – 400 с.
- 72.Гурская Ю. А. Культурно значимые имена собственные в когнитивном аспекте // Традиційне і нове у вивченні власних імен: Тези доповідей міжнар. ономастичної конференції. – Донецьк – Горлівка – Святогірськ, 13-16 жовтня, 2005 р. – Горлівка: Вид-во ГДПМ, 2005. – С. 9 – 11.
- 73.Дегтярева Т. А. Формы проявления семасиологических законов. Законы семантического развития в языке. Сб. под ред. Т. Дегтяревой – М.: Изд. ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1961. – С. 3 – 22.
- 74.Дегтярьов В. І. Проблема походження категорій збірності й абстрактності в семасіологічному вченні О. О. Потебні // Мовознавство. – 1991. – № 6. – С. 56 – 63.
- 75.Дегтярев В. И. Формирование категории вещественности // Вопросы языкознания. – 1971. – № 6. – С. 54 – 62.
- 76.Дегтярев В. И. Собирательность и категория числа в истории славянских языков // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 92 – 101.

77. Демська О. М. Лексична та лексико-граматична омонімія сучасної української мови. Дис. ... к. ф. н. / НАН України. – К., 1996. – 643 с.
78. Демьяненко Н. К. Лексико-грамматические разряды имен существительных в современном русском языке. Дис. ... к. ф. н. – Симферополь, Крымский гос. пед. ин-т им. М. Ф. Фрунзе, 1972. – 233 с.
79. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. – К.: Держ. лінгвіст. ун-т, 1996. – 294 с.
80. Джура А. С. Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на мат. іменникових форм родового відмінка): Автореф. дис. ... к. ф. н.: 10.02.01 / НАН України, Ін-т укр. мови – К., 2000. – 19 с.
81. Джура А. С. Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на мат. іменникових форм родового відмінка): Дис. ... к. ф. н.: 10.02.01 / Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки – Луцьк, 1999. – 196 с.
82. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии / АН УССР. Ин-т языковед. им. А. А. Потебни. – К.: Наукова думка, 1987. – 123 с.
83. Еселевич И. Е. Из истории категории собирательности в русском языке. – Казань, 1979. – 180 с.
84. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит-ры. – 1958. – 404 с.
85. Ермоленко С. С. До питання про системну зумовленість переносних значень морфологічних категорій // Мовознавство. – 1981. – № 6. – С. 23 – 29.
86. Жирмунский В. М. Избранные труды. Общее и германское языкознание. – Л.: Наука, 1976. – 693 с.
87. Журавлев В. К. Внешние и внутренние факторы языковой эволюции – М.: Наука, 1982. – 328 с.
88. Журавлев В. К. Диахроническая морфология / Отв. ред. В. П. Мажюлис; АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1991. – 207 с.

89. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: Морфологія: Монографія. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437с.
90. Загнітко А. П. Центр і периферія функціональної морфології // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С. 54 – 60.
91. Зайцева И. П. Взаимодействие ономастической и апеллятивной лексики в поэтическом тексте // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измайльський пед. ін-т: Ізмаїл, 1994. – С. 14 – 15.
92. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение. – М.: Наука, 1967. – 370 с.
93. Зверев А. Д. Про власні та загальні імена // Мовознавство. – 1976. – №1. – С. 32 – 37.
94. Зеленько А. С., Білозерова О. Ю. Лексико-граматичний синкретизм у мовній системі // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измайльський пед. ін-т: Ізмаїл, 1994. – С. 16 – 17.
95. Зеленько А. С. До питання про гносеологічні основи синкретизму // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измайльський пед. ін-т: Ізмаїл, 1994 – С. 18 – 19.
96. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы респ. научн. конф. (12 – 15 сент. 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов. – Ч 1. – Самарканд, 1972. – С. 19 – 28.
97. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
98. Значение и смысл слова: Худ. речь и публицистика / Под ред. Д. Э. Розенталя – М.: Изд. МГУ, 1987. – 200 с.

99. Золотова Г. А. О взаимодействии лексики и грамматики в подклассах имен существительных // Памяти В. В. Виноградова: Сб. стат. – М., 1971. – С. 84 – 90.
100. Іваницька Н. Л., Борецький В. В. Іншомовні слова з експресивним значенням у поезії Є. П. Гуцала // Студії з лексикології, граматики та лінгводидактики української мови: Збірник наукових праць. – Вінниця: Вид-во Вінницького пед ун-ту ім. М. М. Коцюбинського, 1999. – С. 50 – 53.
101. Іваницька Н. Л., Борецький В. В. Специфіка конотацій іншомовних іменникових лексем / Студії з лексикології, граматики та лінгводидактики української мови: Збірник наукових праць. – Вінниця: Нова книга, 2001. – С. 138 – 142.
102. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лубінова та ін.; АН УРСР. Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні – К.: Наукова думка, 1978. – 540 с.
103. Камчатнов А. М. Лексическая вариативность и лексическое значение // Вопросы языкознания. – 1983. – № 4. – С. 121 – 129.
104. Канонич С. Н. Принципы типологии контекстных грамматических категорий // Вопросы языкознания. – 1984. – № 1. – С. 84 – 89.
105. Карпенко Ю. О. Велика літера і власні назви // УМЛШ. – 1969. – №11. – С. 23 – 25
106. Карпенко Ю. О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 46 – 50.
107. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. – М.: Наука, 1988. – 312 с.
108. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление – Л.: Наука, ЛО, 1972. – 216 с.

109. Ким О. М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. – Ташкент: Фан, 1978. – 227 с.
110. Клычков Г. С. Значение и полисемия слова / Законы семантического развития в языке. Сб. под ред. Т. Дегтяревой – М.: Изд ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1961. – С. 100 – 121.
111. Ковалик І. І. Слова з абстрактним і конкретним значенням // УМЛШ. – 1977. – № 4. – С. 27 – 32.
112. Колесников А. А. Омонимичность и синкретизм грамматических единиц как лингвистическая проблема // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измаильский пед ин-т: Измаил, 1994. – С. 28-29.
113. Колесников А. А. Семантическое обеспечение грамматических форм имени существительного русского языка. – К.: Выща школа. Гол. вид-во, 1988. – 139 с.
114. Колесников А. О. Синтагматична парадигматика категорії числа морфологічно недостатніх іменників: Автореф. дис. ... к. ф. н.: 10.02.01 / Одеський нац. ун-тет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2000. – 18 с.
115. Колібаба Л. М. Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів. – К.: Інститут української мови НАН України, 2005. – 349 с.
116. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
117. Кольцун Н. М. Межкатегориальная омонимия в сфере лексико-грамматических разрядов имени существительного в современном русском языке. Автореф дисс. ... к. ф. н. – Одесса, 1990. – 16 с.

118. Кондакова Л. А. Морфологические процессы в системе украинского имени существительного: Автореф. дисс. ... к. ф. н.: 10.02.02. / КГУ им. Т. Г. Шевченко. – К., 1990. – 20 с.
119. Корепанова А. П. Процес універбізації у власних назвах // Мовознавство. – 1972. – №5. – С. 70 – 74.
120. Кочерган М. П. К вопросу о разграничении терминов сочетаемость, дистрибуция, валентность // Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигматика: Матер. межвуз. науч.-теорет. конф. – Харьков: ХИМЭСХ, 1991. – С. 194 – 196.
121. Кошечая И. Г. К проблеме знака и значения в языке. Уч. пособие: М: МГУ, 1976. – 141с.
122. Кошечая И. Г. Уровни языкового абстрагирования. – К.: Изд. Киев. ун-та, 1973. – 210 с.
123. Кравченко М. В. Словотвірний аналіз дериватів із суфіксом *-ин-(а)* і його похідними формантами // Мовознавство. – 1987. – № 9. – С. 24 – 31.
124. Кравченко М. В. Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке. Автореф. дис. ... к. ф. н. /10.02.01/ – К., 1977. – 25 с.
125. Красильникова Е. В. Имя существительное в русской разговорной речи. Функциональный аспект. – М.: Наука, 1990. – 128 с.
126. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа / На мат. герм. языков. – М.: Наука, 1974. – 319 с.
127. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
128. Кубрякова Е. С. Язык и знание. / Ин-т яз-ния РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.

129. Кудрявцева Л. О. Парадигматично і синтагматично мотивовані зміни значення слова: Типологія семантичних новацій російської мови // Мовознавство. – 1987. – № 4. – С. 37 – 42.
130. Курилович Е. Очерки по лингвистике. Сборник статей. – М.: Изд-во иностр лит., 1962. – 456 с.
131. Куцак Г. М. Основні вияви словотвірної омонімії: Дис. ... к. ф. н.: 10.02.01. / НАН України. Ін-т української мови. – К., 2000. – 164 с.
132. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 159 с.
133. Кучеренко І. К. Теоретичні питання української мови. Морфологія. Вид. 2-ге, уточнене й доп. – Вінниця: „Поділля”. – 2003. – 464 с.
134. Левковская К. А. Теория слова, принципы её построения и аспекты изучения лексического материала. – М.: Высшая школа, 1962. – 296 с.
135. Леонова М. В. Система семантичних категорій іменника // УМЛШ. – 1980. – № 12. – С. 21 – 27.
136. Леонова М. В. Сучасна українська мова: Морфологія – К.: Вища школа. – 1983. – 264 с.
137. Лингвистическая терминология и прикладная топонимика [Сб. статей. Отв. ред. А. А. Реформатский]. – М.: Наука, 1964. – 135 с.
138. Лисиченко Л. А. Топологічна структура полісемантичних іменників у сучасній українській мові // Мовознавство. – 1977. – № 2. – С. 23 – 26.
139. Лопатин В. В. Выступление на обсуждении книги А. Н. Тихонова „Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка”

- // Актуальные проблемы русского словообразования, II. Самарканд, 1972. – С. 100 – 101.
140. Мамардашвили М. К. Формы и содержания мышления – М., 1968. – 190 с.
141. Маевская Н. И. О собирательных именах существительных // Русский язык в нач. Школе. – 1968. – № 6. – С. 92 – 95.
142. Макеева И. И. К вопросу о собирательных именах существительных // Вопросы языкознания. – 1986. – №1. – С. 91 – 98.
143. Манчутарян Н. С. Словообразовательная аллосемия и проблемы ее описания // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы респ. научн. конф. (12 – 15 сент 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов – Ч 1. – Самарканд, 1972. – С. 266 – 271.
144. Мартынов В. В. Категории языка: Семиологический аспект – М.: Наука, 1982. – 192 с.
145. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. – К.: Радянська школа, 1974. – 184 с.
146. Мельчук И. А. Словообразование и конверсия // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы респ. научн. конф. (12 – 15 сент. 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов – Ч 1. – Самарканд, 1972. – С. 36 – 43.
147. Межжеріна С. О. Іменники з синтаксично обумовленим значенням в українській та російській мовах / Українське мовознавство. Міжвід. наук. зб. – 1975, вип. 3. – С. 18 – 25.
148. Мигирин В. Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке. – Бельцы, 1971. – 199 с.
149. Микитюк О. Р. Українські абстрактні іменники в загальноживаній і термінологічній лексиці. Дис. ... к. ф. н.: 10.02.01. / Держ. ун-тет “Львівська політехніка”. – Львів, 1997. – 282 с.

150. Молдован І. Ф. Апелятивні іменники спільного роду в сучасних слов'янських мовах // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 66 – 71.
151. Морфологічна будова сучасної української мови / Редкол.: д-р філ. наук М. А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1975. – 208 с.
152. Москальская О. И. Структурно-семантические разряды слов в составе части речи // Вопросы германского языкознания – М. – Л., 1961. – С. 251 – 261.
153. Мосьпан О. П. Поле збірних іменників у російській мові: особливості семантики та прагматики: Автореф. дис. ... к. ф. н. – Харків, 2002. – 19 с.
154. Навозова Л. М. Закономерности точечной сочетаемости и дистрибуции грамматических и лексико-грамматических категорий в совр. рус. языке. Автореф. дисс. ... к. ф. н. – Томск, 1969. – 26 с.
155. Недбайло Л. І. Множина від іменників речовинного значення // Питання мовної культури – К.: Наукова думка, 1968. – С. 61 – 68.
156. Никитин М. В. О семантике метафоры // Вопросы языкознания. – 1979. – № 1. – С. 98 – 102.
157. Николина Н. А. Экспрессивные возможности транспозиции в художественной речи // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка: Межвуз. сб. научн. тр. / Моск. пед. ин-т им. В. И. Ленина; Редкол.: В. В. Бабайцева (отв. ред.) и др. – М., 1988. – С. 116 – 131.
158. Новий тлумачний словник української мови: У чотирьох томах / Укл. В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 1 – 4. – К.: Аконіт, 2000.
159. Новиков Л. А. Природа числа существительных и его стилистические функции // РЯВШ. – 1959. – № 5. – С. 18 – 21.
160. Ожоган В. Контамінація в системі займенникових слів / Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика

- // ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. – Вінниця, 2000.
– № 2. – С. 27 – 29.
161. Озерова Н. Г. Числовые формы вещественных существительных // Рус. яз. и лит-ра в средних учебных заведениях УССР. – 1986. – № 11. – С. 49 – 52.
162. Озерова Н. Г. Взаємодія семантичних і граматичних категорій російських субстантивів // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 17 – 21.
163. Озерова Н. Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
164. Олексенко Е. А. Конструктивно обусловленное значение имен существительных в современном русском языке: Авт. дисс. ... к. ф. н.: 10.02.01. / ХГУ им. А. М. Горького. – Харьков, 1987. – 26 с.
165. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: Дис. ... д. ф. н.: 10.02.01. / Херсонський держ. ун-тет. – Херсон, 2002. – 432 с.
166. Отін Є. С. Різні типи паронімічного вирівнювання слів в апеллятивній та ономастичній лексиці // Мовознавство. – 1973. – №2 – С. 63 – 73.
167. Панфилов В. З. Типология грамматической категории числа и некоторые вопросы ее исторического развития // Вопросы языкознания. – 1976. – № 4. – С. 18 – 38.
168. Пеньковский А. Б. О развитии скрытых семантических категорий русского языка // Вопросы языкознания. – 2004. – № 1. – С. 42 – 59.
169. Петровская О. П. Категория собирательности имени существительного в современном украинском языке: Автореф. дис. ... к. ф. н.: 10.02.01. К., 1973. – 25 с.
170. Петровська О. П. Словотвірна структура суфіксальних збірних іменників сучасної української мови // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С. 75 – 79.

171. Петровська О. П. Сміслова характеристика збірних іменників в одномовному словнику (на мат. Словника української мови) // Мовознавство. – 1973. – № 5. – С. 45 – 55.
172. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
173. Питання граматичної будови української мови. Тематичний збірник наук. праць / Редкол.: Г. М. Удовиченко (відп. ред.) та інші – К.: Київ. держ. пед. ін-т, 1979. – 139 с.
174. Піддубська О. В. Модальна і темпоральна транспозиція дієслівних форм: Дис. ... к. ф. н.: 10. 02. 01. / Дон. нац. ун-тет. – Донецьк, 2000. – 185 с .
175. Плотников Б. А. О форме и содержании в языке – Минск: Выш. школа, 1989 – 252 с.
176. Плужникова Т. И. Типология комплексных единиц словообразования: Прогнозирующая функция – К.: Киев. – 2002. – 256 с.
177. Плющ М. Я. Грамматика української мови: У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Підручник. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.
178. Погрібний І. І. Матеріально-речовинні іменники (лексична семантика та словозміна). Дис. ... к. ф. н.: 10.02.01. / Нац. пед. ун-тет ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 215 с.
179. Понятие лексеммы и проблема отношений синтаксиса и словообразования. – Ленинград: Наука, 1985. – 298 с.
180. Попко Л. П. Системная синтагматика имени существительного в малом синтаксисе современного русского языка: Дис. ... к. ф. н. / Днепрор. гос. ун-т – Днепрпетровск, 1999. – 170 с.
181. Попович М. Про „граматичність” граматичної категорії / Граматичні категорії української мови: Загальна проблематика

- // ВДПУ ім. М. М. Коцюбинського. Сер. Філологія. – Вінниця, 2000. – № 2 – С. 14 – 18
182. Поспелов Н. С. Мысли о русской грамматике: Избр. труды / Сост. Е. А. Иванчикова. – М.: Наука, 1990. – 182 с.
183. Поставной В. В. Морфологические варианты имен существительных в современном русском языке: Автореф. дис. ... к. ф. н. (10.02.01). – Ужгород, 1977. – 22 с.
184. Потенция А. А. Из записок о русской грамматике – М.: Учпедгиз, 1958. Т. 1 – 2. – 536 с.
185. Привалова М. И. Собственные имена и проблемы омонимии // Вопросы языкознания. – 1979. – № 5. – С. 56-67.
186. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць / Редкол.: Грищенко А. П., Плющ М. Я., Мацько Л. І. та ін. – К.: Нац. пед. ун-тет ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 220 с.
187. Прокопчук О. О., Простакова Е. І. До питання нейтралізації протиставлення дистрибутивна множина іменників // Мовознавство. – 1984. – №4. – С. 23 – 26.
188. Ращинская Г. Отглагольные имена существительные на -няя, -ення (-іння), -ття в современном украинском языке: Автореф. дис. ... к. ф. н. – Львов, 1968. – 21 с.
189. Реформатский А. А. Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии – М.: Наука, 1979. – 102 с.
190. Рогозін Л. Л. Граматичний зв'язок власних географічних назв з означуванням іменником // Про культуру мови. – К.: Наукова думка – 1964. – С. 230 – 240.
191. Розина Р. Принципы классификации в лексической семантике имени существительного: Научно-аналит. обзор, АН СССР, ИНИОН. – М., 1982. – 65 с.
192. Рожкова Е. И. Очерки практической грамматики русского языка – М.: Высшая школа, 1978. – 176 с.

193. Руделева О. А. Существительное и его семантико-грамматические классы (на мат. поэзии А. Вознесенского). Автореферат дисс. ... к. ф. н. 10.02.01 / Саратовский гос. ун-т им. Г. И. Чернышевского. – Саратов, 1990. – 14 с.
194. Руденко И. И. О смысловой специфике собирательных существительных // РЯВШ – 1987. – № 1. – С. 60 – 64.
195. Русанівський В. М. Структура лексичної та граматичної семантики /АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
196. Русская грамматика: В 2-х Т. / Редкол.: Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.: Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология., 1980. – 783 с.
197. Салимов Р. Х. Типология словообразовательных трансформаций номенклатурного знака в сфере русского военного просторечия // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы респ. научн. конф. (12 – 15 сент. 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов – Ч. 1. – Самарканд, 1972. – С. 193 – 197.
198. Семантика і прагматика граматичних структур: Зб. наук. праць / А. Загнітко (ред.): Донецький держ. ун-тет. – Донецьк, 1998. – 140 с.
199. Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования – М.: Наука, 1971. – 216 с.
200. Семантические процессы в системе языка: Межвуз. сб. научн. трудов / Воронеж. гос. ун-т им. Ленинского Комсомола – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1984. – 123 с.
201. Семантичні й формальні аспекти морфології й синтаксису української мови: Зб. наук. праць / Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького; Ред. кол. А. П. Грищенко / Відп. ред. / та інші. – К., 1988. – 112 с.

202. Семенюк С. П. формування словотвірної системи іменника з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: Автореф. дис. ... к. ф. н. 10.02.01. / Запорізький ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.
203. Сич В. Ф. Лексико-семантичні групи іменників // УМЛШ. – 1974. – № 6. – С. 23 – 32.
204. Склярєнко О. М., Андріянова Є. М. Види омонімії в топонімічній системі та засоби їх подолання // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 44 – 47.
205. Словник іншомовних слів – К.: Гол. ред. УРЕ, 1977. – 776 с.
206. Современный русский язык: Ч. 1.: Лексикология, фонетика, словообразование / Галкина-Федорук Е. М., Горшкова К. В., Шанский Н. М.– М.: Изд. Моск. пед. ун-та. – 1962. – 334 с.
207. Содержательные аспекты языковых единиц: Сб. стат./ Редкол. Е. И. Старикова (отв. ред.) и др. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1982. – 139 с.
208. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы // Вопросы языкознания. – 1984. – № 2. – С. 31 – 43.
209. Соссюр Ф. де Труды по языкознанию. Пер. с франц. Под ред. А. А. Холодовича. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
210. Структура лексичної і граматичної семантики / АН УРСР. Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні. Відп. ред. О. С. Мельничук – К.: Наукова думка, 1988. – 236 с.
211. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
212. Суперанская А. В. Структура имени собственного: Фонология и морфология / АН СССР. Ин-т языкознания – М.: Наука, 1969. – 207 с.
213. Суперанская А. В. Типы и структура географических названий (на материале топонимии СССР) // Лингвистическая терминология и

- прикладная топонимика / Сб. ст. Отв. ред. А. А. Реформатский. – М.: Наука, 1964 – С. 59 – 118.
214. Сучасна українська літературна мова: Підручник /А. П. Грищенко, Л. І Мацько, М. Я. Плющ та ін., за ред. А. П. Грищенко. – 3-тє вид. Доп. – К.: Вища школа, 2002. – 339 с.
215. Сучасна українська літературна мова: В 5-ти томах. Кн. 2. морфологія / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
216. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах // Вопросы языкознания. – 1986. – № 3. – С. 11 – 16.
217. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / Отв. ред. Л. С. Паламарчук. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
218. Тарасова Н. И. Переходные явления в сфере лексико-грамматических разрядов имен существительных русского языка // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измаильский пед. ин-т: Измаил, 1994. – С. 50 – 51.
219. Тарасова Н. И. Синтагматика лексико-грамматических разрядов имен существительных современного русского языка: Дис. ... к. ф. н. / КГПИИЯ – К., 1994. – 187 с.
220. Татарина Т. И. Категории вещественности и собирательности имени существительного в современном русском языке в сопоставлении с белорусским: Автореф. дис. ... к. ф. н. – М., 1987. – 16 с.
221. Теория грамматики: Лексико-грамматические классы и разряды слов: Сб. научн.-аналит. обзоров. – М.: 1990. – 202 с.
222. Теория грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность. Неопределенность. – СПб.: Наука, 1992.– 304 с.

223. Тихонов А. Н. Множественность словообразовательной структуры слова в русском языке // РЯВШ. – 1972. – № 4. – С. 165 – 168.
224. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. – К.: Основи, 2000. – 350 с
225. Томіліна Г. Я. Семантичні та структурно-граматичні особливості збірних іменників // УМЛШ. – 1971. – № 4. – С. 32 – 36.
226. Тондл Ладислав. Проблемы семантики / Пер. с чеш. – М.: Прогресс, 1975. – 484 с.
227. Топчий Л. Н. О диагностирующих контекстах в разграничении омонимичности форм собирательности и разрядов существительных русского языка // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измаильский пед. ин-т: Измаил, 1994. – С. 52.
228. Топчий Л. Н. Формы собирательности имени существительного современно русского языка в семантических и системно-грамматических аспектах: Дис. ... к. ф. н.: 10.02.02 / Измаильский гос. пед. ин-т – Измаил, 1997. – 217 с.
229. Тукова Т. В. Единственное число имени существительного со значением родо-видовой отнесенности // Синкретизм и омонимия в грамматической системе славянских языков: Тезисы докладов Межрегион. науч.-теорет. конф. / Измаильский пед. ин-т: Измаил, 1994. – С. 53
230. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская и др.; Отв ред В. М. Русановский; АН УССР, Ин-т языкознания им. А. А. Потебни – К.: Наукова думка, 1986. – 359 с.
231. Українська діалектна морфологія – К.: Наукова думка, 1965. – 200 с.

232. Улуханов И. С. Выступление на обсуждении книги А. Н. Тихонова „Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка” // Актуальные проблемы русского словообразования, II. Самарканд, 1972. – С. 143 – 144.
233. Улуханов И. С. Узуальные и окказиональные единицы словообразовательной системы // Вопросы языкознания. – 1984. – № 1. – С. 44 – 54.
234. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
235. Харитонова И. Я. Вопросы взаимодействия лексики и грамматики – К.: Выща школа. – 1982. – 160 с.
236. Хлебников И. Б. Оппозиции в морфологии: Уч. пособие. – М.: Моск. пед. ин-т им. Н. К. Крупской. – 1969. – 131 с.
237. Холодович А. А. Опыт теории подклассов слов // Вопросы языкознания. – 1960. – № 1. – С. 32 – 43.
238. Черепанов М. В. К понятию динамического аспекта синхронного словообразования // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы респ. научн. конф. (12 – 15 сент. 1972 г.) / Отв. ред. доц. А. Н. Тихонов. – Ч 1. – Самарканд, 1972. – С. 43 – 49.
239. Черкасова Е. Т. Опыт лингвистической интерпретации тропов // Вопросы языкознания. – 1965. – № 2. – С. 28 – 38.
240. Чернецкий В. К. Лексико-семантичні групи множинних іменників // УМЛШ. – 1971. – № 4. – С. 37 – 39.
241. Чесноков Б. В. О структурных уровнях языка и ступенях обобщения языковых фактов // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка: Межвуз. сб. научн. тр. / Моск. пед. ин-т им. В. И. Ленина; Редкол.: В. В. Бабайцева (отв. ред.) и др. – М., 1988. – С. 19 – 26.

242. Шабат-Савка С. Т. Функціональна транспозиція синтаксичних одиниць: Конспект лекцій / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2001 – 48 с.
243. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию – М.: Изд-во Московского ун-та, 1968. – 310 с.
244. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. – К.: Вища школа, 1981. – 143 с.
245. Шевченко Л. Л. Семантична трансформація слів у текстах Нового Заповіту // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 70 – 75.
246. Шендельс Е. И. Грамматическая метафора // Научные доклады высшей школы. Филол. науки. – 1972. – №3. – С 48 – 56.
247. Шмелев Д. Н. О переносных значениях слов // Русская речь. – 1978. – № 3. – С. 63 – 68.
248. Шмелев Д. Н. О референции агентивных существительных // НДВШ. Филологические науки, 1983. – № 4. – С. 39 – 46.
249. Щерба Л. В. Избранные труды по языкознанию и фонетике. Т. 1. – Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 182 с.
250. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2000. – 688 с.
251. Ярцева И. Г. Лексическая и грамматическая семантика имени существительного //АН УССР, Ин-т языковед им. А. А. Потебни. – К: Наукова думка, 1990. – 192 с.